

TƏBİƏT

Müəllim kitabı

Lela Mikiaşvili • Maia Levidze • Qiorqi Kvantaliani

Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi
tərəfindən 2018-ci ildə qrif verilmişdir.

Təbiət 2
Müəllim kitabı
Tbilisi, 2018

Müəlliflər: **Lela Mikiaşvili, Maia Levidze, Qiorqi Kvantaliani**

Redaktorlar: **Maka Seskuriya, Elene Beriaşvili**
Dizayner: **İa Maxatadze**
İllüstratorlar: **Sopio Kintsuraşvili, Qiorqi Mağradze**
Texniki dizayner: **Tinatin Berberaşvili**
Tərcümə edəni: **Qızxanım Əhmədova**

© Bakur Sulakauri nəşriyyatı, 2018
Bütün hüquqlar qorunur

“Bakur Sulakauri nəşriyyatı” MMC, 2018
Ünvan: Davit Ağmaşenebeli 150, Tbilisi 0112
Tel: 291 09 54, 291 11 65
Elektron poçt: info@sulakauri.ge

ISBN 978-9941-30-351-7

The Natural Science 2
Teacher's Book

© Sulakauri Publishing, 2018
all rights reserved.

Tbilisi, Georgia
www.sulakauri.ge

MÜNDƏRİCAT

1. GİRİŞ	5
2. DƏRSLİYİN QURULUŞ PRİNSİPLƏRİ	8
3. DƏRSLİYİN HƏR BİR STRUKTUR ELEMENTİ İLƏ (ŞAGİRD KİTABI, ŞAGİRD DƏFTƏRİ, MÜƏLLİM KİTABI) BAĞLI ƏTRAFLI ŞƏRHLƏR VƏ ONLARIN İSTİFADƏSİ QAYDASI	9
4. DƏRS MÖVZULARI	10
5. II SİNFİN TƏBİƏT STANDARTI	11
6. MİLLİ TƏDRİS PLANI İLƏ MÜVAFİQLİK	18
7. DƏRSLİKDƏN İSTİFADƏ QAYDASI	21
8. VƏRDİŞ-BACARIQLARIN İNKİŞAFI	22
CARİ DƏRSLƏRİN ARDICILLIĞI	24
9. TƏBİƏTŞÜNASLIĞIN TƏDRİSİ METODLARI	128
10. ŞAGİRDİ NECƏ QİYMƏTLƏNDİRƏK?	131

1. GİRİŞ

“İbtidai siniflərdə məqsədyönlü hesab edirik ki, Sulxan Saba və Qoqebaşvili tərəfindən şərh edilən təbiət hadisələri və onlar tərəfindən verilmiş anlayışlardan, terminlərdən istifadə olsun. Onlarda təbiətin bütövlükdə təhlili qaydası və təbiətlə insanın emosional yanaşma sahələri qorunub saxlanılmışdır”.

Quram Ramişvili

Biz epigrafdə söylənilən fikirlə razılaşıırıq ki, bu yaşda şagirdlərin intellektual-əqli inkişafı yolunda bütöv nəzərlərin formalaşdırılması məqsədəuyğundur. Onun əsasını persepsiyanın psixoloji nəzəriyyəsi təşkil edir ki, bunun əsasında da, ilk növbədə, bütöv təsəvvürlər formalaşırlar, sonra isə xırdalıqlar, bütövün hissələri dəqiqləşdirilir; qavrama təbiətinə “bütöv təsəvvürlərdən özəl təsəvvürə qədər” prinsipi ilə biliyin qazanılması uyğun gəlir. Burada biz yenə də ibtidai siniflərdə integrativ və bütöv tədrisin Qoqebaşvili sayacağı ənənəsinə qayıdırıq ki, bu da İakobun davamçısı olan Luarsab Botsvadzenin proqram qaydasında aydın şəkildə oxunulur: “bir fənn çərçivəsinin digər fəndən ayrılması mümkün deyil. Ümumiyyətlə, tədris zamanı vəhdətin pozulması, fənlərin ayrılması və özəlləşdirilməsi məktəblərdə ötürülən biliyin böyük nöqsanını təşkil edirdi. Hər bir fənnin nailiyyəti uşaqda tədrisin səbəb olduğu həvəsdən və onun məqsədəuyğunluğundan asılıdır. İdrakda yer tutan anlayışlar arasında möhkəm bağlantının mühafizə olunduğu halda, tədris də həvəsli və məqsədyönlü olur; müxtəlif biliklər bir-birlərini işıqlandırmalı və tamamlamalıdır... Dərslərin bu şəkildə baş verdiyi halda, uşaqlar arasında ardıcıl, bütöv təəssüratlar qalır və onlar fənləri də tam dərk edirlər” (Birinci ibtidai xalq məktəbinin müvəqqəti proqramları, Tb., 1919; səh. 14-15).

Qoqebaşvili tərəfindən bu yanaşma üçün təməlin qoyulmasını professor Quram Ramişvili də təsdiq edir. O yazır: “Təhsilin milli konsepsiyası barəsində söhbət etdikdə, bir məsələnin baş qaldırdığını önəmli hesab edirik. İ. Qoqebaşvilinin “Ana dili”, “Təbiətin qapısı”, “Tarixi hekayələr” və “İncil hekayələri” bir-birlərini tamamlayırlar. Burada heyvətəməz bir vəhdət var ki, bununla da həm gürcü filosofları və tarixşünasları üçün, eləcə də təbiətin tədqiqatçıları üçün böyük əxlaqi təməl

qoyulmuşdur”. Fənlərin tədrisində məlumat axınının baş qaldırması bu həyat bütövlüyünü və ilkin əlaqələri pozmuşdur. Bu bütövlüyün və ahəngdarlığın bərpasını-qorunub saxlanılmasını zəruri hesab edirik. Məktəblərdə fənlərin tədrisi elə qurulmalıdır ki, biliyin bütövlüyü qorunub saxlanılsın, insan və təbiət arasında ilkin əlaqələr bərpa olunsun. Bu müdriklik həqiqi biliyin zəruri əsasıdır” (Q. Ramişvili, Ana dili nəzəriyyəsi, Tb. 2000, səh.17).

Təbiətşünaslığın tədrisinin yuxarıda sadalanan prinsiplərindən (integrativlik və bütövlük) məntiqi üç əsas məqama keçid alırıq ki, bunları da təbiətşünaslıq dərsləklərini qurduqda rəhbər tuturuq.

Birinci odur ki, təbiətşünaslığın tədrisi ekoloji olmalıdır. Bu, yalnız ətraf mühit məzmununun daşınmasını bildirmir.

Bizim anlayışda ekologiya – canlı orqanizmlərin qarşılıqlı əlaqələri və onların ətraf mühitlə münasibəti haqqında elmi bilikdir. Bu bilik dünya haqqında bütöv təsəvvür yaradır və imkan verir ki, dərs prosesini bütövlükdə təhlil edək. Təbiətşünaslığın tədrisi zamanı hər hansı bir fənn və ya hadisə şagirdin xarici dünya kontekstində nəzərdən keçirilir. Şagirdin yaş artımı ilə birlikdə, bu mühitin sərhədləri də genişlənir. Təbiətin mühafizəsi məsələlərindən irəli gələrək, təbiətşünaslığın tədrisinin məqsədlərindən biri odur ki, uşağa canlı və ya cansız təbiəti sevdirdsin və ona olan həssas yanaşmasını inkişaf etdirdsin, təbiətin mühafizəsi zərurəti anlayışını formalaşdırsın və onu müəyyən əmək bacarıqları ilə təchiz etsin. Uşağın ümumi inkişafına önəmli şəkildə pedaqoji cəhətdən təşkil edilmiş mühitdə onun tərəfindən bilik və vərdiş-bacarıqların müntəzəm qazanılması səbəb olur. Çox vacib bir haldır ki, xarici aləm haqqında qazanılmış bilik anlayışlar məqamına endirilməsin və uşaqlara müəyyən ardıcılıqla, onların şəxsi təcrübələrinə istiqamətləndirməklə və ibtidai siniflərin şagirdləri üçün çatdırılma forması ilə verilsin. Bu yaşda (6-dan 10 yaşına qədər nəzərdə tutulur) uşaqların idraki inkişafının əsas xətti əyani-əməli düşüncədən əyani-şəkili, sonuncudan isə mücərrəd təfəkkürə keçiddən ibarət olur. Bizlə münasibətdə onu bildirir ki, doğrudur, uşaqlar üçün mütləq təbiətşünaslıq təsəvvürləri və öyrəniləsi anlayışlar yaratmalıyıq. Bu təsəvvürləri və anlayışları

şagirdlər arasında konkret təbii fənlərin vasitəsilə yarada bilərik, çünki bu yaşda biliyin əldə edilməsinin əsası mücərrəd təsəvvür deyil, fənnin özü və ya hadisədir. Uşağın təfəkkürü anlayışdan fənnə (hadisəyə) tərəf deyil, fəndən (hadisədən) anlayışa doğru yönəlməlidir.

Yanaşmamızın ikinci önəmli məqamı dərş prosesinin elə bir quruluşunu nəzərdə tutur ki, uşağın beyninin hər iki yarımkürəsi (hemisfero) əqli işdə iştirak etsin. Bu münasibətdə tərəfimizdən təklif olunan tədris metodikası, proqram, dərşlik və tövsiyələr insan beyninin xüsusi araşdırmalarına istinad edir ki, bunlar da şagirdin yaradıcılıq vərdiş-bacarıqlarının inkişafı problemləri ilə bağlı olurlar.

Yanaşmamız üçün önəmli məqamı təbiətin öyrənilməsi və praktiki işlərin vasitəsilə ətraf mühitlə düzgün əlaqələrin qurulması təşkil edir. Bu məqsədlə dərşliyə də, müəllimin kitabına da bir çox praktiki işlər daxil edilmişdir və bunlar da tədqiqat və təbiətin öyrənilməsinə marağın yaranmasına səbəb olurlar. Tərəfimizdən sadalanan hər üç məqam təbiətşünaslığın holist, yəni bütöv (wholly (ing.) – bütövlükdə, tamamilə) tədris konsepsiyasını nəzərdə tutur. Bu konsepsiya məşhur amerikalı alim J. Hasard (Jack Hassard, science experiences, 1990) tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Holist təlim-tədris modeli şagirdi bütöv şəxsiyyət kimi nəzərdən keçirir və insanın beyninin tam fəaliyyətinə istinad edir. Beynin sağ və sol yarımkürələri müxtəlif növdə idraki proseslərdə iştirak edirlər. Hər bir yarımkürənin funksiyalarının dominant sahələri var; sol yarımkürədə yavaş-yavaş və məntiqi ardıcılıqla çatdırılmış məlumatın qavranılması və işlənilməsi, sağ yarımkürədə isə qeyri-verbal, bütövlükdə-sintez, şəkilli-təsviri məlumatın qəbulu və işlənilməsi (məsələn, ritm, melodiya, fantaziya, rənglər...) dominantlıq edir.

Holist təhsildə birlikdə sol yarımkürə tipində əqli fəaliyyət və sağ yarımkürə növündə əqli fəaliyyət nəzərdə tutulur. Bununla yanaşı, bu konsepsiya uşaqlar arasında mövcud fərqləri əhatə edir, onların əqli imkanlarının növlərinə əsasən, xüsusilə də, Qardner tərəfindən təyin edilən əqli imkanların səkkiz növünü nəzərdə tuturuq (çoxtərəfli intellekt). Bunlardır:

- 1) Fərddaxili – şagird fərdi araşdırmalar və refleksiya vasitəsilə materialı mənimsəyir;
- 2) Fərdlərarası – şagird başqaları ilə əməkdaşlıqla təhsil alır;
- 3) Musiqili – əşyaların öyrənilmə vasitəsi ritm və musiqi qanunauyğunluqlarıdır;
- 4) Məkan – əşyaları öyrənmək üçün şagirdə qrafiki obyektləri müşahidə etmək və onu təşkil edən

elementləri manipulyasiya etmək tələb olunur;

- 5) Kinestetik – şagird hərəkətlə, yerdəyişmə ilə, təmasla öyrənir;
- 6) Sözlü-linqvistik – şagird materialı eşitdiyi və oxuduğu sözlərin vasitəsilə mənimsəyir;
- 7) Məntiqi-riyazi – şagirdin riyazi düsturlarla və məntiqi kateqoriyalarla manipulyasiya qabiliyyəti vardır.
- 8) Naturalist – şagird natural idrakın xüsusi qabiliyyətinə malikdir; onun təbiət fənləri və hadisələrini öyrənməyə güclü meyli vardır.

İnsanda, adətən, bu səkkiz tipdən bir-ikisi dominantlıq təşkil edir, amma az-çox hamısı təqdim olunur. Dərşlik şagirdlərin əqli imkanlarının hər növdə aktivləşdirilməsini nəzərdə tutan dərş prosesinin aparılmasına dəstək verməlidir.

C. Hasarda əsasən, holist təhsil uşağın əqli imkanlarının bütün sadalanan növlərinin aktivləşdirilməsini nəzərdə tutur ki, bu da yarımkürə növündə əqli işdən başqa, sensomotor növündə əqli iş (fiziki obyektə birbaşa əlaqəni nəzərdə tutur) və emosional növdə əqli iş (hissiyat-emosional tədrisi nəzərdə tutur) dəstək verir.

Belə ki, nəticə çıxarmaq olar ki, insanları (o cümlədən təbii ki, uşaqları da) müxtəlif növdə idraki bacarıq və imkanlar xarakterizə etdiyindən irəli gələrək, tədrisin holist modeli də həm pedaqoji, psixoloji və eləcə də sosial bərabərlik baxımından mütərəqqi və qəbul ediləndir.

İbtidai siniflərdə təbiətşünaslığın tədrisinə xüsusi tərbiyəvi funksiya həvalə edilir. Özünəməxsus biliyi ötürməklə yanaşı, təbiətşünaslıq kursu şagirdlərin ekoloji, estetik, vətənpərvərlik və əmək təliminə xidmət etməlidir və bu da şagirdlər arasında müvafiq vərdiş-bacarıqların və əhval-ruhiyyənin, yanaşmaların aşılınması ilə ifadə olunmalıdır. Belə ki, təbiətşünaslıq dərşliyinin tərbiyəvi funksiyası da olmalıdır.

Dərşliyin tərbiyəvi funksiyasında eləcə də müstəqil iş bacarığının inkişafı da nəzərdə tutulur. Pedaqogikada müasir tədqiqatlar təsdiq etmişlər ki, təbiətşünaslıq dərşlərində şagirdlər verilən məsələlərin müstəqil həlli yollarını axtardıqlarında nəinki onların fənnə olan maraqları artır, eləcə də tənqidi təfəkkür, analiz və yaradıcılıq bacarığı, qəbul edilən məlumatın sistemə gətirilməsi və s. kimi bacarıqları effektiv inkişaf edir.

Təbiətşünaslıq dərşliklərinin quruluşunun bizimsayağı nəzərin mükəmməlləşdirilməsi üçün bir məsələyə də toxunmalıyıq. Ötən əsrdə Şərqi Avropa ölkələrində ibtidai məktəbin əsasını belə bir fikir təşkil edirdi ki, ibtidai siniflərdə tədris biliyin müəyyən ehtiyatının mənimsənilməsinə, məktəbin növbəti pilləsi üçün

lazımı məlumatın baza səviyyəsində yaradılmasına yönəldilməlidir. Müasir (ənənəvidə olduğu kimi) pedaqoji nəzəriyyələr üstünlüyü ibtidai məktəbdə təhsil və tərbiyə prosesinin şəxsiyyətin inkişafına yönəldilməsi fikrinə verirlər. Bizim fikrimizcə, bu iki yanaşma birbirini istisna etmir, amma diqqət yenə də inkişafa yönəldilməlidir.

Tərəfimizdən təqdim edilən ikinci sinfin təbiət dərsləri yuxarıda formalaşdırılmış nəzərlərin əsasında tərtib edilmiş və onun təyinatı ikinci sinifdə növbəti

məsələlərin həyata keçirilməsinə dəstək verməlidir: təbiətin öyrənilməsinin güclü motivasiyasının yaradılmasına, ətraf mühit anlayışının cücərməsinə, şagirdlərdə hər şeylə maraqlanmağa, təəccüblənməyə və kəşf-öyrənmə yolu ilə yaranmış məmuniyyət hissinin inkişafına, uşağın davranışının əsas formasının (oyunun) təlim davranışı ilə tədricən dəyişməsinə (yəni təlim davranışının formalaşmasına), idraki vərdiş-bacarıqların inkişafına və ümumiyyətlə, təlimə olan müsbət yanaşmanın hazırlanmasına.

2. DƏRSLİYİN QURULUŞ PRİNSİPLƏRİ

- **İntegrativlik** – dərslikdə Milli Tədris Planı ilə nəzərdə tutulmuş hər dörd istiqamət (elmi tədqiqat-axtarış, canlı aləm, cisimlər və hadisələr, Yer kürəsi və ətraf aləm) sintez şəklində təqdim edilmişdir, eləcə də vətəndaş tərbiyəsi sahəsindən bəzi mövzular verilir;
- **Anlaşıqlılıq** – 5-6 yaşında uşaqların psixoloji xüsusiyyətləri və ehtiyacları nəzərdə tutulmuşdur;
- **Müntəzəmlik və ardıcılıq** – hər bir öyrənilən mövzu vahid strukturla və əks əlaqələrin nəzərə alınması ilə qurulmuşdur;
- **Nəticələrə yönəlmək** – dərslik standartla müəyyən edilmiş nəticələrin dərs ilinin sonu üçün əldə edilməsinə dəstək verməlidir;
- **Anlamaq və aktivlik** – dərsliyin tərtibatı və tədris metodikası elə düşünülmüşdür ki, şagird tərəfindən materialın ağılla mənimsənilməsi təmin edilsin – məlumatın üzərində müstəqil iş, öz qüvvələrinə inanmaq və sinif yoldaşları ilə əməkdaşlıq yolu ilə;
- **Əyani vəsait və hissiyath qavrama** – dərslik insanın bütün hissələrinin aktiv çalışdırılması-tətbiqi ilə şagirdlər tərəfindən biliyin qazanılması və vərdiş-bacarıqların inkişafına dəstək verir;
- **Emosional qavranış** – dərslik dərs prosesinin maraqlı və həvəsli keçməsinə dəstək verir və bu da uşaqlarda təlimə və fənnə olan müsbət emosional yanaşmanı təmin edir;
- **Tərbiyəvi** – təbiət dərsliyi əqli inkişafa paralel olaraq şagirdlərin ekoloji və estetik tərbiyəsinə, eləcə də təhlükəsizlik və gigiyena vərdiş-bacarıqlarının aşılmasına xidmət etməlidir;
- **Dərsliyin funksionallığı** – bu prinsipdə tədrisin bütöv sistemində təbiət dərsliyinin, bu sistemin elementi kimi, başqa elementlərlə (dərs materialları, tədris vəsaitləri, başqa fənlərin dərslikləri) qarşılıqlı əlaqədə funksional yüklənməsi nəzərdə tutulur;
- **Normativ sənədlərlə uyğunluq** – dərsliyin tematikası və tədris metodikası ümumi təhsilin milli məqsədlərinə və Milli Tədris Planı ilə müəyyən edilmiş üstünlüklərə və tələblərə əsaslanır.

3. DƏRSLİYİN HƏR BİR STRUKTUR ELEMENTİ İLƏ (ŞAGİRD KİTABI, ŞAGİRD DƏFTƏRİ, MÜƏLLİM KİTABI) BAĞLI ƏTRAFLI ŞƏRHLƏR VƏ ONLARIN İSTİFADƏSİ QAYDASI.

II sinfin təbiət dərsləri komplektidir. Onun tərkibinə daxildir: şagirdin kitabı, şagirdin dəftəri və müəllimin kitabı.

Şagird kitabı özünəməxsusdur. O, əsasən, illüstrasiyaların və çalışmaların komplektidir ki, bu da uşaqlara müxtəlif işləri yerinə yetirməyi təklif edir. Şagirdin dəftəri “Təbiət 2” iş vərəqlərinin toplusunu təqdim edir. Bunda şagird şəkil çəkir, rəngləyir, sadə modellər düzəldir, əşyaları qruplaşdırır və s.

2-ci sinfin iş dəftəri, cildə ardıcılıqla tikilmiş ayrı-ayrı vərəqlərin toplusudur (4 formatlı). Bəzi mövzu üçün şagirdə 1 və ya 2 bu cür vərəq lazım olacaqdır. Vərəqlər mövzulara əsasən nömrələnmiş və bu qayda

ilə onlardan istifadə etmək əlverişli olur (Müəllim lazım gəldiyində, asanlıqla istənilən vərəqi cırdıra bilər). Əlavə şəkildə dərslikdə rəngli vərəqlər də vardır.

Müəllimin kitabında bütün dərslərin ssenarisi xırdalıqları ilə təqdim edilir.

Təbiət fənni proqramı ilə bu fənnin tədrisində inkişaf etdirilməsi önəmli olan özünəməxsus vərdiş-bacarıqlar müəyyən edilmişdir. II sinfdə tədqiqat vərdiş-bacarıqlarının elementar səviyyədə inkişafına dəstək verilməlidir, özəlliklə də: müşahidə, tədqiqat, təsvir, siyahıya alma, təsnifat və kommunikasiya vərdişlərinin inkişafının təməli bu yaş dövründə qurulur.

4. DƏRS MÖVZULARI

II sinfin təbiətində xüsusi tədqiqat əsasında, ikinci sinif şagirdlərinin yaşı və maraqlarını nəzərə almaqla mövzular öyrənilir. Mövzular 32 dərs həftəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Müəllim üçün ehtiyat və təkrar üçün bir neçə dərs nəzərdə tutulmuşdur. Hər bir mövzu 2 və ya artıq məsələni əhatə edir. Cəmi şagirdin kitabında 53 dərs verilmişdir. Şagirdin dəftəri tematik olaraq dərsliyə əlavə edilir və mövzunu yaxşı dərk etməkdə yardım edir.

Dərs mövzularının ardıcılığı belədir:

Mövzu: İnsan bədənini və onun hissələri

1. Bədən və onun hissələri
2. Bədən hissələrini qoruyaq
3. Sağlam olmaq istəyirsənsə
4. Biz böyüyürük və dəyişirik
5. Sağlam davranışlar və gündəlik rejim

Layihə: Sağlam olmaq istəyirəm?!

Test 1

Mövzu: Canlı aləm - heyvanlar

6. Canlı və cansız
7. Heyvanlar da böyüyürlər
8. Ev heyvanları – məməlilər
9. Meşə heyvanı
10. Meşənin rəngarəngliyi
11. Quşlar
12. Sürünən heyvanlar

Test 2

Mövzu: Canlı mühit – bitkilər

13. Bitkilər və onların hissələri
14. (1) Günəbaxan toxumu bizə nəyi söyləyir?
- 14 (2) Məktəbin həyətinə ağaclar
15. (1) Mənim ağacım
- 15 (2) Meşəni övladlarına saxla....

Praktiki iş – eksperiment: toxum bitkiyə nə üçün lazımdır?

Mövzu: Qida bitkiləri

16. (1) Meyvə və tərəvəz
- 16 (2). Dənli bitkilər

Müşahidə: Otaq bitkiləri

Test 3

Mövzu: İlin fəsiləri – aylar və fəsilələr

Praktiki iş: Yeni ili qeyd edək

Təvsiyə fəallığı: Hava və insan

17. Aylar və mövsümlər
18. Hava və ilin fəsiləri
19. İlin fəsiləri – istilik və soyuq
20. Layihə işi: yağış necə yaranır?

Mövzu: Təbii resurslar

21.(1) Su

21. (2)Təbiətdə su

Diskussiya: İçməli suyu qoruyaq!

Test 4

Mövzu: Hava

22. Ətrafımızda hava var

23. Hava necə hərəkət edir?

Mövzu: Təbii sərvətlər – torpaq və faydalı qazıntılar

24. Torpaq və faydalı qazıntılar

25-26. Maqnit

27. Vulkanlar

Test 5

Mövzu: Keçmişin izləri ilə

28. İnsanlar harada yaşayırlar?

29. Torpaq bizdən nəyi gizlədir

Mövzu: Biz və təbiət

Tədqiqat: Məktəbimizin ətraf mühiti

30. İnsan ətraf mühiti necə dəyişir

Praktiki iş: Əvvəlki və müasir ətraf mühit

Müşahidə: Ətraf mühitin çirkləndirilməsi

31-32. Ətraf mühidə zibil

33. Ətraf mühiti qoruyaq!

34. Təhlükəsizliyin keşiyində

35. Biz və dərmanlar

36. Qida ilə bağlı təhlükəsizliyə necə əməl edək?

Test 6

37. Təbiətdə təhlükəsiz istirahət

38. Təbiəti qoruyaq

39. Necə hərəkət edək!

40. Gürcüstan mənim vətənimdir!

5. II SİNFİN TƏBİƏT STANDARTI

NƏTİCƏLƏRİN İNDEKSI	STANDARTIN NƏTİCƏSİ
1. İSTIQAMƏT: ELMI TƏDQIQAT-AXTARIŞ	
TƏB.İBT.(I).1.	Şagird bacarmalıdır: Praktiki fəallıqlarda iştirak etməyi və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirməyi.
1. İSTIQAMƏT: CANLI ALƏM	
TƏB. İBT. (I).2.	Şagird bacarmalıdır: Orqanizmləri (bitkilərin və heyvanların) əsas əlamət-xassələrin əsasında təsvir və xarakterizə etməyi; Orqanizmləri qruplaşdırmağı, qrupları xarakterizə və müqayisə etməyi, onların tipik nümayəndələrinin quruluşunun, hərəkətinin və həyat dövrünün özünəməxsusluqları barədə müzakirələr aparmağı; Orqanizmlərin həyat tələbatları və ətraf amillərin onlara təsiri barəsində müzakirələr aparmağı.
2. İSTIQAMƏT: CISİMLƏR VƏ HADİSƏLƏR	
TƏB. İBT.(I).3.	Şagird bacarmalıdır: Cisimlərin və onların tərkib materiallarının/əşyalarının xassələrini xarakterizə etməyi; Səsin, işığın və istiliyin mənbələri və yayılması üzrə müzakirə aparmağı; Aqrekat vəziyyətin dəyişikliyinə istiliyin ötürülməsi rolu üzrə müzakirə aparmağı; Asanlıqla müşahidə edilən hərəkət və qüvvələri xarakterizə etməyi.
3. İSTIQAMƏT: YER KÜRƏSİ VƏ ƏTRAF MÜHİT	
TƏB. İBT. (I). 4	Şagird bacarmalıdır: Lokal mühidə istiqamətlənməyi; Su və qurunun önəmli obyektlərini təsvir etməyi və müxtəlif növ planda və xəritədə onları tanımağı; Təbii resursların əhəmiyyəti barəsində müzakirə aparmağı; Dövrü təbii hadisələri təsvir etməyi və onların səbəbləri barəsində müzakirə aparmağı.

İLİN SONUNDA ƏLDƏ EDİLƏN NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN İNDİKATORLARI:

İstiqamət: elmi tədqiqat-arayış

TƏB.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

- öyrənilən cisim/hadisə haqqında sadə sualları verir;
- özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;
- təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;
- cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;
- suala cavab vermək üçün lazımi göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

- verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;
- fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir.

İstiqamət: Canlı aləm

TƏB. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

- Canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır;
- Heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir;
- İnsanın böyüməsi-inkişafı prosesini canlandırmaq üçün (məs., paltarın kiçilməsi, süd dişlərinin dəyişməsi) misallar gətirir və ya əyani materialı təqdim edir (məs., müxtəlif yaşda çəkilmiş fotosəkillər);
- Bitkilərin böyümə prosesini müşahidə edir və təsvir edir (məs., buğda cücərtisinin boy atması), müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə və ya fotosəkillərin vasitəsilə qeydə alır.

Məzmun

Bitkilər və heyvanlar canlı cisimlərdir, yəni orqanizmlərdir. Onlar qidalanırlar, böyüyürlər, nəfəs alırlar, hərəkət edirlər. Qida orqanizmlərin fəaliyyəti və böyüməsi-inkişafı üçün zəruridir. Böyümə-inkişafın nəticəsində bitkilərin və heyvanların forması, ölçüsü, rəngi, örtüyü və sairə əlamətləri dəyişə bilər. Hərəkət heyvanlara qidamı əldə etməsində, özünü qorumasında, yaşayış yerini düzəltməsində yardım edir. Heyvanlar əl-ayaqların (o cümlədən quruda hərəkət üçün ayaqların, üzgəclərin, qanadların) vasitəsilə hərəkət edirlər. Bitkilər də hərəkət edirlər, məsələn, gül açır və bağlanır, yarpaq günəşə tərəfə çevrilir. Otaq bitkiləri və ev heyvanlarının insan qayğısına ehtiyacları var.

Təvsiyə edilən fəallıqlar

Müəllim:

- Şagirdlərdən xahiş edir ki, sinif otağında/ətraf mühətdə mövcud canlı və cansız əşyaları sadalasınlar; və ya canlı və cansız əşyaların illüstrasiyalarını təklif edir və onları qruplaşdırmağı və izah etməyi xahiş edir ki, nə üçün bu və ya digər əşyanı canlı və ya cansıza aid etmişlər;
- Şagirdlərə yetkin heyvanların və onların balalarının illüstrasiyalarını/videolarını göstərir; hansı heyvanın balası olduğunu tapmağı xahiş edir; onlar necə tapdıqlarını izah etməli, bu heyvanların böyümə prosesində hansı dəyişikliklərə məruz qaldıqlarını müzakirə etməlidirlər; heyvanların yeni nəsllə necə qulluq etdiklərini təsvir etməyi xahiş edir;
- Şagirdlər tərəfindən çəkilmiş heyvanları və onların balalarını əks etdirən fotosəkillərin sərgisini təşkil edir;
- Şagirdlərlə birlikdə buğda və ya paxla toxumunun böyüməsi-inkişafını müşahidə edir, şagirdlərə göstəricilərin toplanılmasında yardım edir (böyümə-inkişafın müxtəlif mərhələsinin qeydlərinin, fotosəkillərin, şəkillərin vasitəsilə);
- Şagirdlərdən konkret canlı cismi adlandırmağı və onun nə edə biləcəyini sadalamağı (məs., gəzmək, qida qəbul etmək, söhbət), cansız əşyanı adlandırmağı (məs., robot, top, pəncərə) və bu sonuncunun nə edə biləcəyini fikirləşməyi xahiş edir. Müəllim şagirdlərə nəticə çıxarmaqda yardım etməlidir ki, cansız əşyalar özbaşlarına hər hansı bir hərəkəti edə bilmirlər, onların fəallığı

hər hansı bir təsirdən asılıdır (məs., robotu insan hərəkət etdirir, hamar səthdə top hərəkət edir, əlimizi vurduqda pəncərə açıla bilər və ya güclü külək də onu açar);

- Sual verir ki, süni və qurumuş gül arasında hansı fərq vardır? Şagirdlərə yardım edir ki, süni, yəni cansız əşyanı (heç vaxt canlı olmayan) və qurumuş gülü (nə vaxtsa canlı olmuş) bir-birindən fərqləndirə bilsinlər;
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, yerli mühitdən (ev heyvanı, dibçək bitkisi) hər hansı bir bitkini və ya heyvanı seçsinlər, bilavasitə müşahidə yolu ilə onun həyat təzahürlərini öyrənsinlər (məs., gövdənin boy atması, yarpaqların günəşə tərəf əyilməsi, güllərin açılması-örtülməsi);
- Şagirdlərə təklif edir ki, birbaşa müşahidə yolu ilə soxulcanın həyat təzahürlərini/alamətlərini öyrənsinlər (məs., işığa və ya toxunmaya və s. reaksiya), müşahidə nəticələrini yazılı qeydə alsınlar. Fəallığın keçirildiyi vaxt müəllim diqqəti canlı orqanizmlərlə ünsiyyətin etik məsələlərinə yönəltməlidir. Müşahidədən sonra soxulcanların təbii yaşadıqları mühitə qaytarılması çox vacibdir.

TƏB.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

- Konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;
- Konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şəkli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı);
- Lokal mühitdə orqanizmlərin müxtəlif yaşayış yerlərini araşdırır (məs., yuva, mağara, ev), onların quruluş xüsusiyyətlərini təsvir edir;
- Bitkinin inkişafı üçün lazımi şərtləri tədqiq edir (məs., dibçək bitkisini müxtəlif şəraitlərdə yerləşdirir – işıqda/qaranlıqda, su verir/su vermir), tədqiqat formalarını müxtəlif forma ilə təqdim edir (məs., şifahi nitq, qısa qeydlər, şəkil, foto);
- Fərdi qida rasionuna daxil olan ərzaqların siyahısını tərtib edir və insan üçün lazımi qida məhsullarının qruplarını ayırır (məs., tərəvəz, meyvə, dənli, süd məhsulları);
- Sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havasını dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiz yaşayış yeri);
- Ətraf mühitdə təmizliyə əməl edir (məs., təyinatı üzrə məişət tullantılarını yerləşdirir) və bu məqsədlə öz əməlinin əhəmiyyətini təsvir edir.

Məzmun

Bitkilər və heyvanlar müxtəlif yaşayış mühitində məskunlaşmışlar - quruda, suda və havada. Ətraf mühit onlara qida, su, hava verir və bunlar da başlıca həyat tələbatlarıdır. Heyvanlar imkanlarına uyğun olaraq, özlərinə məskən düzəldirlər, məsələn, yuvanı, mağaranı. Bitkilərin yaşaması və böyüməsi-inkişafı üçün su, hava, günəş işığı və istilik lazımdır. İnsan ətraf mühitdən qida, su, hava alır, məişət əşyalarını hazırlamaq üçün material əldə edir. Havanın, suyun, qidanın çirkləndirilməsi insanın sağlamlığında, bitkilərdə və heyvanlarda öz əksini tapır.

Təvsiyə fəallıqları

Müəllim:

- Şagirdlərdən xahiş edir ki, illüstrasiyalardan istifadə etməklə heyvanlar və onların yaşadıqları yerin arasında uyğunluğu tapsınlar (məs., qaranquş – yuva, dələ - koğuş, siçan - yuva);
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, fikirlərini bildirsinlər ki, müxtəlif orqanizmin həyat tələblərinin

- məhdudlaşdırılması hansı nəticəni verə bilər (məs., suallar verir: inəyin otu azaldığı halda, nə baş verər? Bu insana necə təsir göstərir?);
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, yaşayış mühitinin çirkləndirilməsinin insana hansı ziyanı vura biləcəyini müzakirə etsinlər;
  - Quruda, suda, torpaqda və havada yaşayan heyvanlar haqqında videomaterialı göstərir və uşaqlardan xahiş edir ki, konkret mühitdə onlar yaşayış tələbatlarını necə ödədikləri barəsində müzakirə aparsınlar;
  - Şagirdlərə orqanizmlərin müxtəlif yaşayışları barəsində videomaterialı/illüstrasiyaları göstərir, suallar verir: heyvanlar yuvalarını tikmək üçün hansı materiallardan istifadə edirlər? Sığınacaq hansı məqsədə qulluq edir (məs., balaların böyüməsinə, qışı keçirməyə)? Sığınacağın təşkili heyvanın xüsusiyyətlərinə və onun həyat tərzinə necə uyğundur?
  - Səyyar dərs keçir. Şagirdlərdən xahiş edir ki, məktəbin həyatında/yaxın ərazidə və ya parkda heyvanların yuvalarını (məs., quşların və ya qarışqaların yuvalarını) axtarsınlar və müşahidə etsinlər, öyrənsinlər (təhlükəsizlik qaydalarını nəzərə almaqla) və onların xüsusiyyətlərini təsvir etsinlər;
  - Şagirdlərə hər hansı bir heyvanın yuvasını tikmək üçün müxtəlif materialdan istifadə etməyi (məs., budaqlar, daşlar, ot tayası, torpaq, gil və s.) və işlərini sinif yoldaşlarına təqdim etməyi tapşırır;
  - Şagirdlərə yardım edir ki, müxtəlif şəraitlərdə bitkilərin böyümə-inkişafı prosesini müşahidə etsinlər (işıq olduqda/işıq olmadıqda; müntəzəm suvarma şərtlərində/suvarma olmadan). Şagirdlərə tapşırır ki, göstəriciləri qeydə alsınlar və istənilən formada təqdim etsinlər;
  - Şagirdləri məktəb mühitinin yaxşılaşdırılması üçün planlaşdırılan fəallıqlara cəlb edir;
  - Şagirdlərə təklif edir ki, öz zooparklarının modelini qursunlar. Xahiş edir ki, bu zooparkda qəfəs ayırıcıları beş heyvanı seçsinlər. Müxtəlif mənbələrdən heyvanların şəkillərini çəksinlər, düzəltsinlər və ya kəssinlər, müvafiq qəfəslərə yerləşdirsinlər. Maketi sinfin sərgisində təqdim etsinlər. Əsaslandırın ki, bu və ya digər heyvana konkret mühiti hansı prinsiplə seçiblər?
  - Şagirdlərlə sağlam həyat qaydasının (gigiyena qaydalarına əməl etmək, sağlam qida, fiziki təlim) əhəmiyyəti haqqında söhbət aparmaq üçün tibb işçisini dəvət edir.

İstiqamət: cisimlər və hadisələr

TƏB. II.4. Şagird maqnitin təsirini xarakterizə edə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

- Maqnit vasitəsilə sadə sınaqları keçirir və müxtəlif maddələrdən/materialdan hazırlanmış cisimləri maqnitlə qarşılıqlı təsirə əsasən qruplaşdırır;
- İki maqnitdən istifadə etməklə sadə sınaqlar keçirir və maqnitlərin qütblərinin qarşılıqlı təsiri haqqında nəticə çıxarır;
- Gündəlik həyatdan maqnitin istifadəsi misallarını sadalayır: maqnit lövhəsi, çanta cəftəsi, soyuducuya bərkidilən fiqurlar və s.;
- Sadə problemin həlli üçün maqnitdən istifadə edir (məs., dəmir və başqa materialdan hazırlanmış əşyalar toplusundan dəmir əşyaları ayırmaq və ya masaüstü oyunu hazırlamaq üçün).

Məzmun

Maqnitin bəzi maddələrdən/materialdan hazırlanmış əşyaları cazibə etmək qabiliyyəti var. Maqnitin iki fərqli qütbü var: eyni qütblər bir-birini itələyir, əks qütblər bir-birini cəzb edirlər. Maqnitlərin

istifadəsi ilə bəzi maddələrdən/materialdan (əsasən, dəmir) hazırlanmış əşyaları başqa maddələrdən/materialdan hazırlanmış əşyadan ayırmaq olar. Gündəlik həyatda maqnitin geniş istifadəsi var.

Təvsiyə fəallıqları

Müəllim:

- Şagirdlərə maqnit və müxtəlif maddələrdən/materialdan hazırlanmış əşyaların dəstini paylayır. Onlardan xahiş edir ki, maqnitə müxtəlif əşyaya yaxınlaşdırsınlar və nəyin baş verəcəyini müşahidə etsinlər. Müşahidə əsasında müvafiq nəticə çıxarsınlar;
- Şagirdlərə bir cüt dənə-dənə və ya nalabənzər maqnit verir və xahiş edir ki, onların necə qarşılıqlı təsir göstərdiklərini müşahidə etsinlər. Nəticələri təhlil etdikdən sonra şagirdlər maqnitdən və dəmirdən hazırlanmış əşyanın qarşılıqlı təsirini müşahidə edir və bu iki sınaq zamanı aşkar edilən oxşarlıq/fərqləri müzakirə edirlər;
- Müəllim Şagirdlərin hər bir qrupuna üç dənə-dənə və ya nalabənzər maqnitə paylayır, bunlardan birində qütblər işarə edilmiş, qalan ikisində isə edilməmişdir. Şagirdlərdən xahiş edir ki, işarə edilməmiş maqnitlərin qütblərini təyin etsinlər, rəngləsinlər və ya onların üzərinə müvafiq rəngdə yapışqanlı kağız yapışdırsınlar;
- Şagirdlər qruplarına müxtəlif maddələrdən/materialdan (məs., plastmas, dəmir, plastilin, taxta) hazırlanmış (yaxşı olardı ki, eyni rəngdə və formada) kiçik ölçülü əşyalar dəstini paylayır və onlardan xahiş edir ki, dəmir əşyaları əvvəlcə maqnitin yardımını olmadan seçsinlər, sonra isə maqnitin yardımını ilə seçkilərinin doğru olub-olmadığını yoxlasınlar.

TƏB. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

- Ölçüsünə, formasına və ibarət olduğu materiala əsasən müxtəlif əşyaları təsvir edir və bir-biri ilə müqayisə edir;
- Ona yaxşı tanış maddələrin/materialların (məs., taxtanın, şüşənin, plastmasın) gündəlik həyatda istifadəsi misallarını adlandırır;
- Müzakirə edir ki, onun tərəfindən istifadə olunan bəzi əşyalar (məs., kətil, paltar, oyuncaqlar) nə üçün bir neçə müxtəlif maddədən/materialdan hazırlanır;
- Verilən təyinatı olan əşyanın (və ya onun modelinin) hazırlanması üçün maddəni/materialı seçir, bu maddənin/materialın xassələrinin (məs., hamarlıq, şəffaflıq, elastiklik, üzmək bacarığı, su buraxmaq) əşyanın təyinatı ilə uyğunluğunu müzakirə edir;
- Məlumat əldə edir və müzakirə edir ki, məişət əşyalarının təkrar istifadəsi necə mümkündür (məs., plastik şüşələrdən gül dibçəklərinin hazırlanması, metal qalıqlarının təhvil verilməsi, kağızın makulaturaya verilməsi).

Məzmun

İnsan tərəfindən düzəldilmiş əşyanın forması, ölçüsü və onun hazırlanması üçün istifadə olunan maddənin/materialın növü bu əşyanın təyinatından asılıdır. Bəzi əşya yalnız bir növ maddədən/materialdan ibarət olur, bəziləri isə müxtəlif maddələrdən/materialdan ibarət olurlar. Məişət tullantıları və onların emalı önəmli bir problemdir. Müasir texnologiyalar bəzi maddənin/materialın (kağız, metallar, plastmas, şüşə) yenidən istifadəsi imkanını verir, buna görə də bu növdə tullantıları toplamaq/çəşidlərə ayırmaq lazımdır.

Tövsiyə fəallıqları

Müəllim:

- Şagirdlərə müxtəlif maddələrdən/materialdan hazırlanmış (məs., kağız, dəmir, üzvi şüşə, plastilin) əşyaları paylayır və tapşırır ki, bu maddələrin/materialın xassələrini ayırd etsinlər (məs., hamarlıq, şəffaflıq, elastiklik, suda batıb-batmamaq, su buraxmaq), adlandırsınlar ki, daha nəyin/hansı əşyaların hazırlanması üçün bu maddədən/materialdan istifadə etmək olar;
- Şagirdlərə iki və ya çox maddədən/materialdan hazırlanmış əşyani paylayır və xahiş edir ki, verilən əşyanın hazırlanması üçün bu maddələrin/materialların hansı xassələri onlardan istifadə edilməsinə səbəb olduğunu ayırd etsinlər;
- Şagirdlərə təklif edir ki, onlar üçün yaxşı tanış olan hər hansı bir əşyani seçsinlər və müzakirə etsinlər ki, hansı fərqli əşyalarla/materialla oxşar təyinatlı əşyani hazırlamaq mümkündür, öz seçimlərini əsaslandırınlar və orijinala, yəni birinci dəfə seçilmişlə müqayisə etsinlər. Dəyişikliklərin müsbət və mənfi tərəflərini müzakirə etsinlər;
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, bəzi məişət tullantılarının emalı haqqında məlumat əldə etsinlər (makulatura, metal təhvil, şüşə və plastmas qablar). Eləcə də fikirləşsinlər ki, bu növdə tullantıları necə ayırmaq və toplamaq olar (məs., dəmir maqnitlə cəzb olunur, plastmas su üzərinə qalxır).

İstiqamət: Yer kürəsi və ətraf mühit

TƏB.II.6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

- Doğma mühidə su (məs., dəniz, göl, çay) və quru (məs., dağ, dərə) obyektləri adlandırır və təsvir edir;
- Təbiətdə və ya əyani vəsaitlərdə əks olunmuş su və quru obyektlərini onların tərkib hissələrinə əsasən (məs., dağ – dağın zirvəsi, ətəyi və dibi, çay – sahili, dibi) təsvir edir;
- Təbii mühidə tapılan daşları bir-biri ilə müqayisə edir, təsvir edir və müşahidə edir. Onları müxtəlif əlamətlərinə (məs., rənginə, ölçüsünə, formasına, hamarlığına) əsasən qruplaşdırır;
- Müxtəlif yerlərdən götürülmüş torpaq nümunələrini lupa ilə və toxunmaqla öyrənir, onları müxtəlif əlamətlərinə əsasən (məs., rəngi, zərrəciklərin ölçüsü, kövrəkliyi, rütubət tərkibi) müqayisə edir, sinif yoldaşlarını müşahidə nəticələri ilə tanış edir;
- Müxtəlif təbii mühidə (məs., bağ, meşə, çay və ya dəniz sahili, dərə) əldə edilmiş torpaq nümunələrinin su keçirmək qabiliyyəti üzrə sadə sınaqlar keçirir.

Məzmun

Su və quru Yer kürəsinin hissələridir. Onlar su obyektlərinin (məs., bulaq, mənbə, çay, göl, dəniz) və quru obyektlərinin (məs., dağ, dərə) şəklində təqdim olunurlar. Su və quru obyektləri təbii mühiti yaradırlar. Onlar ayrı-ayrı hissələrdən ibarətdirlər. Məsələn, dağın zirvəsi, ətəyi və dibi vardır, çayın isə - sahili və mənsəbi. Yer səthində müxtəlif növdə torpaq, daş nümunələrinə təsadüf edilir. Təbiətdə mövcud su şirin və ya duzlu/şoran ola bilər.

Tövsiyə fəallıqları

Müəllim:

- şagirdləri yerli mühitə çıxarır və müvafiq terminlərdən istifadə etməklə coğrafi obyektləri (məs., iti çay, yüksək dağ, qumlu sahil, sağ/sol sahil) təsvir etməyi xahiş edir;
- Şagirdlərə təklif edir ki, şəkildə və ya fotolarda müxtəlif obyektləri tanısinlər və xarakterizə

- etsinlər (dağ, çay, göl və s.). Onları su və quru obyektlərinə qruplaşdırmağı xahiş edir;
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, coğrafi obyektlərin modellərini çəksinlər və ya yaratsınlar (məs., plastilindən dağ modelini yaratsınlar);
  - Şagirdlərə oyun təklif edir: şagird hər hansı bir obyekt seçir, onu üç əlamətinə əsasən xarakterizə edir, sinif yoldaşları isə bu obyektə tanışdır və adlandırmağa çalışırlar.

TƏB.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmağı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

- Gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları (su, odun, təbii qaz) sadalayır və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət edir;
- İnsanların yerli mühitdə mövcud təbii resursları (məs., içməli su, taxta-odun, tikinti daşları) necə əldə etdikləri barəsində məlumatı axtarıb tapır;
- Təbii resursların tükəndiyi halda nəyin baş verə biləcəyi barəsində ehtimalını söyləyir;
- Öz təcrübəsini sinif yoldaşları ilə paylaşır ki, təbii resursları necə qoruyur və ya qənaət edir;
- Müzakirə edir ki, çayın/meşənin məişət və ya başqa növdə tullantılarla çirkləndirilməsi hansı nəticələrə səbəb ola bilər.

Məzmun

İçməli su, meşə, tikinti daşları insan üçün və başqa canlı orqanizmlər üçün vacib təbii resurslardır. Bəzi təbii resurslar (məs., faydalı qazıntılar, meşə) dünyada tükənə bilər, buna görə də onlara qənaət etmək və onları qorumaq lazımdır.

Təvsiyə edilən fəallıqlar

Müəllim:

- Şagirdlərdən xahiş edir ki, gündəlik həyatda suyun istifadəsi misallarını gətirsinlər;
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, məktəbdə və evdə resurslara necə qənaət edilməsi barəsində müzakirələr etsinlər (məs., lazım olmadığı zaman, işığı söndürməlidirlər);
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, bəzi təbii resursların ehtiyatının tükənməsinin nəyə səbəb olduğu barəsində müzakirələr aparsınlar (məs., ağacların kəsilməsi nəticəsində heyvanlar sığınacaqlarını itirirlər, ətraf mühit gözəlliyini itirir, hava təmiz olmur). Şagirdlərdən xahiş edir ki, bu nəticənin qarşısının alınması yolları barəsində fikir söyləsinlər (məs., hər zaman yeniləşdirmə, ağacların əkilməsi);
- Şagirdlərdən xahiş edir ki, suyun bitkilər və heyvanlar üçün əhəmiyyətini müzakirə etsinlər (su – həyat tələbatı kimi, yerdəyişmə və ya toxumun yayılması vasitəsi kimi və s.);
- Şagirdlərə video göstərir ki, bunda da suyun mənbədən krana qədər keçdiyi yol təsvir edilir; sadə sxemin şəklini çəkdirir;
- Şagirdləri çirkləndirilmiş təbii mühitə aparır və ya çirkləndirilmiş təbii mühiti əks etdirən materialları (fotoşəkli, videonu) göstərir, çirkləndirmənin mümkün nəticələri barəsində müzakirələr aparmaqlarını xahiş edir.

6. MİLLİ TƏDRİS PLANI İLƏ MÜVAFIQLIK

Dərslərin və mövzuların adları	Dərs vaxtının müddəti	STANDARTIN İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ NƏTİCƏLƏRİ						
		BITKİ ARAŞDIRMASI-AXTARIŞI	CANLI ALƏM	CİSİMLƏR VƏ HADİSƏLƏR	YER KÜRƏSİ VƏ ƏTRAF ALƏM			
		Təb. II. 1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilən və elementar tədqiqat verdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilər.	Təb. II. 2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapmağa qadirdir.	Təb. III. 3. Şagird orqanizmlər üçün əhəmiyyətli müzakirə etməlidir.	Təb. II. 4. Şagird məqnitin təsiri və xarakterizə edə bilər.	Təb. II. 5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddələrinin xüsusiyyətlərini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilər.	Təb. II. 6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilər.	Təb. II. 7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmaqla və onların əhəmiyyətini bəzəndə müzakirə edə bilər.
1. Bədən və onun hissələri								
2. Bədən hissələrini qoruyacaq								
3. Sağlam olmaq istəyirsənsə								
4. Biz böyüyürük və dəyişirik								
5. Sağlam davranışlar və gündəlik rejim								
Test 1								
6. Canlı və cansız								
7. Heyvanlar da böyüyürlər								
8. Ev heyvanları – məməlilər								
9. Meşə heyvanı								
10. Meşənin rəngarəngliyi								
11. Quşlar								
12. Sürünən heyvanlar								
Test 2								

	1	2	3	4	5	6	7
13. Bitkilər və onların hissələri							
14. (1) Günəbaxan toxumu bizə nəyi söyləyir?							
14. (2) Məktəbin həyətinə ağaclar							
15. (1) Mənim ağacım							
15. (2) Məşəni övladlarına saxla....							
Praktiki iş – eksperiment: toxum bitkiyə nə üçün lazımdır?							
Praktiki iş – Faydalı qida							
16. (1) Meyvə və tərəvəz							
16 (2). Dənli bitkilər							
Təvsiyə edilən fəallıq: Otaq bitkiləri							
Test 3							
Təvsiyə edilən fəallıq: Yeni ili qeyd etmək							
Təvsiyə edilən fəallıq: Hava və insan							
17. Aylar və mövsümlər							
18. Hava və ilin fəsiləri							
19. İlin fəsiləri – istilik və soyuq							
20. Prakt. işi: yağış necə yaramır?							
21. (1) Su							
21. (2) Təbiətdə su							
Diskussiya: İcməli suyu qoruyaq!							
22. Ətrafımızda hava var							
23. Hava necə hərəkət edir?							

	1	2	3	4	5	6	7
24. Torpaq və faydalı qazıntılar							
25-26. Maqnit							
27. Vulkanlar							
Test 5							
28. İnsanlar harada yaşayırlar?							
29. Torpaq bizdən nəyi gizlədir							
Tədqiqat: Məktəbimizin ətraf mühiti							
30. İnsan ətraf mühiti necə dəyişir							
Praktiki iş: Əvvəlki və müasir ətraf mühit							
Müşahidə: Ətraf mühitin çirkləndirilməsi							
31-32. Ətrafımızda zibil							
33. Ətraf mühiti qoruyaq!							
34. Təhlükəsizliyin keşiyində							
35. Biz və dərmanlar							
36. Qida ilə təhlükəsizliyə necə əməl edək?							
Test 6							
37. Təbiətdə təhlükəsiz istirahət							
38. Təbiəti qoruyaq!							
39. Necə davranaq!							
40. Gürcüstan mənim vətənimdir!							

7. DƏRSLİKDƏN İSTİFADƏ QAYDASI

Dərs prosesi başlayana qədər müəllim şagirdin kitabında verilən təbiətşünaslığın tədris konsepsiyası və özünəməxsusluqları ilə bütövlükdə tanış olmalıdır.

Müəllimin kitabında dərslərin nömrələnməsi və təsviri şagirdin dərslində verilən məsələlərin (mövzuların) ardıcılığına dəqiq uyğundur və bu da müəllimin dərsləri planlaşdırmasını asanlaşdırır. Dərsin gedişinin (fəallıqların) təsvirində ayrılmış 3-6 əsas fəallığa başlıq verilmiş və vaxt parçası ilə işarə edilmişdir. İşarə edilmiş dəqiqələr istiqamət üçündür və icbari deyil. Dərs vaxtına qənaət edildiyi halda, müəllim təklif edilən əlavə fəallıqdan da istifadə edə bilər. Amma hər bir halda, yaxşı olardı ki, müəllim tələməsin və uşaqlara sakit işləmək imkanını versin.

Sınıfdə şagirdlərin sayını və onların imkanlarını nəzərə almaqla, müəllim təklif edilən əsas fəallıqlardan, onun fikrincə, əldə edilən nəticələrə tərəf aparən ən yaxşı fəallıqları seçə bilər. Şagirdlərə ev tapşırıqları verilmir. Müəllim dərsi elə planlaşdırmalıdır ki, təlim-tədris pros-

esi dərs vaxtına yerləşə bilsin. Dərslərin hamısı qısa yekunlarla və ümumiləşdirmə ilə başa çatdırılmalıdır, b.a. refleksiya baş verməlidir. Yekunlaşdırdıqda, yaxşı olardı ki, ötən və növbəti dərslərlə əlaqələr qeyd edilsin.

Şagirdin dəftərində yerinə yetirilmiş işlərin bir hissəsi, yaxşı olardı ki, divarlara yapışdırılsın və ya divar boyu asılmış kəndirə bərkidilsin və il boyunca belə qalsın. Uşaqlar öz əl işlərinin sərgisini çox bəyənilər, lazım gəldiyində onlardan istifadə etmək də asan olur.

Beləliklə, müəllimin kitabı ilə müəllimlərə təbiətşünaslığın bizim dərslərimizlə (Təbiət 2) tədrisi metodikasını təklif edirik, amma müəllimi bununla məhdudlaşdırmırıq. Təcrübələrinə və şərtlərə əsasən, onlar əlavə olaraq özləri də tədris üsullarını və fəallıqları seçə bilərlər, çünki bu halda bunları daha effektiv hesab edirlər və onların fikrincə, hər bir dərslərin məqsədlərini həyata keçirməkdə və standartla nəzərdə tutulmuş nəticələrin əldə edilməsində daha yaxşı dəstək verirlər.

8. VƏRDİŞ-BACARIQLARIN İNKİŞAFI

Dərs prosesinin ən önəmli komponentlərindən biri şagirdlərin b.a. həyat vərdiş-bacarıqlarının inkişaf etdirilməsidir. Dərsliyin məzmununu və strukturunu elə tərtib etməyə çalışdıq ki, tənqidi təfəkkür və təbiətşünaslıq fənni üçün xas olan vərdiş-bacarıqlarının inkişafında şagirdlərə yardım edə bilək. Bu vərdiş-bacarıqlar anlayışında nəyi nəzərdə tutduğumuzun müəllimlər üçün aydın olması üçün onlardan hər birini qısaca xarakterizə edirik.

Tənqidi təfəkkür vərdiş-bacarıqları

Tənqidi təfəkkür bacarığı səbəb-nəticə anlayışları ilə fikri nəzərdə tutur ki, bu da qərarın qəbul edilməsinə yönəlmişdir – insan nəyə inanmalı və ya necə hərəkət etməlidir.

“Tənqidi təfəkkür düşüncənin mürəkkəb prosesindən ibarətdir və bu da məlumatın qavranılması ilə başlayır və qərarın qəbul edilməsi ilə başa çatır. Tənqidi təfəkkür anlayışların dərk edilməsini və onların gizli mahiyyətini araşdırmağı, nəzakət çərçivəsində onlara olan şübhəli yanaşmanı, onların fərqli nöqtəyi-nəzərlə qarşılaşmasını, onların doğruluğunu əsaslandırmaq üçün inandırıcı və etibarlı sistemlərin təqdim edilməsini və bu struktur-lara istinad edərək müəyyən nöqtəyi-nəzərin işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tutur. Tənqidi təfəkkür mürəkkəb bir prosesdir. Bir çox hallarda, hesab edilir ki, bu prosesə yalnız böyük yaşda şagirdlər qoşulmalıdırlar. Bu, belə deyil. Uşaqlar da, öz inkişaf səviyyələrinə uyğun olaraq, bu mürəkkəb prosesə çox yaxşı cəlb oluna bilərlər. Onlar böyük həvəslə mürəkkəb problemlərin həllində iştirak edirlər və mühüm qərarlar qəbul edirlər” (C. Stil, K. Meredit, C. Temfli “Tənqidi təfəkkür üçün anlayışlar cizgisi”, I dərslik).

Dərslikdə verilən çalışmalar və tapşırıqlar şagirdlərin qarşısında problemlər qaldırır, onların ətrafında müzakirələri, qərar yollarının axtarışını təklif edirlər. Müəllim şagirdləri həvəsləndirməlidir ki, onlar tənqidi və yaradıcılıqla düşünsünlər, alınan məlumat biliyini sınısınlar, faktları analiz etsinlər və öz təsəvvürlərini ölçüb-biçsinlər. Tənqidi təfəkkür vərdiş-bacarıqları arasında növbətiləri qeyd etmək lazımdır: anlayışı, istifadəni, analizi, sintezi və qiymətləndirməni.

Təbiətşünaslıq üçün xarakterik olan vərdiş-bacarıqlar
Bu vərdiş-bacarıqların inkişafı elmi tədqiqatın

təməlinin qoyulmasına və biliyə sahib olmağa, o cümlədən şagirdlərin qarşısında baş qaldıran problemlərin həllinə və alınan biliyin yeni vəziyyətdə istifadəsinə dəstək verir.

Müşahidə

Müşahidə bacarığı təbiətşünaslığın öyrənilməsinin təməli bacarığıdır və bütün digər özünəməxsus vərdiş-bacarıqların əsasını təqdim edir. İnsan məhz müşahidə nəticəsində ətraf mühitdə mövcud əşyalar və hadisələr barəsində əsas məlumatı toplayır. Müşahidə diqqəti, fikri, dinləməni, təması, müqayisəni, hərəkəti ... və insanın nəyi müşahidə etdiyini təsvir edə bilməsini nəzərdə tutur.

Təsnifatlandırma

Təsnifatlandırma bacarığı da çox mühüm bacarıqdır və onu ibtidai sinifdən inkişaf etdirmək lazımdır. Şagirdlər əşyaları və hadisələri əsas xüsusiyyətlərə əsasən qruplaşdırırlar; əvvəlcə - bir neçə əsaslıqla müşahidə edilən əlamətə əsasən, sonra isə bir neçə əsas əlamətinə əsasən.

Kommunikasiya

Bu bacarıq olmadan müşahidə və ya hərəkət (sınaq) nəticəsini başqaları ilə paylaşmaq mümkün olmaz. Buna görə də o, həm tədqiqat zamanı, eləcə də gündəlik həyatda eyni şəkildə vacibdir. Kommunikasiya zamanı şagird təsvir edir, izah edir, göstərir, yazır, şifahi ötürür, aydın şəkildə danışır.

Ölçmə

Ölçmə qabiliyyəti olmadan tədqiqat-axtarış mümkün olmaz. Ölçü zamanı şagird müqayisəvi və miqdar xüsusiyyətlərini toplayır. İbtidai siniflərdə şagirdlərə uzunluq, çəki, temperatur və vaxt ölçü vahidlərini bilmək və onlardan istifadə etmək lazımdır (birinci sinifdə hələ tələb edilmir).

Müqayisə-qarşılaşdırma

Müqayisə və qarşılaşdırma bacarığı əşyalar və hadisələr arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətləri görməyi və təyin

etməyi nəzərdə tutur. Bu bacarığın inkişafı biliyin sistemə salınmasına və tənqidi düşüncəyə dəstək verir.

Nəticənin çıxarılması

Nəticənin çıxarılması bacarığı artıq təhlil edilən bacarıqların inkişafına dəstək verir; nəticənin çıxarılması əldə edilən göstəricilərin, müşahidə və ya sınaq nəticələrinin analizindən və məlumatın sitezləşdirilməsindən sonra baş verir.

Proqnozlaşdırma

Proqnozlaşdırma üçün şagird onun tərəfindən artıq öyrənilən və üzərində işlənən məlumatdan istifadə edir ki, bu istiqamətdə gələcəkdə nəyin baş verə biləcəyini ehtimal edə bilsin, yəni alınan biliyin və təcrübənin əsasında şagird gözlənilən nəticələri qabaqcadan görə bilməlidir.

DƏRS 1

Mövzu:	İnsan bədəni və onun hissələri
Dərsin başlığı:	Bədən və onun hissələri
Dərsin məqsədləri:	Şagirdlər öz hissiyyat orqanlarından istifadə etməklə öyrənilən obyekt üzərində müşahidə apara bilməlidirlər; Bədən hissələrini tanımalı və təsvir etməlidirlər; Şəxsi fikirlərinə əsaslanmaqla/müşahidə etməklə suallara cavab verməlidirlər; İnsan bədəninin bəzi hissələrini tanımalı və adlandırmağa çalışmalı; İnsanın beş hissiyyatlarını və onların əhəmiyyətini dərk etməlidirlər; Şəxsi gigiyena qaydalarına əməl etmək zərurətini dərk etməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə və indikatorlar:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir; cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;
Lazımi material:	Şagirdin dəftəri, yazı qələmi.

1. Müəllimin giriş sözü və dərsləklə tanışlıq (2-5 dəq.)

Təbiətin birinci dərslərini müəllim söhbətlə başlayır.

Müəllim şagirdlərə dərsləri göstərir və diqqəti onun cildinə yönəldir – dərsləyin adı və məzmunu barəsində danışır, Şagird kitabı və dəftərinin təyinatı haqqında məlumat verir, şagirdləri xəbərdar edir ki, Şagird dəftərində olan bir çox işləri yerinə yetirmək üçün dərslər rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, sadə (qara) karandaş, yapışqan, qayçı və qələm gətirməlidirlər.

2. Dərsləklə üzərində iş (3-4 dəq.)

Müəllim şagirdlərə dərsləyin birinci dərslərini açıdır və onlardan birinə dərsləyin başlığını oxutdurur – “Mən və mənim bədənəm”. O izah edir ki, bu dərslərin məqsədi ondan ibarətdir ki, şagirdlər özlərini təsvir etsinlər, bir-birini daha yaxşı tanısinlər. Bunun üçün müəyyən işlər yerinə yetirilməlidir.

3. Şagirdin dəftərində iş (5-6 dəq.)

I fəallıq “Bu mənim” Şagird dəftərində yerinə yetirilir, bunu şagirdlər sinifdə müstəqil yerinə yetirirlər; evdə isə yaxşı olardı ki, hər kəs çərçivəyə öz fotosəklini yapışdırсын (və ya işarə edilən yerdə şəkil çəksin).

Çərçivənin sağ tərəfində şagirdlər öz məlumatlarını yazmalıdırlar (adlarını, soyadlarını, yaşlarını, oğlandır və ya qız). Sonra müəllim sual verir:

– Sizlərdən hansınız bilirsiniz ki, saçınız nə rəngdədir? Zəhmət olmasa, əlinizi qaldırın.

Məlum olur ki, çoxları bunu bilmir. Müəllim uşaqlara növbəti tapşırığı verir: hər bir şagird yanında oturan yoldaşının saçının rənginə diqqət versin və rəngi araşdırсын – qaradır, şabalıdır, kürəndir, sarıdır və s. Sonra uşaqlar məlumatları bir-biri ilə bölüşdürürlər, saçın rəngini deyirlər və bundan sonra onlardan hər biri dəftərində müstəqil işləyir – boş xananı uyğun rənglə rəngləyir.

Analoji olaraq, gözlərin rəngini də təyin edirlər və dəftərdə işarə edirlər.

Tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra müəllim bütün sinfə sualla müraciət edir:

– Qara saçı olanlar əllərini qaldırırlar... Şabalıdı..... Sarışın..... Xınalı (başqa rəngdə saçı olan varmı?).

Uşaqlar əllərini qaldırırlar və müəllim göz gəzdirərək onların cavablarını onlar.

Müəllim şagirdlərə gözlərinin rəngi haqqında da analogi müraciət edir. Doğrudur, gözlərin rəngini bu qayda ilə bir dəfəyə yoxlaya bilməyəcəkdir, amma bu, lazım deyil. Müəllimin yaxınlığında əyləmiş 1-2 şagirdin gözlərinə baxmaq kifayət edir.

4. İnsan bədəninin hissələri ilə tanışlıq (8-10 dəq.)

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, saç və gözlər insan bədəninin hissələridir. İndi isə bədən bəzi başqa hissələri ilə də tanış olmalıdırlar. I sinifdə öyrənilən materialdan onların dərslərində I dərstdə oxla işarə edilən bədən hissələrini yada salmalı və sadalamalıdırlar, sonra da müəllimin tapşırığı ilə uşaqların hamısı ayağa durur və müəllimin adlandırdığı bədən hissəsinə əllərini qoyurlar. Bundan sonra şagirdlər əyləşirlər və şagirdin dəftərinə qayıdırlar və burada 4-cü səhifədə verilən bədən hissələri haqqında çalışmanı yerinə yetirməlidirlər. Müəllim yalnız ümumi izahat verir və nümunə üçün lövhədə bir və ya iki söz yazı bilər.

5. Hissiyatların yada salınması (4-6 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, gözlərini yumsunlar. Müəllim qələmini masaya vurur və soruşur:

– Tapa bilərsiniz ki, nə etdim?

– Qələmi vurduğumu necə başa düşdünüz?

– Bədən hansı hissəsi ilə başa düşdünüz?

Siz artıq birinci sinifdə hissiyyatları öyrəndiniz; gəlin, indi yadımıza salaq.

– Bədən hansı orqanları ilə hiss edirik?

Ehtimal ki, şagirdlər unutmuşlar və beş hissiyyat orqanını düzgün adlandırmaya bilərlər. Müəllim düzəliş etmir. O, hissiyyatları xatırlatmaq üçün şagirdlərə tapşır ki, dərslərdə verilən çalışmanı yerinə yetirsinlər, eləcə də dərslərdə “Yadına sal” rubrikasında verilən cümlələri oxusunlar və onları şəkildə verilən hissiyyat orqanları ilə əlaqələndirsinlər.

6. Gigiyena qaydaları haqqında çalışma (3-6 dəq.)

Belə bir çalışma şagirdlərə ilk dəfə verilir, buna görə də onu yerinə yetirmək üçün müəllim kiçik izahatlar verə bilər.

7. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Yekunlaşdırma şəkildə müəllim dəqiqləşdirir ki, bu dərstdə onlar insan bədəninin bütün hissələri ilə deyil, bəzi hissələri ilə tanış oldular; saç və gözlərinin rəngini ayırd etdilər; ayırd etdilər ki, müxtəlif insanların bədən hissələri (saç, gözlər, əllər) bir-birindən rəngi, böyüklüyü, başqa əlamətləri ilə fərqlənir.

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=3jLLYdzPNfk>

Müəllim lövhədə “Yeni sözlər qutusu” dördbucaqlısını çəkir və şagirdlərin yardımı ilə bu dərstdə öyrəndikləri yeni sözləri seçir; “qutuya” 3-4 söz yazır və uşaqlara izah edir ki, növbəti dərstdən onlar müstəqil olaraq şagird dəftərində yeni sözlər üçün nəzərdə tutulan qutunu doldurmalıdırlar. Eləcə də şagirdlər evdə çərçivəyə fotoşəkillərini yapışdırmağı və ya avtoportreti çəkməyi unutmamalıdırlar.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Eşitmə bacarığının inkişafı üçün “qulaqlarımızla tapaq” çalışması. Uşaqlar kürəklərini müəllimə tərəf çevirirlər və müəllim karandaşı sıra ilə müxtəlif əşyaya vurur (partaya, pəncərə şüşəsinə, dəmir əşyalara, taxta əşyalara...), səsi tapan şagirdlər əllərini qaldırmağı və cavab verməlidirlər.

Təmasla qavrayışın inkişafı üçün “Çubuqla tanıyaq” çalışması. Masanın üzərinə fərqli əşyalar yerləşdirilmişdir (çanta, nimçə, kitab...). Müəllim irəli çıxan şagirdin gözlərini bağlayır, əşyaların yerini dəyişir və şagirdi masaya yaxınlaşdırır. Şagird kiçik çubuğu və ya qələmi toxundurmaqla əşyaları tanımalıdır (şagirdlərin hamısını cəlb etməyə imkan olmadığı üçün müəllim uşaqlara evdə müstəqil işləməyi təklif edə bilər).

DƏRS 2

Mövzu:	İnsan bədəni və onun hissələri
Dərsin başlığı:	Bədən hissələrini qoruyaq
Dərsin məqsədləri:	Şagirdlər gözün hissələrini tanımalı və adlandırmalıdırlar; Görmə ilə bağlı gigiyena tələblərinə əməl etməlidirlər; Bədənə qulluq və təmizliyə əməl edilməsi zərurətini anlamalıdırlar; Bəzi gigiyena qaydası barəsində və onlara əməl edilməsi zərurəti barəsində söhbət etməlidirlər; Praktiki fəallıqlarda iştirak etməli və tədqiqi vərdiş-bacarıqları nümayiş etdirməlidirlər; Öyrənilən obyekt üzərində müşahidə aparmalıdırlar; Sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Suallara cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplamalı və qeydə almalıdırlar.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə və indikatorlar:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqi vərdiş-bacarıqları nümayiş etdirə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir; təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);
Lazımı material:	Sadə karandaş, xətkəş.

1. Göz və onun hissələri (3-4 dəq.)

Müəllim uşaqlara müraciət edir:

– Dərsimizin başlığında verilən suala cavab verənə qədər, gəlin, gözün bəzi hissələri ilə tanış olaq. Bunun üçün dərsliklərinizi açın və cütlüklərdə birinci tapşırığı müzakirə edin. Amma, yazana qədər, cütlüklər bir-birinin arasında razılaşmalıdır.

Şagirdlər artıq cütlüklərdə işləməyi bacarırlar. Onlar birlikdə şəkildə verilən gözün hissələri və qaşı tanımaqda çətinlik çəkməli deyillər. Yeganə tanış olmayan termin onlar üçün göz bəbəyidir, amma yalnız bir tanış olmayan hissəni tanımaq lazım gəldiyindən, eyni tapşırığı dəftərdə müstəqil yerinə yetirdikdə, bunu asanlıqla başa düşəcəklər. Tapşırığı yoxladıqdan sonra müəllim bildirir ki, gözün zədələnməsi görmə üçün təhlükəlidir, buna görə də onu xüsusilə qorumaq və ona qulluq etmək lazımdır.

2. Diskussiya və Şagirdin dəftərində iş (2-4 dəq.)

Müəllim diskussiya sualını verir: “Gözləri necə qorunmalıyıq?” Sonra bu məsələni daha yaxşı başa düşmək üçün şagirdlər Şagirdin dəftərində verilən göz gigiyenası tapşırığını yerinə yetirirlər (Tapşırıq 2).

3. İşıqlandırmanın gigiyena tələblərini təyin etmək üçün çalışma (4-6 dəq.)

Şagirdin dəftərində verilmiş 3-cü çalışmanın məqsədi ondan ibarətdir ki, şagirdlər müstəqil şəkildə nəticə çıxarsınlar ki, dərs oxuduqları zaman yaxşı olardı ki, işıq masanın önündən və azacıq soldan düşsün.

Tapşırığı yerinə yetirdikdən və yoxladıqdan sonra (cavabın doğru olub-olmadığına baxmayaraq) müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, nə üçün belə düşüncələrini əsaslandırarsınlar? (doğru cavab, əlbəttə ki, işığın soldan düşdüyü şəkildir. Qalan digər halda isə, kölgə oxu materialına və ya dəftərə düşür və bu da gözləri gərginləşdirir və yorur).

Bu tövsiyə uşağın solaxay olduğu halda fərqli olacaqdır, çünki sol tərəfdən düşən işıq onun yazısına

kölgə salacaqdır. Bunun üçün şagirdlərə izah etmək lazımdır ki, çalışdıqları zaman əsas odur ki, onların kitablarına və ya dəftərlərinə kölgə düşməsin.

4. Şəxsi görmə qabiliyyətinin yoxlanılması (6-10 dəq.)

Müəllim sual verir:

– Necə düşünürsünüz, insanların hamısı eyni şəkildə görürlər?

Uşaqlar cavab verəcəklər ki, insanların bəziləri pis görürlər və eynək taxırlar. Müəllim:

– Necə düşünürsünüz, insan hər iki gözü ilə eyni görür?

Bu məsələdə şagirdlərin fikri, yəqin ki, bölünəcəkdir; bəziləri düşünə bilər ki, hər iki gözü ilə eyni şəkildə görür, bəziləri əks fikir söyləyə bilərlər. Bu məsələni ayırd etmək üçün müəllim dərslərdə verilən tapşırığı yerinə yetirməyi təklif edir, hər bir şagird qolunu açaraq dərsləyi tutmalı, sıra ilə əlini gözünün üzərinə qoymalı və müxtəlif ölçülü şriftlə çap edilmiş cümlələri oxumalıdır və oxuya bilmədiyi cümləni yadında saxlamalıdır (cütlük yoldaşı kitabı tutmaqda ona yardım edə bilər). Eynəklərdən istifadə edən şagirdlər sınağı eynəksiz keçirməlidirlər.

Çalışma yerinə yetirildikdən sonra müəllim kiçik sorğu keçirir ki, uşaqlar necə bir nəticə əldə etmişlər (bu, frontal şəkildə də ola bilər – “hər iki gözü ilə cümlələrin hamısını oxuyan şagirdlər əllərini qaldırırlar” və s.). Sonda nəticə çıxarırlar ki, sən demə bir gözü ilə daha yaxşı və ikinci gözü ilə pis görmə halları da tez-tez olur.

Məlum olanda ki, hər hansı bir şagird birinci cümləni yaxşı oxumur və ya hərfləri qarışıq salır, müəllim mütləq valideynlərinə onu həkimə aparmağı məsləhət görməlidir ki, onda yaxını görmə xəstəliyi inkişaf etməsin.

5. Sınıf diskussiyası (2-3 dəq.)

Müəllim növbəti sualla qısa diskussiya təşkil edir:

– İnsanın bədən hissələrinə xüsusi qulluq lazımdır?

6. Dərsləşmə üzərində iş (6-10 dəq.)

Dərsləşmənin növbəti səhifəsində şəkillərlə üçhissəli mətn verilmişdir və qulaqların, dərinin və saçın qulluğuna aiddir. Müəllim şagirdlərə tanış üsulla mətn üzərində işləməyi təklif edir: cütlükdən bir şagird oxuyur, ikinci məzmunu ötürür. Bu halda üç müxtəlif cütlük iştirak edir.

7. Sınıf qonağı (4-5 dəq.)

Müəllim bu dərsləşməyə sağlam həyat qaydası haqqında danışmaq üçün məktəbin həkimini dəvət edir və ya tanış tibb işçisini. Söhbət gigiyena qaydalarına əməl etmək zərurətini, sağlam qidanı, fiziki çalışmanı nəzərdə tutur. Yaxşı olardı ki, sual-cavab keçirilsin. Şagirdlər həkimə onlar üçün maraqlı mövzular üzrə suallar verirlər.

8. Dərsləşmə yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Yekunlaşdırma zamanı müəllim şagirdlərə məsləhət görür ki, bədənə qulluqla bağlı tələbləri yaxşı yadda saxlasınlar və yerinə yetirsinlər. Ola bilsin ki, insana onları yerinə yetirmək xoş olmasın, amma gigiyena qaydalarına əməl etmək və öz bədənini qayğı göstərmək lazımdır.

Təvsiyə edilən videomaterial: <https://www.youtube.com/watch?v=Zp63SYZSCDc>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

“Nə üçün natəmizlik xəstəliyə səbəb olur?” mövzusu üzrə söhbət

Müəllim uşaqlara danışır ki, bir çox xəstəliklərə insan bədənində yaşayan mikroblar səbəb olurlar. Mikroblar çox kiçik canlı orqanizmlərdir. Onları gözlə görmək mümkün deyil. Natəmizlikdə çoxlu mikroblar var və insan bədənində düşdüyü halda, çox sürətlə çoxalır.

Sonra uşaqlara suallar verir:

– Nə üçün çirkli əllərlə yemək olmaz? Gözləri ovmaq?

– Dırnaqları gəməmək nə üçün təhlükəlidir?

– Mikrob insanın bədənində başqa necə düşə bilər? (yuyulmamış meyvə ilə, “pis vərdişlərlə” – uşaq barmağını soranda, karandaşı çeynəyəndə və s.).

DƏRS 3

Mövzu:	İnsan bədənini və onun hissələri
Dərsin başlığı:	Sağlam olmaq istəyirsənsə.....
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər qida rasionunu tərtib edə bilməlidirlər; İnsanın sağlamlığı üçün qidanın əhəmiyyətini dərk etməlidirlər; Bitki və heyvan mənşəli qidaları fərqləndirməlidirlər; Yemək zamanı şəxsi gigiyena qaydalarına əməl etmək əhəmiyyətini dərk etməlidirlər. Praktiki fəallıqlarda iştirak etməli və tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirməlidirlər; Şəxsi fikirlərinə və müşahidələrinə əsaslanaraq, suallara cavab verməlidirlər; Qida məhsullarını qruplara bölməlidirlər.

MTP standartının nəticələri ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

Fərdi qida rasionuna daxil olan ərzaqların siyahısını tərtib edir və insan üçün lazımi qida məhsullarının qruplarını ayırır (məs., tərəvəz, meyvə, dənli, süd məhsulları).

Lazımi material:

format vərəq, əvvəlcədən çəkilmiş qida piramidası, müxtəlif qida məhsulları şəkilləri ilə – hər bir şagird üçün, quru yapışqan.

1. Qida rasionunun tərtibatı (5-7 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, şagirdin dəftərinin müvafiq səhifəsini açsınlar və cədvəli doldursunlar: bütün günün qida rasionunu yazsınlar və təqdimat üçün hazırlasınlar.

Müəllim könüllülərə (3-4 şagird) cədvəli oxutdurur və özü lövhədə oxşar cədvəli doldurur. Sonra bütün sinfə müraciət edir ki, onlardan hər hansı biri lövhədə yazılmamış qidaları qeyd etməmişdir ki? Belə birinin olduğu halda, onu əlavə edir. Bütün sinfin şagirdlərinin qida rasionu yaranır.

2. Qida piramidasının quruluşu (8-10 dəq.)

I. Müəllim şagirdlərə “Qida piramidasını quraşdırmaq” çalışmasını təklif edir. Amma işə başlamazdan öncə, onlardan xahiş edir ki, piramida haqqında eşidib-əşitmədiklərini yada salsınlar.

II. Bundan sonra müəllim divara bərkidilmiş formatda piramida konturunu çəkir (əvvəlcədən hazır ola bilər). Onun yuxarı və aşağı hissələrinə diqqəti yönəldir və şagirdlərə müraciət edir:

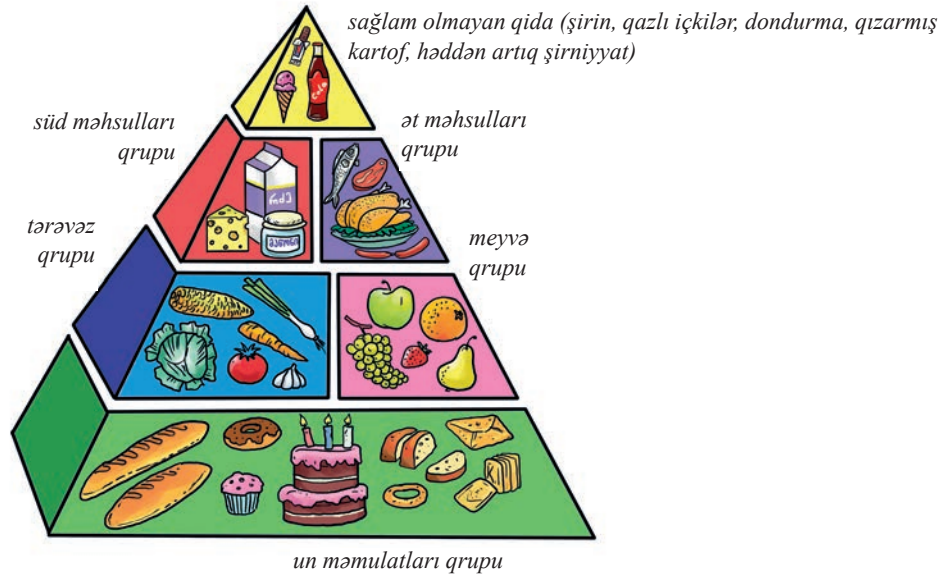
– Bunu sadə piramida hesab etməyin, biz bu fiquru qida məhsulları ilə quraşdırmalıyıq (inşa etməliyik), nəzərlərinizə əsasən piramidanın rəflərində qidaya yer ayırın (cəmi 4 rəf vardır). Amma siz qidaları faydasına əsasən yerləşdirməlisiniz. Ən lazımi və faydalı olanı (aşağıda I rəfdə) – az faydası olan və az lazımi olanı (yuxarı rəfdə).

Müəllim müxtəlif qida məhsullarının şəkli olan qutunu gəzdirir. Hər bir şagird qutudan bir kart çıxarır (müəllim kartları əvvəlcədən hazırlamalıdır. Bu, meyvə, tərəvəz, çörək-qənnadı, balıq, süd məhsulları,

dondurma, koka-kola, şokoladlar, konfetlərin şəkli ola bilər. Ənənəvi piramidada yerləşdirilən məhsula əsasən şəkli seçin), plakata yaxınlaşır və yapışqanlı kağızın vasitəsilə müəllim tərəfindən formatda çəkilmiş piramida konturuna onu yapışdırır. Lazımı hesab etdiyi yeri göstərir.

III. İşin ikinci mərhələsində müəllim şagirdlərə sağlam qidanın ənənəvi nümunəsini göstərir (tanış edir). (Baxın, Əlavə). Şagirdlər müşahidə və müzakirə əsasında seçirlər, düzəlişlər edirlər və ya yanlış yerləşdirilmiş şəkillərin yerlərini dəyişirlər.

IV. Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, şagirdin dəftərini açsınlar və 6-cı səhifədə verilən çalışmaları yerinə yetirsinlər.

3. Dərslik üzərində iş (2-3 dəq.)

İş başa çatdıqdan sonra müəllim uşaqlara sual verir:

– Necə düşünürsünüz, dişlərin sağlamlığı düzgün qidalanmadan asılıdır mı? Fikrinizi əsaslandırın. Şagirdlər dərslikdə şəkillərlə tanış olurlar və bunların arasında dişlər üçün ziyanlı qidaları seçirlər.

4. Dişlər və onlara qulluq – sual-cavab (3-5 dəq.)

– Aranızda dişləri zədəli olanlar varmı?

Sınıfdə belə birinin olduğu halda, müəllim və şagirdlər arasında, yaxşı olardı ki, sual-cavab aparılsın.

Ehtimal ki:

– Necə düşünürsən, buna səbəb nə ola bilər?

– Sutka ərzində dişlərini neçə dəfə fırçalayırsan?

– Dişin zədələndiyi halda, kimə müraciət etmək lazımdır? Və s.

Çalışmanı yerinə yetirdikdə şagirdlər cütlüklərdə işləməlidirlər. Bu onu bildirir ki, dişlər üçün ziyanlı qidaları adlandırana qədər bir-birinin arasında (bir parta arxasında əyləşən uşaqlar) fikirləri ilə paylaşmalıdırlar, müzakirələr aparmalı və birlikdə qərar qəbul etməlidirlər.

Müəllim frontal olaraq və ya 1-2 şagird arasında sorğu-sual aparmaqla cavabları yoxlayır (dişlərin zədələnməsinə şokolad, mürəbbə, şirniyyat, sorulan konfet səbəb olur).

5. Sözlərdən istifadə etməklə cümlələrin tərtib edilməsi (3-5 dəq.)

Növbəti işi şagirdlər dəftərlərində yerinə yetirməlidirlər. Cümlələri bitirirlər.

6. Heyvan və bitki mənşəli qida (3-5 dəq.)

Müəllim diskussiya üçün sual verir:

– Sizin fikrinizcə, ümumiyyətlə, insana qida nə üçün lazımdır?

Ehtimal ki, şagirdlər cavab verəcəklər ki, qida sağlamlıq, həyat, enerji, böyümə üçün lazımdır. Yaxud da aclıq hissini qarşılamaq üçün lazımdır.

Cavabların hamısı az-çox doğrudur, amma müəllim qeyd etməlidir ki, hər növ yemək eyni şəkildə faydalı deyil – uşaqların sağlamlığı üçün mütləq meyvə-tərəvəz, süd məhsulu və şorbalar lazımdır.

Müəllim uşaqlara sualla müraciət edir:

– Sizin fikrinizcə, bizim üçün faydalı və lazımı qidanı nədən hazırlayırlar?

Şagirdlər cavabları yekunlaşdırdıqdan sonra müəllim bildirir ki, qidanı həm bitki, eləcə də heyvan mənşəli məhsullardan hazırlayırlar, buna görə də heyvan və bitki mənşəli qida var.

Müəllimin tapşırığı ilə şagirdlər dərslərinə qayıdır və heyvan və bitki mənşəli qidanın seçimi üzrə çalışmanı yerinə yetirirlər. Müəllim dişlərin sağlamlığı üçün lazımı qida məhsulu olan süd məhsulu barəsində danışmalıdır. Növbəti tapşırığın yoxlanılması frontal ola bilər, bir neçə şagird arasında sual-cavab aparmaqla, cütlüklərdə və ya qruplarda – istək əsasında. Şagirdlər cümlələri oxumalı və bunları verilən sözlərdən istifadə etməklə şifahi yerinə yetirməlidirlər.

6. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllimin ya özü bu dərsdə öyrənilən materialı yekunlaşdırır və ya 2-3 sual verməklə şagirdlərə yekunlaşdırır.

Təvsiyə edilən videomaterial: <https://www.slideshare.net/natiagvilia/ss-73018814>

DƏRS 4

Mövzu:

İnsan bədəni və onun hissələri

Başlıq:

Biz böyüyürük və dəyişirik

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər öyrənilən cisim barəsində sadə suallar verə bilməlidirlər;

Cismi tanımalı, təsvir etməli, bir-birindən ayırmalıdırlar;

Öz fikirlərini bildirməli- əsaslandırmalıdırlar;

Canlı cisimlərə xas olan əlamətləri sadalamalıdırlar;

İnsanın böyümə-inkişafı prosesini əyanişəkdə göstərmək üçün misal gətirməlidirlər;

İnsanın böyümə prosesini təsdiqləyən əlamətləri göstərməlidirlər;

İnsan orqanizminin böyüməsi üçün lazımı şərtləri adlandırmalıdırlar;

Böyümə prosesində baş verən dəyişiklikləri təsvir etməlidirlər.

MTP standartının nəticələri

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

öyrənilən cisim/hadisə haqqında sadə sualları verir;

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

insanın böyüməsi-inkişafı prosesini canlandırmaq üçün (məs., paltarın kəçilməsi, süd dişlərinin dəyişməsi) misallar gətirir və ya əyani materialı təqdim edir (məs., müxtəlif yaşda çəkilmiş fotosəkillər).

1. Şəkillərə əsasən söhbət (6-7 dəq.)

Dərslərdəki dərsin birinci səhifəsində eyni uşağın üç müxtəlif yaş dövründə şəkli verilmişdir. Şəkilləri

müşahidə edərək şagirdlər kitabda verilən suallara cavab verməlidirlər. Proses bu qayda ilə aparıla bilər: bir şagird birinci sualı oxuyur. Könüllülər cavab verirlər. Bundan sonra başqa şagird ikinci sualı oxuyur və bu yolla iş davam edir. Söhbət zamanı maksimal olaraq şagirdlərin hər birinə imkan verilməlidir ki, öz fikirlərini bildirsinlər. Sonda müəllim söhbəti yekunlaşdırmalı və qeyd etməlidir ki, böyümə prosesində hansı əyani dəyişikliklər vardır.

2. Dərslik üzərində iş (8-10 dəq.)

Bu söhbətin məntiqi davamı növbəti çalışmadır və bu da şagirdin diqqətini böyümə prosesində bədənin uğradığı əsas dəyişikliklərə yönəldir. Bunlardır: boy atmaq, çəkiddə artmaq və dişlərin dəyişməsi. Şagirdlər cümlələri oxuyur və verilən sözlərdən istifadə etməklə onu şifahi yerinə yetirirlər.

3. Sınıf diskussiyası (3-6 dəq.)

Müəllim növbəti sualla sınıf diskussiyasını keçirir:

– Böyümənin üçün sizə nə lazımdır?

Diskussiya prosesində uşaqlar nəticə çıxarmalıdır ki, insana böyüməsi-inkişafı üçün mütləq hava, su və qida lazımdır (müəllim bu sözləri diskussiyanın sonunda lövhəyə yazıb bilər).

4. Dərslik üzərində iş (7-9 dəq.)

Dərsin ikinci səhifəsində ayaqqabı bölgüsü üzrə çalışma verilmişdir. Şagirdlər fərdi işləyirlər. Şəkillərə əsasən, onlar uşaqların yaşını tapmalı və müvafiq olaraq, onlara müxtəlif ölçüdə ayaqqabı seçməlidirlər.

Təpşirığı başa çatdırdıqdan sonra müəllim şagirdlərdən soruşur ki, nə üçün ayaqqabıları bu qaydada böldülər.

Əlavə suallar:

– Uşaqlar tez-tez deyirlər: ayaqqabım kiçildi. Necə düşünürsünüz, ayaqqabı həqiqətənmi kiçilir? Nə üçün belə deyirlər?

“Razısanmı və ya yox” – çalışma üzərində işi müəllim bu qaydada apara bilər: özü oxuya bilər və ya şagirdlərə sıra ilə bir-bir cümləni oxutdura bilər. Oxunulan cümlələrlə razılaşan şagirdlər ayağa dururlar; razılaşmayan şagirdlər isə yerlərində qalırlar.

5. Sınıfdə qonaq (2-3 dəq.)

Müəllimin uşaqlar üçün sürprizi vardır – hər hansı bir uşaq gənc ananı sınıfa dəvət etmişdir.

Müəllim qonaqları sınıfa gətirir və uşaqlara sual verir:

– Necə düşünürsünüz, bu balacaya böyümə dövründə nə lazım olacaqdır?

Şagirdlərin cavablarından sonra müəllim anadan xahiş edir ki, uşağın hazırkı yaş dövründəki və bir qədər böyüdükdən sonrakı ehtiyacları haqqında danışsın. Ana uşaqlara danışır ki, körpəyə necə qulluq edir, hansı şərtləri yaradır, nə ilə qidalandırır ki, sağlam böyüsün.

Söhbətin sual-cavab rejimində aparılması daha yaxşı olardı: şagirdlər qonağa onlar üçün maraqlı mövzuda suallar verirlər.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim suallar verir:

– Böyüdüyünüzü necə hiss edirsiniz? (izah edin)

– Özünü də diqqət verin. Bədənin hansı hissəsi nisbətən tez böyüyür? (saç, dırnaqlar, daban).

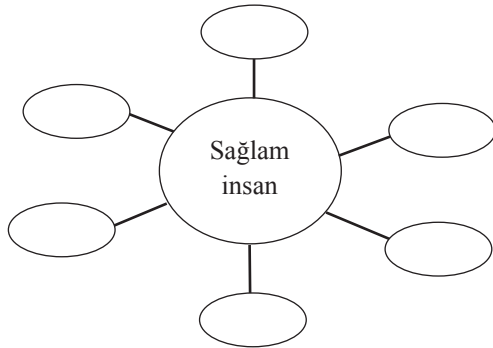
DƏRS 5

Mövzu:	İnsan bədəni və onun hissələri
Başlıq:	Sağlam davranış və gündəlik rejim
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər sağlam davranış qaydalarını nəzərə almaqla gündəlik rejimi tərtib edə bilməlidirlər; Suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplamalı, sxemlər təşkil etməlidirlər; Müşahidə nəticəsində sualın cavabını məntiqi əsaslandırmağıdır; Öz fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini müxtəlif kommunikasiya forması ilə təqdim etməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə); verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir; sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri).
Lazımı material:	yazı üçün vərəq (və ya dəftər), yazı qələmi.

1. “Fikir xəritəsinin” təşkili (7-8 dəq.)

Keçilmiş materialdan uşaqlar artıq bilirlər ki, bədənə qulluq etmək və onu qorumaq lazımdır, amma sağlamlıq üçün bu, kifayət deyil. Şagirdlər əmin olmalıdırlar ki, insanın böyüməsi-inkişafı və bərkiməsi üçün gündəlik fiziki çalışma da arzu edilir. Müəllim lövhənin mərkəzində dairə şəklində çəkir və bunda növbəti sözləri yazır – “Sağlam insan” və şagirdlərə suallar verir:

– İnsanın sağlam olması üçün ona nə lazımdır?

Şagirdlərin cavabları mərkəzi dairənin ətrafına yazılır və bu yolla b.a. məntiqi xəritə yaranır.

Cavablarda fiziki çalışmanın zərurəti haqqında fikir səsləndirilmədiyi halda, müəllimin özü sual verməlidir. Məs., sağlamlıq üçün fiziki çalışma vacibdirmi və ya yox? Və cavab lövhəyə yazılmalıdır.

2. Cütlüklərdə iş (10-15 dəq.)

Müəllim uşaqlara tapşırıq verir: cütlüklərdə işləməlidirlər, bir-biri ilə razılıq əsasında gün ərzində səhərdən (yuxudan durduqdan sonra) etdikləri hər şeyi yada salmalı və yazmalıdırlar (vərəqlərdə və ya

dəftərlərdə). Cütlüklərdə müzakirələr aparmalı və + işarəsi ilə onların fikrincə, sağlam həyat qaydasına dəstək verən hərəkətləri qeyd etməlidirlər (məsələn, səhər tezdən yuxudan durmaq, fiziki çalışma, əl-üzünü yumaq, səhər yeməyi, məktəbə piyada getmək...). Müəllim cütlüklərin təqdimatı zamanı paralel olaraq, divarda əvvəlcədən hazırlanmış format kağızda onların fikrini yazır (sağlam həyat qaydalarını). Sonrakı mərhələdə bu siyahını nəzərdən keçirirlər. Əgər onların fikrincə, hər hansı bir davranış sağlam həyat üçün uyğun deyilsə, o zaman müzakirə və əsaslandırma nəticəsində onun üzərindən xətt çəkə bilərlər.

Sonda müəllim siniflə razılaşdırılmış siyahını oxuyur və suallarla şagirdlərə müraciət edir:

– Hansı hərəkətdən sonra (plakatda sadalananlar nəzərdə tutulurlar) özünü xüsusilə yaxşı hiss edirsiniz?

– Necə düşünürsünüz, nə üçün?

Sonda şagirdlər dərk etməlidirlər ki, adi, sağlam həyat qaydasına əməl edən insanlar özlərini daha yaxşı, sağlam və həvəsli hiss edirlər.

3. Qrup işi – gündəlik rejimin təşkili (10-15 dəq.)

Müəllim şagirdləri kiçik qruplara ayırır və izah edir ki, əgər yerinə yetirdikləri (yəni bu vaxta qədər yerinə yetirdikləri hərəkətlər) siyahıya sonra yatana qədər nələrlə edəcəklərini də əlavə etsələr, belə adlanan gündəlik rejimi alacaqlar.

Şagirdlər qrupda təqdim edilən nümunəvi gündəlik rejimin bəndlərini müzakirə etməlidirlər. Sonra müəllim şagirdin dəftərində verilən analoji sxemi göstərir ki, bunun üzərində onlar müstəqil işləməlidirlər. Hər bir şagird həftə ərzində özünə nəzarət etməli (yoxlamalıdır) və həftənin sonunda sinif yoldaşlarına müşahidə nəticələri barəsində danışmalıdır – bu müddət ərzində onun gündəlik rejimi dəyişdimi?

Sonra müəllim vaxtaşırı uşaqlara xatırlatmalı və soruşmalıdır ki, gündəlik rejimin bəndlərini necə yerinə yetirirlər.

Bu yaşda uşaqların gündəlik rejiminin mümkün bəndləridir:

1. Yuxudan oyanmaq
2. Səhər idmanı və duş
3. Səhər yeməyi
4. Çantanın yığışdırılması
5. Məktəbə getmək
6. Dərslərdə iştirak etmək
7. Məktəbdən evə qayıtmaq
8. Nahar
9. İstirahət
10. Ev tapşırığının hazırlanması
11. Həyətdə oynamaq (və ya idman)
12. Bədii ədəbiyyat (kitab) oxumaq
13. Şam yeməyi
14. Televizora baxmaq (və ya kompüter)
15. Təmiz havada gəzmək
16. Əl-üzünü yumaq
17. Yatmaq

4. Dərsin yekunlaşdırılması və ev tapşırığı (1-2 dəq.)

Müəllim qısaca bu dərsin fəallıqlarını və əldə edilən biliyi cəmləşdirir. Sonra şagirdlərə tapşırır ki, evdə valideynlərini gündəlik rejimlə tanış etsinlər, düzəlişlər edib və vərəqə səliqə ilə köçürsünlər, divara yapışdırsınlar, ya da iş masasına və hər gün onlara əməl etməyə çalışsınlar.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim sağlam həyat qaydasına əməl edən qonağı dəvət etmişdir (məktəbin əməkdaşı, valideyn və s.). Qonaq uşaqları öz gündəlik rejimi ilə tanış edir və bu rejimə əməl edilməsinin məqsədyönlümlüyü (xeyri) barəsində danışır.

Mövzu növbəti dərsdə də davam etdirilir. Bu dəfə müəllim dərsliyin müvafiq səhifəsini göstərir və şagirdlərdən çalışmaları təkrar etməyi xahiş edir.

Evdə yerinə yetirilmiş tapşırığı – yerinə yetirilmiş cümlələri oxuduqdan sonra yaxşı olardı ki, şagirdlər yenə də sağlamlıq üçün önəmli olan hərəkətlər haqqında müzakirə aparsınlar və uyğun nəticə çıxarsınlar.

Layihə

Sağlam olmaq istəyirəmmi?!

Layihə 3 mərhələdən ibarətdir: tədqiqat, məlumatın çeşidlərə ayrılması, təqdimat.

Tədqiqat: müəllim sinfi 4-5 uşaqlardan ibarət qruplara bölür. Hər bir qrupa tapşırıq verilir ki, neçə şagirdin idmanla məşğul olduğunu ayırd etsinlər. Bunun üçün hər bir qrup:

a) Hədəf qrupunu seçməlidir (hər bir sinif)

Sinif –

Şagirdlərin sayı –

Futbol	
Voleybol	
Üzgüçülük	
Güləş	
Dzüdo	
Karate	
Tennis	
Şahmat	

b) Sorğu keçirsin və cədvəli doldursun (“+” ilə idmanın hər hansı bir növünə getdiyini qeyd etsin, getmədiyini halda – ümumiyyətlə qeyd etməsin).

c) Təqdimat üçün hazırlaşsın (materialı çeşidlərə ayırsın: məsələn, sinifdə 21 şagird var, bunların arasında idmana 12 şagird gedir, o cümlədən, futbola – 6, gimnastikaya – 2).

İşin təsviri:

Böyük tənəffüsdə hər bir qrupun üzvləri (3-4 şagird) seçilmiş sinif şagirdlərindən soruşurlar ki, idmana gedirlərmi və ya yox və bu və ya digər şagirdin məşğul olduğu idman növünü “+” ilə qeyd edirlər. Şagirdin heç bir idman növü ilə məşğul olmadığı halda, cədvəldə heç nə qeyd etmirlər. Müvafiq olaraq, cədvələ əsasən yaxşı görünəcəkdir ki, sinif şagirdləri əsasən idmanın hansı növü ilə məşğul olurlar və nəticədə, sinifdə neçə şagird idmanla məşğuldur. Ehtimal ki, cədvəl növbəti şəkli alacaqdır:

Futbol	+++++
Voleybol	++
Üzgüçülük	++++++
Güləş	
Dzüdo	
Karate	+++
Tennis	++
Şahmat	++++

Anketi doldurduqdan sonra şagirdlər göstəriciləri çeşidlərə ayırmalı və təqdimat üçün hazırlaşmalıdırlar.

İdmana gedir – 19 uşaq

Getmir – 5 uşaq

Məşhur idman növü – üzgüçülük

Qrup üzvlərindən biri müvafiq anketə istinad edərək sinif yoldaşlarına sorğu nəticələrini təqdim edir ki, onların qrupları neçə şagird arasında sorğu aparmış və idmanın hansı növü ilə neçə şagird məşğul olur, məsələn, 3-cü sinifdə 24 şagird var, bunların arasında 19-u idman növləri ilə məşğuldur, idmanın ən

4. Verilən sözlərdən istifadə etməklə cümlələri tamamla:

Paltar   **böyümür**   **süd**

Uşaq böyüyəndə, paltar kiçilir.

Böyüdüyü zaman uşaq süd dişlərini dəyişir.

Yetkin heyvan qidalanır, amma böyümür.

5. 5 bitki və 5 heyvan mənşəli qida adlarını yaz:

BITKI	çörək	düyü	kələm	kartof	meyvə
HEYVAN	kabab	pendir	bozbaş	sosiska	yağ

DƏRS 6

Mövzu:	Canlı mühit – heyvanlar
Başlıq:	Canlı və cansız
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər canlı orqanizmlərdə bədənin əsas xüsusiyyətlərini sadalaya bilməlidirlər; Canlı və cansız əşyaları ayırmalıdırlar; Quşların və məməlilərin bəzilərinin zahiri hissəsini tanımalı və müqayisə etməlidirlər; Hər hansı bir heyvan haqqında məlumatı toplamalı, sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə etməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	isimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə); verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; Canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır; Heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir.
Lazımi material:	süni və qurudulmuş qızılıgül.

1. Canlı və cansızın yada salınması (2-3 dəq.)

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, birinci sinifdə artıq onlar canlının və cansızın nə olduğunu bir-birindən ayırırdılar. İndi də xahiş edir ki, canlı və cansız əşyaları adlandırsınlar. Misallar gətirsinlər ki, nə üçün belə düşünürlər.

2. Dərslük üzərində iş (5-8 dəq.)

Dərslükdə dərslük müvafiq səhifəsində iki kiçik mətn verilmişdir, şəkilləri ilə. Şagirdlər şəklə baxmalı, mətni oxumalı və dərk etməlidirlər.

Şagirdlər mətn üzərində belə işləməlidirlər:

İki şagird ayağa durur. Biri mətnin birinci parçasını oxuyur, ikinci şagird onu dinləyir (digər şagirdlər bu zaman dərslükdə mətni izləyirlər). Sonra ikinci şagird oxunulan mətnin məzmununu ötürür.

Müəllim şagirdlərin mətni necə başa düşdüklerini öyrənmək üçün suallar verir (məsələn: nə üçün deyirik ki, heyvanlar canlı varlıqlardır? Necə düşünürsünüz, pişiyin hansı hissiyyatı vardır?...) Sonra analoji olaraq mətnin ikinci hissəsi üzərində işləyirlər, bu zaman prosesə iki başqa şagird cəlb olunur.

3. Şagirdin dəftərində iş (2-3 dəq.)

Növbəti tapşırıq Şagird dəftərində yerinə yetirilir və canlı və cansızın bir-birindən ayrılmasını nəzərdə tutur. İş fərdi yerinə yetirilir: şagird sözləri oxumalı və verilən cədvəldə bölüşdürməlidir.

4. Canlı və cansızın tapılması (2-4 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, ətraflarındakı əşyaları müşahidə etsinlər (sınıfdə, məktəbin həyətinədə) və canlı və cansız əşyaları sadalasınlar;

Sonra sinfi şərti olaraq iki hissəyə bölür və birinci qrupa təklif edir ki, razılaşsınlar və konkret canlı cismi adlandırsınlar və onun nə edə bildiklərini sadalasınlar (məs., gəzmək, qidalanmaq, danışmaq).

İkinci qrup fikirləşməli, cansız cismi adlandırmalı (məsələn, top, masa, kukla) və fikirləşməlidir ki, bu sonuncu nəyi edə bilər.

Sonda uşaqlar nəticə çıxara bilməlidirlər ki, cansız əşyalar özləri heç nə edə bilmirlər, onların fəallığı hər hansı bir təsirdən asılıdır. Məsələn, kuklanı insan hərəkətə gətirir, əlimizi vurduqda top yerindən tərənir və s.

5. Cütlüklərdə iş (3-5 dəq.)

Dərslük sonunda, dərslükdə verilən tapşırığı yaxşı olardı ki, cütlüklərdə yerinə yetirəsiniz. Bunun üçün müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, çalışmanın şərti ilə tanış olsunlar, fikirləşsınlər, müzakirə etsinlər və heyvanın bədən hissələrini sadalasınlar. Hər iki heyvanın malik olduğu hissələri ayrıca göstərsinlər.

Tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra yaxşı olardı ki, diqqət bədənə oxşar təyinat hissələrinə (ayaq – pəncə, burun – dimdik, tük – xəz) və onların funksiyalarına (hərəkət, qoxulama, qidalanma, istiliyi saxlamaq) yönəldilsin.

6. Cədvəli doldur (6-7 dəq.)

Dəftərdə ikinci çalışma verilmişdir, yaxşı olardı ki, şagirdlər onları fərdi yerinə yetirsinlər. + ilə qeyd etməli və cədvəldə verilən heyvanların hissələrini yazmalıdırlar. Sonda təqdimat keçirilir.

7. Süni və təbii (2-3 dəq.)

Şagird dəftərində 3-cü çalışma verilmişdir, yaxşı olardı ki, şagirdlər bunu cütlüklərdə yerinə yetirsinlər. Məsələnin daha yaxşı qavranılması üçün müəllim əyani vəsait üçün süni və qurudulmuş qızılgül gətirməlidir. O, şagirdlərdən xahiş edir ki, diqqətlə əşyaları nəzərdən keçirsinlər, sonra isə onlara sualla müraciət edir: sizin fikrinizcə, süni və qurudulmuş güllər arasında hansı fərq vardır?

Uşaqlar cavab verməkdə çətinlik çəkdikləri halda, müəllim özü onlara yardım etməli, süni (yəni heç vaxt canlı olmayan əşya) və qurudulmuş (bir vaxtlar canlı olmuş) gülləri bir-birindən ayırırlar. Sonra şagirdlər 3-cü tapşırığı yerinə yetirirlər.

8. Dərslük yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim qısaca bu dərslükdə əldə edilən biliyi yekunlaşdırır.

Təvsiyə üçün videoresurs: <https://www.slideshare.net/natiagvilia/ss-73019707>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Təbii və süni əşyalar

Müəllim uşaqlara izah edir ki, cansız əşyalardan bəziləri təbiətdə öz-özünə yaşayır (daş, su, torpaq...), bəziləri isə insanın əli ilə yaradılmışdır, yəni sünidir (parta, lövhə, kitab, ayaqqabı...). Şagirdlər sinifdə insan əli ilə düzəldilmiş əşyaları sadalamalıdırlar.

DƏRS 7

Mövzu:	Canlı aləm – Heyvanlar
Başlıq:	Heyvanlar da böyüyürlər
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər orqanizmin böyüməsi üçün lazımi şərtləri dərk edə bilməlidirlər; Böyümə prosesi zamanı mövcud dəyişiklikləri təsvir etməlidirlər; Yetkin heyvanları və onların balalarını müqayisə etməlidirlər; Konkret orqanizmin həyat tələbləri barəsində müzakirələr aparmalıdırlar.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır; yetkin heyvanları və onların balalarını müqayisə edir, böyümə-inkışaf prosesində baş verən (məs., ölçü, rəng, örtük) dəyişiklikləri təsvir edir; konkret orqanizmin həyat tələbatları (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir.
Lazımi material:	rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Dərslik üzərində iş (6-7 dəq.)

Müəllim diskussiya suallarını verir:

– Necə düşünürsünüz, heyvanlar böyüyürlərmi?

– Təsvir et, böyümə zamanı heyvanlar arasında hansı dəyişikliklər müşahidə olunur, həm xarici, eləcə də davranış nöqtəyi-nəzərindən?

Bu suallara dərsin bütöv məzmunu və fəallıqlar həsr olunur.

İlk növbədə, şagirdlər dərslikdə müşahidə etməli və xoruz və cücəni tapmalı, onlar arasında oxşarlıq və fərqi təyin etməli, yəni bir-birinə nə ilə bənzəyirlər və nə ilə fərqlənirlər (forma, çəki, rəng, ölçü, bədən hissələri.. yəni xarici əlamətləri), eləcə də onların səsi və qidası barəsində danışımalıdırlar. Yaxşı olardı ki, onların davranışları barəsində də danışsınlar, ehtimal olaraq: xoruz – böyük, yekəxana, acıqlı, toyuqların müdafiəçisi..... Cücə qorxaq, çıxıran, anasının ətəyinə sığınan, zəif....

2. Heyvanlar və onların balaları (8-10 dəq.)

Təpşirığın məqsədi ondan ibarətdir ki, şagird müxtəlif heyvan balasının böyüdükcə valideyninə bənzəməsini dərk etsin və dərslikdə verilən şəkillərin əsasında bu fikri əsaslandırсын.

Müəllim:

- Cücə, maral balası, çömçəquyruq böyümə prosesində dəyişikliyə uğradımı və ya yox?
- Sizin fikrinizcə, onlardan hər birinin böyümə prosesində nə dəyişdi?

3. Qruplarda iş (6-8 dəq.)

Müəllim sinfi 4-5 nəfərlik qruplara bölür. Sonra sıra ilə 3 şagirdi çağırır: biri “cücədir”, biri – “maral balası”, üçüncü – “çömçəquyruq”.

Hər bir qrup sıra ilə bu “heyvanlara” 2-2 sual verməlidir. “Cücə”, “çömçəquyruq” və “maral balası” imkan daxilində bu heyvanları canlandırırırlar, onların roluna girirlər və bundan irəli gələrək, verilən suallara cavab verirlər. Yaxşı olardı ki, diqqət onların məruz qaldıqları təhlükələrə də yönəldilsin (yirtici, balıq).

4. Dəftərdə iş (4-5 dəq.)

Şagirdin dəftərində verilən birinci və ikinci çalışmanı yerinə yetirdikdən sonra şagirdlər dərk edirlər ki, heyvana böyüməsi və yaşaması üçün hava, qida, su və yaşayış mühiti lazımdır (bu halda – meşə).

Buradaca labirint verilmişdir. Onun üzərində iş, düşünürük ki, uşaqlar üçün maraqlı olacaqdır. Çalışma uşaqların məntiqi və təsviri düşüncə vərdiş-bacarıqlarını inkişaf etdirəcəkdir.

5. Müstəqil iş (5-8 dəq.)

Şagirdlər dərslərin sonunda verilən çalışmanı yerinə yetirməlidirlər. Cümlələri köçürməli, buraxılmış sözləri yazmalı və başa çatdırılmış cümlələri oxumalıdırlar.

6. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim bu dərslərdə əldə edilən biliyi qıscaca yekunlaşdırır.

7. Ev tapşırığı

Növbəti dərs üçün heyvanların və onların balalarının təsviri olan fotosəkilləri və ya oyuncaqları gətirsinlər.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim sinfə hər hansı bir heyvanın balasını (pişik balası, küçük, cücə....) gətirir və uşaqlara göstərir. Suallar verir:

- Bu kiçik varlığa böyüməsi üçün nə lazımdır?
- O, böyümə prosesində necə dəyişəcəkdir?

Yaxud da imkan olduğu halda, sənədli elmi-maarifləndirici filmi göstərir. Yaxşı olardı ki, müəllim şəhərdə yaşayan şagirdləri kontakt zooparkına aparsın.

DƏRS 8

Mövzu:

Canlı mühit – Heyvanlar

Başlıq:

Ev heyvanları – Məməlilər

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər ev heyvanlarını tanımalı və sadalamalıdırlar;
Ev heyvanlarının balalarını tanımalı və adlandırmalıdırlar;
İnsan üçün ev heyvanlarının əhəmiyyətini dərk etməlidirlər;
Heyvanlara olan qayğıkeş münasibəti formalaşdırmalıdırlar;
Heyvanlarla münasibət zamanı təhlükəsizlik qaydalarına əməl etmək zərurətini dərk etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird: verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;
fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir;
canlı əşyaları xarakterizə edən əlamətləri sadalayır;
Heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir;
yetkin heyvanları və onların balarını müqayisə edir, böyümə-inkişaf prosesində baş verən (məs., ölçü, rəng, örtük) dəyişiklikləri təsvir edir.

1. Giriş söhbəti (4-5 dəq.)

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, bizim qidamız həm bitki, eləcə də heyvan mənşəli məhsullardan ibarətdir. Sonra müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, şagirdin dəftərində gündəlik menyunu tərtib etdikləri dərsi açsınlar:

- Yadıınıza salın ki, bitki mənşəli qida hansıdır?
- Hansı qida heyvan mənşəlidir?
- Sizin fikrinizcə, heyvanların hamısı qida məhsullarını verirmi?

2. Dərslük üzərində iş (6-8 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərsliyi açsınlar və şəkildə təsvir edilən heyvanları sadalasınlar (adlandırsınlar), sonra verilən şəkillərə əsasən araşdırsınlar ki, hansı heyvan insanları qida ilə təmin edir.

(Müəllim “heyvan və quş” və yaxud “ev heyvanları və quşlar” kimi yanlış bərqərar olmuş ifadədən istifadə etməməlidir, bu ifadə düzgün deyil; heyvanlar aləmi yırtıcıları, quşları, sürünənləri, balıqları, həşəratları və s. əhatə edir).

Belə ki, “ev və ya çöl heyvanları” dedikdə, onda həm məməlilər, eləcə də quşlar nəzərdə tutulur. Bu dərs ev məməli heyvanlarına aiddir.

Sonra müəllim uşaqlardan soruşur: “bu heyvanların hansı ümumi adı vardır?” Şagirdlər asanlıqla başa düşürlər ki, onlar ev heyvanlarıdır.

3. Diskussiya (8-10 dəq.)

Tapşırıq başa çatdıqdan sonra müəllim şagirdlərə sual verir:

- Bilirsinizmi ki, inəyin otu azaldığı halda, onunla nə baş verə bilər?
- Bu, insana necə təsir edə bilər?
- Ev heyvanlarının yaşadıkları tikili necə adlanır? (tövlə, toyuq hini, dam).

Öz növbəsində, müəllim söhbəti elə aparmalıdır ki, ev heyvanlarına qarşı insanlara həvalə olunan öhdəliklər görünsün. Yaxşı olardı ki, şagirdlər fikirlərini bildirsinslər ki, müxtəlif orqanizmin həyat tələblərinin məhdudlaşdırılması hansı nəticələr verə bilər.

4. Ev heyvanlarının balaları ilə tanışlıq (8-10 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərsliyin ikinci səhifəsində verilən çalışma ilə tanış olsunlar və onu yerinə yetirsinlər. Çalışmada ev heyvanları və onların balaları cütləşdirilmişdir. Şagird heyvanı və onun balasını tapmalı və adlandırmalıdır.

Müəllim şagirdləri həm fərdi, eləcə də cütlüklərdə çalışdırma bilər.

İşin ikinci mərhələsi ötən dərstdə gətirilməsi tapşırılan illüstrasiyaların, şəkillərin sərgisinin təşkilinə ayrılır. Onlar paralel olaraq, hər bir fotoşəkildə təsvir edilən heyvan və onun balası barəsində danışırlar.

5. Təhlükəsizlik qaydalarının işlənilməsi (4-5 dəq.)

Müəllim qeyd edir ki, heyvanlarla münasibətin öz qaydaları vardır ki, nə heyvan xəsarət alsın və nə də

ki, insan. Bunun üçün şagirdlərdən xahiş edir ki, oradaca fikirləşsinslər və formalaşdırsınlar, məsələn, itlə təhlükəsiz münasibət qaydalarını. Bu qaydaları fikirləşməkdə şagirdlərə müəllim də yardım etməlidir. O, belə bir variant təklif edir: hər bir qayda “itlə (və ya) itin ..... olmaz”.

6. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsdə öyrənilən məsələləri qısaca yekunlaşdırır

“Fikirləş” rubrikası bir daha heyvana qayğı ona və qulluğun zərurəti barəsində düşündürəcəkdir. Şagirdin özü suala cavab (baytar) verə bilmədiyi halda, valideynlərdən, böyüklərdən soruşmağı və yadda saxlamağı tapşırıq.

Tövsiyə üçün videomaterial: https://www.youtube.com/watch?v=zTLkl__kxBk

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim sinfə müraciət edir: “kənddə və ya şəhərdə yaşadığınıza baxmayaraq, hamınız ev heyvanları ilə ünsiyyətdə olmusunuz və ya ünsiyyət saxlayırsınız. Sizlərdən bəzilərinin hər hansı bir heyvanınız var, sizin yoxdursa, ola bilsin ki, qonşunuzun və ya dostunuzun var. Ev heyvanları barəsində televiziya və ya radioverilişlərdən çox məlumat eşitmisiniz, kitabdan da oxumusunuz, məktəbdə də çox şey öyrənirsiniz..

Ev heyvanları ilə bağlı hər hansı bir maraqlı əhvalatı yadınıza salın və birbaşa iştirakçısı və ya şahidi olduğunuz bir hadisəni danışın”.

Hər bir könüllü iştirak edə bilər. Şagirdlərə fikirləşmək üçün müəyyən vaxt verilir (2-3 dəq.). Yaxşı olardı ki, müəllim bu fəallığı b.a. sehrlı mikrofon vasitəsilə keçirsin, mikrofon bir iştirakçıdan ikinciyə verilir (tutaq ki, qələm).

Müəllim, “şəxsi” əhvalatlar dinlənildikdən sonra, sinfə sualla müraciət edir:

– Görmüsünüzmü ki, tərəfinizdən adlandırılan heyvan (it, pişik, inək, toyuq...) öz balasına necə qulluq edir?

– İnsanlar ev heyvanlarına qulluq edirlərmə? Necə?

– Ev heyvanlarına qulluqda kim iştirak etmişdir? Necə qulluq edirdiniz? Bu proses xoşdurmu və ya yox?

DƏRS 9

Mövzu: Canlı aləm – Heyvanlar

Başlıq: Meşə heyvanı

Dərsin məqsədi: Şagirdlər meşədə yaşayan bəzi yırtıcıyı tanımalı və sadalamalıdır; Ev və çöl heyvanları arasında əsas fərqi dərk etməlidirlər; Meşə heyvanlarının balalarını tanımalı və müqayisə etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Təb. III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

yetkin heyvanları və onların balarını müqayisə edir, böyümə-inkişaf prosesində baş verən (məs., ölçü, rəng, örtük) dəyişiklikləri təsvir edir;

konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;

lokal mühitdə orqanizmlərin müxtəlif yaşayış yerlərini araşdırır (məs., yuva, mağara, ev), onların quruluş xüsusiyyətlərini təsvir edir.

Lazımi material:

rəngli flomasterlər və ya karandaşlar; videomaterial.

1. Giriş söhbəti (4-5 dəq.)

Dərsin əvvəlində müəllim sual verir:

– Ev heyvanlarından başqa, hansı heyvanları adlandırırsınız?

Uşaqlar ayını, canavarı, şiri və s. adlandırırlar. Kimsə “çöl heyvanlarını” da xatırlada bilər. Çöl heyvanlarını adlandırmadıqda, müəllim sual verir:

– İt ev heyvanıdır. Ayı?

– İnek ev heyvanıdır. Canavar?

Bu qayda ilə uşaqları “çöl heyvanları” anlayışına gətirir. Bundan sonra müəllim yeni sual verir:

– Sizin fikrinizcə, ev və çöl heyvanları arasında hansı fərq vardır?

Müəllim müzakirələri və fikirləri müqayisə etdikdən sonra şagirdləri nəticəyə yönəltməlidir ki, ev heyvanlarına insanlar qulluq edir və onlara sahib çıxırlar (yedizdirir, yuva qurur və s.), çöl heyvanları isə insanlardan müstəqil yaşayırlar.

2. Dərslik üzərində iş (5-7 dəq.)

Müəllim şagirdlərə çöl heyvanlarının bir hissəsi ilə – meşə heyvanları ilə tanış olmağı təklif edir. Bunun üçün şagirdlər dərslikləri açmalı və tapşırığı yerinə yetirməlidirlər (yırtıcıların adlarını tanımalıdırlar).

Meşə çöl heyvanlarının evidir. Amma burada da onlar yuva qurmalıdırlar ki, özlərini qorunmuş hiss etsinlər, balalarını böyütsünlər, soyuqdan özlərini qorusunlar və s.

Bilirsinizmi ki, ayının yaşadığı yer necə adlanır? (mağara)

Tülkünün, siçanın? (yuva)

Quşun? (yuva)

Dələnin? (koğuş)

Qarışqanın? (yuva)

Heyvanların yuvalarını qurmaq üçün hansı materialdan istifadə etdiklərini bilirsinizmi?

Sığınaq hansı məqsədə xidmət edir?

(gələcək nəslin böyüdülməsi, qışın keçirilməsi)

3. Oyun – Heyvanları tanımaq (5-8 dəq.)

Müəllim şagirdlərə meşələrimizdə yaşayan bir neçə heyvanı qısaca təsvir edir; uşaqlar hər birinin təsvirindən sonra müzakirə etməli, tanımalıdırlar ki, söhbət hansı heyvandan gedir, cütlüklərdə müzakirələr aparmalı və heyvanların adlarını sütunlarda vərəqə yazmalıdırlar.

I “O, gecə heyvanıdır, amma bəzən gündüz də yuvasından çıxır. O, heç kimdən qorxmur, gizlənmir, amma cəld qaça bilmir. Görmə qabiliyyəti də pisdir, qoxulama qabiliyyəti yaxşıdır. Ov zamanı çox məharətlidir. O, meşədə bir çox zərərli həşəratları və onların qurdlarını məhv edir, zərərli ilanlardan da çəkinmir. Onun etibarlı silahı uzun və iti tikanlarıdır ki, bununla bədəni bütövlükdə örtülüdür” (kirpi)

II. “Onun yeraltı labirinti çoxsaylı dəşiklərdən ibarətdir. Yem axtarmaqda gecə-gündüz yorulmadan eşir və yeni yollar açır. Bəzən torpağın səthinə də qalxır ki, soxulcan və ya qurd tapsın. Şikarını yuvasına aparır və orada yemlənir” (köstəbək)

III. “Bu yırtıcı meşələrimizin sakinləri arasında ən böyükdür. Həm bitki, eləcə də heyvan mənşəli yemlərlə qidalanır. Nadir hallarda ev heyvanlarına da hücum çəkir – bir neçə dəfə inəyi və ya öküzü parçalamışdır. Onun sevimli yemi baldır. Vəhşi arının olduğu koğuşu görəndə kimi, bal ilə ağzını dadlandırır. Qışda qarın altında, mağarasında uzanıb yatır” (ayı).

IV. “Bu heyvan meşənin həqiqi gözəlliyidir. Möhkəm, yüngül bədəni, gözəl, düz ayaqları, qəşəng başı və iri qara gözləri, kiçik buynuzları və qısa quyruğu vardır. Onun yemi ot, meyvə, qoza, göbək; qışda tapdığı halda, quru otlar da bəslənir. Çoxlu qar yağanda çox əziyyət çəkir və bəzən kömək üçün kəndə də gedir.

Onun özünümüdafiəsinin yeganə vasitəsi sürətli ayaqlarıdır. O, elə sürətlə qaçır ki, canavar da ona asanlıqla çata bilmir. Eləcə də onun düşməni bəbir, ayı və dağ qartalıdır”. (cüyür)

Oxumağı başa çatdırdıqdan sonra müəllim lövhəyə doğru cavabları yazır (kirpi, köstəbək, ayı, cüyür) və şagirdlərdən xahiş edir ki, öz cavablarını yoxlasınlar. Hər hansı bir heyvanın adını tapmaqda şagirdlərin çox hissəsinin çətinlik çəkdiyi halda, müəllim əlavə məlumat verir və şagirdləri doğru cavaba yönəldir.

4. Bəzi vəhşi heyvanın balası ilə tanışlıq (8-10 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərslikdə dərsin ikinci səhifəsində verilən tapşırıqla tanış olsun və yerinə yetirsinlər. Şagirdlər vəhşi heyvanı və onun balasını tapmalı və adını deməlidirlər.

Çalışmanın növbəti mərhələsi heyvanların və onların balaları arasında oxşarlıq və fərqi tapılması və qeyd edilməsidir.

5. Şagirdin dəftərində iş (4-5 dəq.)

İş şagirdin dəftərində davam edir. Şagirdlər çalışmanı müstəqil yerinə yetirirlər. Onlar işarələr axtarırlar və bunun əsasında nəticə çıxarırlar ki, birinci halda, inək artıqdır – çünki o, ev heyvanıdır; ikinci halda xortum artıqdır, çünki qalan heyvanların quyruqları vardır. Şagirdlər başa düşürlər ki, filin xortumunun tamamilə başqa funksiyası vardır və zahiri oxşarlığa baxmayaraq, quyruqla ümumi heç nəyi yoxdur.

Çalışmanı yerinə yetirdikdən və yoxladıqdan sonra müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, öz fikirlərini əsaslandırınlar.

6. Təbiətdə dərs (4-5 dəq.)

Müəllimə vaxt imkan verdiyi halda, yaxşı olardı ki, son 5 dəqiqəni şagirdləri həyəətə çıxarsın və onlar burada özləri heyvanların yuvalarını müşahidə edə bilsinlər (quşun və qarışqaların yuvalarını), imkan daxilində onları öyrənsin və növbəti dərs üçün gördükləri barəsində danışınlar. Dərsdə bunun mümkün olmadığı halda, bu tapşırığı evdə etmək və təqdimat üçün hazırlaşmaq tapşırıla bilər.

7. Ev tapşırığı

Plastilindən istənilən bir heyvanın modelini düzəltsinlər, növbəti dərsdə təqdim etsinlər və bu heyvana həyatı üçün nəyin lazım olduğu barəsində söhbət etsinlər.

8. Dərsin yekunlaşdırılması (4-5 dəq.)

Dərsi yekunlaşdırdıqdan sonra müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, valideynləri və ailənin başqa üzvləri ilə birlikdə, “Bu, maraqlıdır!” rubrikası ilə tanış olsunlar və onların yardımı ilə maraqlı bir əhvalat tapsınlar. Tövsiyə üçün videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=HwPeYXwcwXk&feature>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Qruplaşdırma üzrə çalışma

Müəllim lövhədə iki ikisütunlu cədvəli çəkir, sonra şagirdlərdən xahiş edir ki, dərslikdə adı çəkilən meşə heyvanlarını qruplaşdırsınlar:

a) I cədvəldə – buynuzlu və buynuzsuz heyvanları;

b) II cədvəldə – iribədənli və xırdabədənli heyvanları (şagirdlər başa düşürlər ki, eyni əşyalar (bu halda, heyvanlar) müxtəlif əlamətlərinə əsasən, fərqli şəkildə qruplaşdırıla bilərlər).

DƏRS 10

Mövzu:

Canlı aləm – Heyvanlar

Başlıq:

Meşənin müxtəlifliyi

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər iynəyarpaqlı və enliyarpaqlı meşələri seçməli və adlandırmalıdır;

Ağacın adına əsasən meşənin adını yaratmalıdırlar (məs., şam ağacı – şamlıq);

Meşə heyvanının yaşadığı mühiti anlamalıdır;

İllüstrasiyaya əsasən, heyvan izlərini tanımalı, bir-birindən fərqləndirməlidirlər;

Konkret orqanizmin həyat tələbləri barəsində məlumat toplamalı və müzakirə aparmalıdır;
Müşahidə və tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər;
Konkret orqanizm üçün yaşayış mühiti modelini yaratmalıdırlar;
Təmiz mühitin zərurəti və vacibliyi barəsində müzakirələr aparmalıdırlar.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir;

Heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir

konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;

konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şəkli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı);

sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri).

Lazımi material:

rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, qayçı, yapışqan, A 4 vərəqləri, 1 ədəd format.

1. Dərslik üzərində iş (2-3 dəq.)

Müəllim dərsi tapşırığı yoxlamaqla başlayır və şagirdlərə təklif edir ki, gətirilmiş modellərlə öz zooparklarını yaratsınlar, heyvanları uyğun qəfəslərə yerləşdirsinlər və sinifdə sərgi təşkil etsinlər. Sonra da sinifə müraciət edir:

- Yadıınıza salın ki, çoxlu ağacın yetişdiyi yer necə adlanır.
- Sizlərin arasında kimsə meşədə olmuşdurmu?
- Meşədə gəzinti maraqlıdır mı? Nə üçün?
- Ağaclardan başqa, meşədə nə yetişir? (kollar, otlar, göbələklər).

Sonra müəllim bildirir ki, bəzi meşələrdə yalnız iynəyarpaqlı ağaclar böyüyür, bəzilərdə isə – yalnız enliyarpaqlı ağaclar. Elə bir meşələrə də təsadüf edilir ki, burada həm iynəyarpaqlı, eləcə də enliyarpaqlı ağaclar olur. Bu meşələrin adları da fərqli olur. Dərslikdə hər üç növdə meşənin şəkli verilmişdir. Şagirdlər dərsliklərini açmalı və təyin etməlidirlər ki, hansı şəkildə enliyarpaqlı meşə, hansında – iynəyarpaqlı verilmiş və adlandırılmalıdır. Son şəkllə əsasən, onlar izah etməlidirlər ki, qarışıq meşə nəyi bildirir?

2. Sinif otağında meşənin yaradılması (10 -12 dəq.)

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, birinci sinifdə onlar b.a. “meşə” yaratmışdılar. Bu meşə qarışıq alındı. Bu dəfə də oxşar iş təklif edir və bunun üçün ortadan bölünmüş A 4 vərəqlərini paylayır. Şagirdlər bunların üzərində ağac çəkməli və rəngləməlidirlər. Məktəbin həyatında duran ağacı seçməlidirlər və ya başqasını. Sonra şagirdlər öz ağaclarını kəsməli və sıra ilə divarda bərkidilmiş iriformatlı kağıza müəllimin köməyi ilə öz “ağaclarını” yapışdırmalıdırlar.

Uşaqların şəkil çəkməyə və kəsməyə müxtəlif vaxt sərf etdiklərinə görə, hamı divar yanında eyni vaxtda işləməyəcəkdir. Müəllim onlara yardım etməlidir ki, bir-birinə mane olmasınlar. Bu qayda ilə sinif otağında “meşə” yaranır. Sonda müəllim soruşur ki, hansı meşə alındı. Bu meşədə kölgə necə olacaqdır?

3. Heyvanların meşədə yerləşdirilməsi (8-10 dəq.)

Müəllim sual verir:

– Sizin fikrinizcə, bu meşədə nə çatışmır?

Uşaqlar asanlıqla başa düşürlər ki, meşədə heyvanlar yoxdur.

– Gəlin, meşəmizi dolduraq, heyvanları yerbəyer edək. Bunun üçün Şagird dəftərinin əlavəsini açın (Əlavə 8), meşə sakinlərinin şəkillərini axtarıb tapın (ötən dərstdə öyrəndikləri heyvanların şəkilləridir).

Şagirdlər meşə heyvanlarının şəkillərini tapırlar. Şagird onlardan yalnız birini seçməli, kəsməli və onlar tərəfindən əvvəlcədən yaradılmış meşədə yerləşdirməlidir (divarda və ya formatda). Uşaqlar işlədikləri müddətdə müəllim flomasterlə meşənin yaxınlığında çay şəklini çəkməlidir. Müəllim heyvanların meşədə yerləşdirilməsi prosesinə nəzarət etməlidir ki, şagirdlər bir-birinə mane olmasın və razılıq əsasında işləsinlər (sınıfdə şagirdlərin sayı az olduqda, müəllim uşaqları iki-iki şəkil üzərində işlədə bilər).

Bu qayda ilə “sinif meşəsi” canlanacaqdır.

4. Dərslük üzərində iş (6-7 dəq.)

Sonra müəllim sual verir:

– Sizin fikrinizcə, nə üçün meşədə çay şəklini çəkdim?

Cavablar, yəqin ki, müxtəlif olacaqdır; ehtimal ki, çayın suyu ilə heyvanlar susuzluqlarını öldürürlər. Müəllim düzəliş edir ki, həqiqətən də belədir – susuzluqlarını öldürmək üçün iri heyvanlar bəzən meşədən də çıxırlar və çaya üz tuturlar. Bu zaman cüyür və maral çox ehtiyatlı olmalıdırlar ki, yırtıcı heyvanların əlinə düşməsin.

Müəllimin tapşırığı ilə şagirdlər yenə də dərslüklərində 11-ci dərsi açırlar və şəklə diqqətlə baxırlar. Müəllim deyir:

– Göründüyü kimi, bu çayda heyvanlar artıq olmuşlar. Sizin fikrinizcə, buna nə işarə edir?

Uşaqlar başa düşürlər ki, çayın sahilində qalmış izlər bunu sübut edir. Müəllim yenə də onlara müraciət edir:

– Gəlin, bu izlərə diqqətlə baxaq və tapaq ki, hansı iz hansı heyvana aiddir. Fikirlərinizi cütlüklərdə bir-birinizlə paylaşın.

Uşaqlar müzakirə aparır, müqayisə edir, bir-biri ilə razılışır və təqdimat üçün hazırlaşırlar.

5. Sinif diskussiyası (2-3 dəq.)

Sizin fikrinizcə, çayın məişət və ya kimyəvi tullantılarla çirkləndiyi halda, meşə heyvanları üçün təhlükə yaranacaqdır və ya yox?

6. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərsi yekunlaşdırır. Dərslükdə verilən sadə çalışmanı yaxşı olardı ki, dərstdə yerinə yetirsinlər. Bunun mümkün olmadığı halda, müəllim şagirdlərdən bu tapşırığı evdə yerinə yetirməyi xahiş edir.

Təvsiyə üçün videoresurs: https://youtu.be/aqyHpks3_

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə sınıfdə diskussiya aparır:

– Sizin fikrinizcə, nə üçün bu iz yaranmışdı?

– Ayı hansı istiqamətdə gedirdi?

– Ayı asta gedirdi və ya sürətlə? Nə üçün belə düşünürsünüz?

– Cüyür hansı istiqamətdə gedirdi?

– Cüyür nə vaxt sürətlə hərəkət edirdi? Nə üçün belə düşünürsünüz?

– Sizin fikrinizcə, ayı çaya cüyürdən əvvəl gəlmişdi və ya cüyür ondan əvvəl gəlmişdi? Nə üçün belə düşünürsünüz?

(Uşaqlar müşahidə nəticəsində tapmalıdırlar ki, izlər yaş qumda qalmışdı; ayı çayı keçib getdi, onun izləri bir-birinə yaxın idi və bərabər məsafədə – belə ki, yavaş yeriyirdi; cüyürün izləri göstərir ki, çaya ehtiyatla gedirdi, ora-bura çevrilirdi – yəqin təhlükə hiss etmiş və iri addımlarla, sürətlə geri, meşəyə qaçdı; göründüyü kimi, cüyür çaya gəlmiş ayının qoxusunu hiss edib qaçdı. Belə ki, ayı çaya daha əvvəl gedibmiş).

DƏRS 11

Mövzu:

Canlı aləm – Heyvanlar

Başlıq:

Quşlar

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər praktiki fəallıqlarda iştirak etməli və tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirməlidirlər;

Cisimləri tanımalı, təsvir etməli və bir-birindən ayırmalıdırlar;

Cismə xas əlamətləri sadalamalı və tanımalıdırlar;

Heyvanın yaşayış mühitinin əhəmiyyəti barəsində məlumat toplamalı və müzakirə etməlidirlər;

Konkret orqanizm üçün yaşayış mühiti modelini yaratmalıdırlar;

Orqanizmlərin müxtəlif yaşayış yuvalarını təsvir etməli, onların quruluş xüsusiyyətlərini tədqiq etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Təb. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır

fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir;

canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır;

heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir;

konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;

konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şəkli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı);

lokal mühiddə orqanizmlərin müxtəlif yaşayış yerlərini araşdırır (məs., yuva, mağara, ev), onların quruluş xüsusiyyətlərini təsvir edir;

verilən təyinatı olan əşyanın (və ya onun modelinin) hazırlanması üçün maddəni/materialı seçir, bu maddənin/materialın xassələrinin

(məs., hamarlıq, şəffaflıq, elastiklik, üzmək bacarığı, su buraxmaq) əşyanın təyinatı ilə uyğunluğunu müzakirə edir.

Lazımı material:

gil, budaqlar, daşlar, quru ot, torpaq, rəngli karandaşlar və flomasterlər, yazı qələmi, yapışqan, qayçı, videofilm.

1. Dərslük üzərində iş (3-5 dəq.)

Dərs başlayan kimi müəllim diqqəti sinif meşəsinə yönəldir və deyir:

– Meşəmiz heyvanlarla doldu, amma çox sakitdir və çox darıxdırıcıdır. Sizin fikrinizcə, bu meşədə nə çatışmır?

Uşaqlar ehtimallarını söyləyir və başa düşürlər ki, müəllim quşları nəzərdə tutur.

– Gəlin, indi uçan heyvanları tapmaq və buna görə də onları quşlar adlandırırıqlar. İstəyiniz varsa, onlardan bəzilərini meşədə yerləşdirək.

Şagirdlər dərslüklerini açmalı və quşların şəkillərinə baxmalıdırlar. Müəllim söyləyir ki, onlar ev quşlarını tanıyırlar, buna görə də bu dəfə çöl quşları ilə tanış olacaqlar. Şəkillərdə iş cütlüklərdə aparılmalıdır – şagirdlər çöl heyvanlarını tapmalı və adlandırmalıdırlar.

2. Quşların meşədə yerləşdirilməsi (10-15 dəq.)

Sonra müəllim uşaqlara Şagird dəftərində (Əlavə 7) quşların şəkillərini axtarıb kəsməyi və meşədə yerləşdirməyi təklif edir. Bununla, şagirdlərə izah edir ki, çöl quşlarının hamısı meşədə yaşamırlar (quşların bir çoxu geniş, meşəsiz yerlərdə yaşayırlar), buna görə də kitabın əlavəsində qanadlıların yalnız bir neçəsinin şəkli verilmişdir. Şagird onlardan yalnız birini seçməli, kəsməli və meşədə ona yer tapmalıdır (bərkitməli və ya yapışdırılmalıdır). Müəllim, ötən dərstdə olduğu kimi, b.a. meşədə (divarda) şagirdlərin işinə nəzarət etməlidir.

3. Dərslük üzərində iş (3-5 dəq.)

Sonra müəllimin xahişi ilə şagirdlər yenə də dərslüklərinə dönürlər ki, quşların şəkillərinin yuxarısında verilən tapşırığı yerinə yetirsinlər – başa düşməlidirlər ki, meşədə kitabda verilən quşların hamısı yaşamır, yalnız kəsb meşədə yerləşdirdikləri quşlar yaşayır. Bunlardır: ağacdələ, bayquş, şanapipik, quququşu.

Müəllim diskussiya üçün sual verir:

– Yırtıcı quşdan nə ilə fərqlənir?

Şagirdlər fərqli əlamətləri sadalayırıqlar, amma ola bilsin ki, yada salmasınlar ki, quşlar məməlilərdən fərqli olaraq, yumurtalar qoyur və bala çıxarırlar. Şagirdlər bu fərq üzərində dərslükün ikinci səhifəsində verilən çalışmanı yerinə yetirdikdə düşünəcəklər (çalışmada şagirdlər yumurta ilə çoxalan heyvanları yumurtalarla birləşdirməlidirlər: toyuq, qartal, göyərçin, dəvəquşu, pinqvin və qaranquş).

4. Mətnin əsasında quşları tanımaq (4-5 dəq.)

Müəllim heyvanları tanımaq üçün tanış oyunu keçirir. Müəllim kiçik ölçülü mətni oxuyur. Mətnin məzmununa əsasən şagirdlər tapmalıdırlar ki, söhbət hansı quşdan gedir.

I. “Bu kiçik quşlar yazda, adətən, apreldə, ölkəmizə uçub gəlirlər. Onların xoş cəh-cəhləri ətrafı canlandırır və şənəndirir. O, insanın yaxınlığında olmağı sevir. Yazda qayıdan quş ya köhnə yuvasını axtarır və ya yenisini qurur. Bunun üçün eyvanda, evin damında, pişiyin əli çatmadığı yerdə özünə ev tikməyə başlayır: palçıqla, ot dənələri ilə və daşlarla çox məharətlə kiçik, möhkəm yuva qurur. Sonra yuvasında yumurta qoyur və balalar çıxarır. Bu balaca qanadlıları qayçıquyruqlar adlandırırıqlar” (qaranquş)

II. “Bu isə meşənin qəribə bir quşudur. Özünə yuva qurmur, nə də ki, balalar çıxarmır. Tez-tez görürlər ki, dimdiyində yumurtası ilə uçar. Fikirləşirlər ki, yumurtasını yerdə qoyur, sonra da dimdiyi ilə başqa quş yuvasına keçirir. Hər hansı bir həşəratla bəslənən quş yuvasını az müddətə tərk etdiyində, bu bizim qeyri-adi quş vaxtdan istifadə edib yuvaya uçar və yumurtanı ora yerləşdirir. Yuvaya qayıdan ana quş görmür və öz balaları ilə bu quşun balasını da çıxarır. Beləliklə, bu quşun balalarını başqa quşlar yumurtadan çıxarır, bəsləyir və böyüdürlər” (quququşu)

III. “Bu kiçik quşun sinəsi ağdır, kürəyi və qanadları isə pas rəngində olur. İri tünd gözləri ona xüsusilə yaraşırlar. Yazda bu quşlar istilər düşən və kollar yaşıllaşan kimi qayıdırlar; onlar güllüklərdə və kolluqlarda

yuva qurmağı sevirler, xüsusilə də qızılgül kolunu sevirler. Balalarını çıxarmaq üçün onlar bir çox zərərli həşəratları və onların sürfələrini məhv edirlər. Yazda tez-tez onların məlahətli cəh-cəhləri eşidilir, bu quş digər quşların sakit olduğu vaxtda oxumağa başlayır. Bəli, onlar gecə də cəh-cəh vururlar. Onun cəh-cəhi çox məlahətli, heç bir quş onunla müqayisə oluna bilməz”. (bülbul)

IV. “Bir çox hallarda bu quşu “meşənin həkimi” adlandırırlar və həqiqətən də belədir. Onun əsas yemi meşənin zərərli həşəratları və onların sürfələridir. Ağacın qabığında yuva qurmuş sürfələri birbaşa məhv edir. Baxın, ağaca oturub və hiss edir ki, qabıqda sürfələr gizlənməmişdir; öz bərk dimdiyini qabığa vurur və ardıcıl tiqqıltı eşidilir: tuk-tuk-tuk... Deşik açdığından sonra uzun, yapışqanlı dilini içəri salır və ağacın zərərvericilərini çıxarır. Bu quş bu yolla ağacı “müalicə edir”. (ağacdələ)

5. Praktiki iş (1-2 dəq.)

Müəllim sinfi 4-5 nəfərlik qruplara bölür. Hər bir qrupa praktiki çalışma üçün təmin edilmiş “tikinti” materialını (gili plastilinlə əvəz etmək olar, xırda budaqları, quru otu, torpağı, daşları) paylayır və tapşırıq verir: quşa yuva tikin. Təqdimat zamanı yaxşı olardı ki, onların fikrincə, nə üçün quşun bu tikinti materialını seçdiyini əsaslandırınlar.

6. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Sonda müəllim dərsi yekunlaşdırır və uşaqlara dərsin sonunda verilən çalışmanı izah edir – “razısanmı və ya yox?”, şagirdin hər hansı bir cümlə ilə razılaşdığı halda, ayağa durmalıdır.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Dərsin vaxtı buna imkan verdiyi halda, yaxşı olardı ki, müəllim şagirdlərə Vaja Pşavelanın “Zığ-zığların toyu” nağılını oxusun; xüsusilə də toya dəvət edilən quşlar haqqında söhbət edilən kiçik parçanı.

DƏRS 12

Mövzu:

Canlı aləm – Heyvanlar

Başlıq:

Sürünən heyvanlar

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər sürünənləri tanımalı və adlandırmalıdır;

Heyvanlar arasında (sürünənlər, məməlilər, quşlar) oxşarlıq-fərqləri qeyd etməlidirlər;

Heyvanların yerdəyişmə vasitələri barəsində söhbət etməlidirlər.

Lazımı göstəriciləri toplamalıdır;

Kommunikasiyanın müxtəlif formasından istifadə etməlidirlər/ təqdim etməlidirlər;

Heyvanı seçməli, modeli yaratmalı və təsvir etməlidirlər;

Konkret orqanizmin həyat tələbatları barəsində müzakirə aparmalıdır.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır;

heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir;

konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;

konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şəkli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı).

Lazımi material:

videomaterial. Plastilin. Praktiki çalışma materialı: qum, daşlar, flomasterlər, format.

1. Giriş söhbəti və tapmaca oyunu (10-12 dəq.)

Müəllim dərsi söhbətlə başlayır ki, elə bir heyvan var ki, nə yırtıcı deyil və nə də ki, quş deyil, amma həm yırtıcıya da bənzəyir və quşa da. Dərslərdə bu heyvanları tanımaq üçün müəllim uşaqlara onlar üçün tanış oyunu təklif edir – müəllim heyvanın qısa təsvirini oxuyur, şagirdlər isə tapmalıdırlar.

Şagirdlər cütlüklərdə işləyirlər, onlar ümumi vərəqə təsvir edilmiş heyvanların adlarını yazmalıdırlar (analoji dərslərdə olduğu kimi).

I. “Bu kiçik heyvan çox sürətlə hərəkət edir və daşların, otların arasında və ya torpağın ensiz dəşiklərində çox məharətlə gizlənir. Bunda ona ensiz və uzunsov bədəni şərait yaradır. Bədəni uzun və iti quyruqla uzanır. Ayaqları o qədər zəifdir ki, bədənini yuxarı qaldıra bilmir, buna görə də hərəkət zamanı ayaqlarına deyil, qarına və quyruğuna söykənir. Belə ki, sürünməklə hərəkət edir” (kərtənkələ)

II. “Onun ayaqları yoxdur, amma yenə də sürətlə hərəkət edir. O, torpaqda uzun, ayaqsız bədənini sürüşdürməklə sürünür. Əvvəlcə qıvrılır, sonra qəfil düzəlir və irəli atılır. Bir çox hallarda qıvrılıb uzanır və günəşdə isinir. Şikarını ya zəhərlə öldürür və ya boğur yaxud da bütövlükdə boğur” (ilan)

III. “Onun bədəni bütövlükdə çanaqla örtülüdür. Bu qutu yalnız irəli və arxa hissədə açıq olur; başı və ön ayaqları irəli çıxır, arxada isə dal ayaqları və qısa quyruğu var. Asta və ləng gəzir. Qışda xəndək qazır, torpaqda gizlənir və yaza qədər yatır” (tısbağa)

IV. “Bu nəhəng heyvan həyatının böyük hissəsini çayda və ya göldə keçirir. Uzun və güclü quyruğunun vasitəsilə çox yaxşı üzür. Onun burun dəşikləri və gözləri ön tərəfdə yerləşir. Buna görə də bir az başını sudan çıxarıb nəfəs ala və ətrafı görə bilər; özü görünmür, bədəni suda olur. Yetər ki, cüyür, zebra və ya başqa heyvanı su içməyə gəlmiş görsün, dərhal nəhəng ağzını açır, ovunu iti dişləri ilə tikə-tikə edir. Torpaqda öz qısa ayaqları ilə çox yavaş sürünür; əsasən də uzanır və günəşdə qızınır” (timsah)

Oxunu başa çatdırdıqdan sonra müəllim lövhədə doğru cavabları yazır (kərtənkələ, ilan, tısbağa, timsah) və şagirdlərdən xahiş edir ki, özləri yoxlasınlar və onlar tərəfindən tapılan cavabların üzərində düzəlişlər etsinlər.

2. Dərslərdə iş və diskussiya (4-5 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərslərini açsınlar və verilən şəkilləri müşahidə etsinlər – hansı heyvan onlara tanışdır və hansı yox? Şagirdlərin böyük hissəsi üçün varan yəqin ki, tanış olmayacaqdır. Buna görə də müəllim qıscaca onun haqqında danışır: “varan iri ölçülü kərtənkələdir. O, bir çox isti ölkələrdə yaşayır. Komodo adasında (İndoneziyada) yaşayan varanın uzunluğu 3 metrə çatır. Bu təhlükəli yırtıcı maralları, çöl qabanlarını, başqa heyvanları ovlayır. Onun dişləməsi ölümə səbəb olur. Afrika varanı çox kiçikdir. O, kiçik ölçülü heyvanlarla və timsahın yumurtaları ilə qidalanır, bunları da böyük məharətlə oğurlayır”.

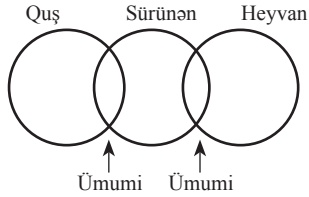
Sonra müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə qısa diskussiya keçirir:

- Yırtıcı gəzir və ya hoppanır, quşlar – uçurlar, bu heyvanlar necə hərəkət edirlər?
- Sizin fikrinizcə, onları nə üçün sürünənlər adlandırmışlar?
- Sürünənlər quşlardan nə ilə fərqlənirlər?

– Bəzi sürünən yırtıcıya nə ilə bənzəyir? (dörd ayağı var, bunların vasitəsilə də yeriyir, dişləri var). (tükləri yoxdur, əsasən yumurta ilə çoxalırlar, soyuqqanlıdırlar).
Elmi videofilmi izlədikdən sonra müəllim sual verir. Sizin fikrinizcə, sürünənlər və quşlar bir-birinə nə ilə bənzəyirlər?

3. Diaqramın doldurulması (5-8 dəq.)

Müəllim lövhədə paralel olaraq b.a. Ven diaqramını çəkir və şagirdlərin cavablarına əsasən onu doldurur:

4. Ən qədim sürünənlərlə – dinozavrlarla – tanışlıq (3-5 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərsliklərini açsınlar və “Bu, maraqlıdır” rubrikası ilə tanış olsunlar. Onda qədim sürünənlər haqqında söhbət verilir. Onlar çox uzun müddət öncə Yer kürəsində yaşamış və çoxdan nəsilləri kəsilmişdir. Onların məhv olma səbəbini dəqiq heç kim bilmir. Şagirdlər şəkillərə əsasən başa düşürlər ki, söhbət dinozavrlardan gedir. Şagirdlər şəkillərə diqqətlə baxır, dinozavrların ölçülərini izləyir və onların adlarını oxuyurlar.

Əyani vəsaitlərin modelinin yaradılması

Sınıf qruplara bölünür. I-II qrup format üzərində sürünənlərin yaşadığı mühitin modelini yaradırlar (məsələn, göl, çay, səhra və s.). Şagirdlər şəkil çəkə və ya yapışqanın və müxtəlif materialın vasitəsilə (qum) məsələn, səhranı, çayın sahilini yarada bilirlər. III-IV qrup sürünənləri düzəldir. Sonda əyani vəsait – model yaradılır.

Fəallığın qiymətləndirilməsi

Belə bir fəallıqla şagirdlər mövcud və ya alınan məlumatı yaxşı başa düşürlər və ötürürlər. Bu dəfə sözlərlə deyil, özlərinin yaratdıqları əyani vəsaitlərlə. Onların təsviri və yaradıcılıq bacarıqları inkişaf edir, motivasiyaları artır. Sərgini başqa sinfin şagirdləri də izləyə bilirlər. Bu zaman şagirdlər bir-biri ilə məlumatları paylaşırlar.

Şagirdləri xüsusi “münsiflər” qiymətləndirirlər. Münsiflərin tərkibində başqa sinfin şagirdləri də ola bilirlər (3-4 şag.).

Ehtimal qiymətləndirmə sxemi:

	I QRUP	II QRUP	III QRUP	IV QRUP
Ən yaxşı iş				
Yaxşı iş				
Orta iş				
Qeyri-kafi				

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

“Masanın üzərində heyvanlar” oyunu:

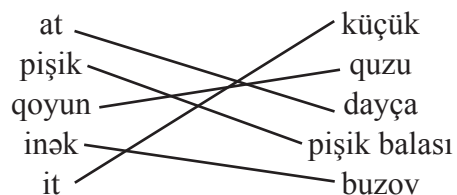
Müəllim masanın üzərinə çöl heyvanlarının şəkillərini düzür. Bunların arasında bir neçə sürünən vardır (cəmi 12-yə yaxın heyvan şəkli vardır). İrəli çıxan şagirdə müşahidə və yadda saxlamaq üçün 10 saniyə verilir. Sonra o, arxaya dönməli və müəllimin xahişi ilə adlandırmalıdır:

- Masanın üzərindəki sürünənləri;
- Başqa heyvanları.

Sonra şagird masaya tərəf dönür və doğru sadalayıb-sadalamadığını söyləyir.

TEST 2

1. Heyvanı balası ilə birləşdir:

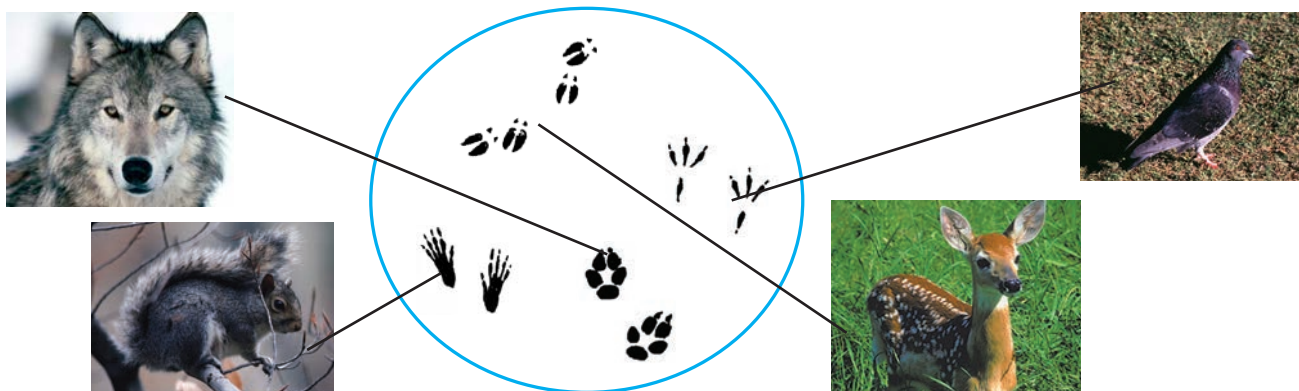

2. Sadalanan heyvanları müvafiq qrupa yerləşdir:

şir, qartal, timsah, kərtənkələ, ayı, qırğı, ilan, pantera, sərçə.

Yırtıcı	şir	ayı	pantera
Quş	qartal	qırğı	sərçə
Sürünən	timsah	kərtənkələ	İlan

3. Şəkildə verilən heyvanları xətlərlə öz ayaq izləri ilə birləşdir. Tapşırığı elə yerinə yetir ki, xətlər bir-biri ilə kəsişməsin.

4. Artıq sözləri tap və üzərindən xətt çək:

hərəkət

tənəffüs

sual

~~Çoxalma~~

qida

böyümə

DƏRS 13

Mövzu:

Canlı aləm – Bitkilər

Başlıq:

Bitkilər və onların hissələri

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər;

Bitkinin əsas xarici hissələrini tanımalı və adlandırmalıdırlar;

Müxtəlif bitki hissələri arasında mövcud oxşarlıq-fərqləri qeyd etməlidirlər;

Sadə cihazdan istifadə etməklə öyrənilən obyekt üzərində müşahidə aparmalıdırlar;

Müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə qeydə almalıdırlar.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

öyrənilən cisim/hadisə haqqında sadə sualları verir;

təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

bitkilərin böyümə prosesini müşahidə edir və təsvir edir (məs., buğda cücərtisinin boy atması), müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə və ya fotosəkillərin vasitəsilə qeydə alır.

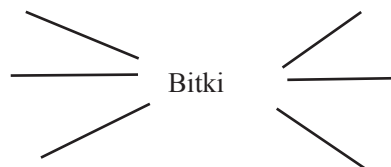
Lazımi material:

müəllim üçün lazımi material: kor bıçaq, mikroskop, lupalar, videofilm.

1. Məktəbin həyatında bitki hissələrinin müşahidə edilməsi (15-20 dəq.)

Müəllim uşaqlara bir daha sinif otağında onlar tərəfindən düzəldilmiş meşəni göstərir və sual verir:

– Bitkiyə həyat üçün nə lazımdır? (torpaq, hava, su, istilik, işıq). Cavabları lövhəyə yazır və sxemi doldurur:

– Yadıңызdadırımı, bitkinin hansı hissələri var?

Müəllim şagirdlərə təklif edir ki, birlikdə məktəbin həyatına çıxışınlar və burada bitkini və onun hissələrini müşahidə etsinlər.

Müəllim uşaqları mütəşəkkil şəkildə məktəbin həyatına çıxarır, burada otlu və kolluqlu bitkilər var. Şagirdlər diqqətlə izləyir və tədqiqat bitkisini müşahidə edirlər, bunda onlara müəllimin məqsədyönlü sualları da yardım edir:

– Necə düşünürsünüz, çiçəklərdən başqa, bu iki bitkinin hansı ümumi əsas hissələri vardır (hər hansı iki bitkini göstərir)?

– Birinin necə yarpaqları var? İkincinin? (Şagirdlər nəinki gözdən keçirməklə eləcə də, toxunmaqla müqayisə etməlidirlər).

– Bu bitkilərin çiçəkləri, meyvələri arasında hansı fərq vardır (onların çiçəklərini yada salmalı, meyvəni müşahidə etməlidirlər)?

– Gövdə hansıdır? Hər ikisinin eyni gövdəsi var?

– Sizin fikrinizcə, gövdə nə ilə torpağa bərkidilmişdir? Bitkini düz saxlayan nədir, nə üçün bitki yıxılmaz?

– Necə düşünürsünüz, bitkini torpaqdan çıxarsaq, onun hansı hissəsi görünəcəkdir?

Müəllim hər hansı bir otlu bitkini torpaqdan ehtiyatla çıxarır ki, köklərini zədələməsin (bunun üçün sadə kor bıçaq da kifayət edə bilər).

– Görürsünüz ki, kökləri ilə torpağa bərk yeridilmişdir. Baxın, necə kökləri vardır?

– Gəlin indi də, başqa bitkinin köklərinə baxaq, o da belədir?

Müəllim indi başqa növ bitkini çıxarır və uşaqlar nəticə çıxarırlar ki, köklərin oxşar əlamətləri var (məsələn, şaxələnməmişdir), amma ölçüsü və forması ilə bir-birindən fərqlənirlər.

– Necə düşünürsünüz, kök bitkiyə nə üçün lazımdır?

- Sizin fikrinizcə, torpağın səthinə çıxarsaq, bu bitkilərlə nə baş verəcəkdir? Nə üçün?
- Həyatlarını davam etdirmələri üçün necə hərəkət etməliyik?

Müəllim əlində olan bitkiləri yenə də ehtiyatla torpağa əkir.

Sonra müəllim sualları davam etdirir:

- Necə düşünürsünüz, kolun da eyni hissələri var? Ağacın da?
- Bu kolun gövdəsi hansıdır? Bu ağacın gövdəsi?
- Bilirsinizmi ki, ağacın iri gövdəsi necə adlanır? (ağacın gövdəsi).

Sonra müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, bitkinin bir yarpağını və ya tapa bildikləri halda, qabığının hissəsini özləri ilə götürsünlər.

2. Dərslik üzərində iş (3-4 dəq.)

Müəllim uşaqları sinif otağına qaytarır və dərsliklərini açmağı tapşırır. Onlar dərslikdə verilən çalışmalar üzrə müstəqil işləməlidirlər;

- a) Oxlarla işarə edilən bitkinin hissələrini tapmalı və adlandırmalıdırlar;
- b) Ağacın və otlu bitkilərin hissələrini bir-biri ilə müqayisə etməlidirlər.

3. Şagirdin dəftərində iş (2-3 dəq.)

Sonra iş şagirdin dəftərində davam etdirilir. Şagirdlər verilən cədvəldə bitki hissələrinin adlarını yazmalıdırlar (məs., g – gövdə, y – yarpaq, ç – çiçək, k – kök).

3.Praktiki iş (5-10 dəq.)

Müəllim cütüklərə bir-bir lupa verir və şagirdlərin hamısında olduğunda onlara bu cihazın təyinatını izah edir. Onun eləcə də mikroskopu var, bunun haqqında qısa məlumat verir. Sonra xahiş edir ki, diqqətlə lupa ilə materialı (yarpağı) nəzərdən keçirsinlər və onu təsvir etsinlər. Sonda müəllim bir daha şagirdlərə imkan verir ki, mikroskopla materialı, onun tərkibini və s. müşahidə etsinlər.

4. Şagirdin dəftərində iş (8-10 dəq.)

Müəllimin göstərişi ilə şagirdlər şagirdin dəftərində verilən növbəti tapşırığı yerinə yetirirlər: onların dəftərlərinin sonunda verilən əlavədən (Əlavə 6) şəkilləri kəsməli və cədvələ yapışdırmalıdırlar, I çalışmanın ardıcılığına əsasən, müvafiq yerə.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllimin bu dərstdə keçirilən fəallıqları qısaca yekunlaşdırır.

6. Ev tapşırığı (1-2 dəq.)

Müəllim şagirdlərə tapşırır ki, növbəti dərs üçün 1 ədəd istənilən meyvəni gətirsinlər (alma, armud, gavalı, gilə, portağal).

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://youtu.be/O-nY8oucwdI>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim şagirdlərə növbəti oyunu təklif edir – “toxunmaqla tapaq”. Bunun üçün əvvəlcədən gətirilmiş bitkilərdən istifadə edir. Müəllim sıra ilə uşaqları yanına çağırır. Müəllim bitkini seçir və gözübağlı (və ya gözü örtülmüş) şagirdin əlinə verir. Şagird barmaqlarını toxundurmaqla tapmalıdır ki, bitkinin hansı hissəsinə (kökə, gövdəyə, çiçəyə, yarpağa) toxunur və adlandırmalıdır.

DƏRS 14 (1)

Mövzu:	Canlı aləm – Bitkilər
Başlıq:	Günəbaxan toxumu bizə nəyi söyləyir?
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər bitkinin toxumunu tanımalı və onun xarici əlamətləri barəsində danışmalıdırlar; Ehtimallarını söyləməli və əsaslandırmalıdırlar; Bitkinin böyümə prosesini təsvir etməlidirlər; Suallara cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplamalı və qeyd etməlidirlər; Konkret orqanizmin həyat tələbləri haqqında məlumatı toplamalı və müzakirə etməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə); konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir; bitkinin inkişafı üçün lazımı şərtləri tədqiq edir (məs., dibçək bitkisini müxtəlif şəraitlərdə yerləşdirir – işıqda/qaranlıqda, su verir/su vermir), tədqiqat formalarını müxtəlif forma ilə təqdim edir (məs., şifahi nitq, qısa qeydlər, şəkil, foto).
Lazımı material:	Müəllim üçün: bitkinin toxumu: almanın, qarğıdalının, lobyanın, günəbaxanın və s.

1. Dərslik üzərində iş (10 -15 dəq.)

Müəllim uşaqlara ötən dərstdə təhlil edilən mövzunu xatırladır və sual verir: – sizin fikrinizcə, bitkinin toxumunu harada axtarmalıyıq? Uşaqların bir hissəsi yəqin cavab verəcəklər ki, bitkinin toxumu meyvəsindədir. Müəllim bildirir ki, bitkinin meyvəsi də, toxumu da çiçəyində inkişaf etməyə başlayır. Bunun əyani nümunələrindən biri günəbaxandır. Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərsliklərini açsınlar və günəbaxan toxumunun sərgüzəştini oxusunlar.

Müəllim sinfi dörd qrupa bölür və hər bir qrupa təklif edir ki, mətnin müvafiq hissəsini oxusunlar (I qrup – I; II qrup – II və s.). Təqdimat zamanı qrupun nümayəndəsi əhvalatın müvafiq parçasını danışır. Sonda müəllim sualların vasitəsilə bir daha şagirdlər tərəfindən əldə edilən məlumatı yoxlayır və onlara imkan verir ki, öz fikirlərini söyləsinlər. Diskussiya üçün suallar verir:

– Necə düşünürsünüz, insanlara günəbaxanın toxumu lazımdır mı? Nə üçün?

2. Sinif diskussiyası (5-8 dəq.)

– Necə düşünürsünüz, toxumun köçürülməsinin (yayılmamasının) başqa yolları varmı? Variantınızı əsaslandırın.

(Yəni – toxum necə yayılır, qopub və yerə düşməsindən başqa?).

Söylənilən fikirləri lövhəyə yazır. (Bu ola bilər: külək, su axını, quş, heyvan).

Bunu başa düşmək üçün şagirdlər dərsliyin ikinci səhifəsində illüstrasiyaları nəzərdən keçirməli və əlavə edilmiş kiçik mətnləri oxumalıdırlar. Bu dəfə hər mətni ucadan bir şagird oxuyur, başqaları isə dinləyirlər. Birinci mətni oxuduqdan sonra şagirdlər xatırlaya bilərlər ki, zəncirotunun toxumu havada necə hərhlənir.

Sonda şagirdlər müstəqil olaraq “Fikirləş” rubrikasında verilən çalışmanı yerinə yetirməlidirlər. Onlar tapmalı və deməlidirlər ki, ağacın toxumu – qoza su vasitəsilə yayılır.

3. Qruplarda iş (10-15 dəq.)

Müəllim sinfi kiçik qruplara bölür və fərqli sayda müxtəlif toxumu paylayır (məsələn: 5 fındıq, 6 qoz, 4 lobya, 10 günəbaxan və s.). Şagirdlər eyni toxumları qruplaşdırmalı və təyin etməlidirlər:

- Onların qrupunda neçə bitkinin toxumu vardır;
- Qrupda hansı bitkinin toxumlarıdır;
- Hər bir bitki toxumunun özünəməxsus əlamətləri (rəngi, ölçüsü, qida üçün istifadə olunub-olunmaması.....)

Təqdimat zamanı şagirdlər onu da qeyd etməlidirlər ki, eyni toxum eyni bitkiyə aiddir. Onlar bir-birinə bənzəyirlər.

4. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim qısaca dərsdə keçirilən fəallıqları yekunlaşdırır.

Tövsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=QP6IVS2AoK4&feature>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim uşaqlara günəbaxan toxumunun sualını xatırladır – nə üçün lazımam sizə? Çoxları cavab verirlər ki, günəbaxanı ləzzətlə yeyirlər.

Bu dəfə müəllim növbəti sualdan istifadə etməklə diskussiya keçirir:

- Bitkilərin insanlar üçün hansı əhəmiyyəti vardır?
- Bitkinin hansı hissələrini qida üçün istifadə edirik?
- Bitkilərdən daha nə üçün istifadə edirik?
- Heyvanlar üçün bitkilərin hansı əhəmiyyəti vardır?

DƏRS 14 (2)

Mövzu:	Canlı aləm – Bitkilər
Başlıq:	Məktəbin həyatında ağaclar
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər tədqiqi və müşahidə vərdiş-bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər; Ağaclarla olan qayğıkeş yanaşmanı aşılamalıdırlar. Öz ehtimallarını söyləməli-əsaslandırmalıdırlar; Hissiyat orqanlarından istifadə etməklə ağacları öyrənməlidirlər; Reallıqda cismi tanımalı, təsvir etməli, çeşidlərə ayırmalıdırlar.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyekt müşahidə edir; təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;
Lazımi material:	şəkil çəkmək vəərəqlər, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, karton vəərəqlər.

1. Məktəbin həyatında ağacların öyrənilməsi (18-20 dəq.)

Bu dərslər məktəbin həyatında keçirilməlidir. Müəllim valideynin və ya başqa müəllimin yardımını ilə şagirdləri məktəbin həyatında ağaclar olan hissəyə aparır (məktəbin həyatında ağacların yetişmədiyi halda, yaxınlıqdakı ərazidə belə bir yeri axtarmalıdır). Müəllim sinfi iki qrupa bölür (əgər sinifdə on ikidən çox şagird varsa), bir qrupla özü işləyir, ikinci ilə onun həmkarı.

Müəllim vaxtaşırı göstərişlərlə işi növbəti şəkildə aparır:

- Şagird ağacları gözdən keçirir və özü üçün birini seçir;
- Ağaca yaxın durur və gözlərini yumur;
- Ağacın gövdəsini qucaqlayır ki, onun iri və ya nazik olduğunu təyin etsin;
- Burnunu ağaca yaxınlaşdırır və qoxulayır – ağacın qoxusunu hiss etmək istəyir;
- Ovucları və barmaqları ilə ağacın qabığına toxunur ki, hamar və ya kələ-kötür olduğunu hiss etsin. Oyuğu varmı və ya yox? Böyüdücü cihazdan istifadə edə bilər ki, ağacın qabığının səthini daha yaxşı görə bilsin.

– Ağacın dibini nəzərdən keçirir ki, ağacın gövdəsinin böyüyüb-böyümədiyini və ya eyni qalınlıqda qaldığını təyin etsin. Ağacın dibində mamır və ya xırda budaqlar böyümür ki?

– Ağacın dibində ağacın yarpaqları (və ya iynə yarpaqları) tökülmüşdürsə, şagird götürməli və saxlamalıdır. Şagirdlər ağacı müşahidə etməklə aldıkları məlumatı (təəssüratları) yadda saxlamalıdır ki, dərslərdə istifadə edə bilsinlər. Sonda hər bir şagird (buna imkan olduğu halda) rəsm vərəqində seçdiyi ağac qabığını çəkir. Nəhayət, müəllim hamıya imkan verir ki, öz təəssüratlarını söyləsinlər: nə ilə maraqlandılar, nəyi kəşf etdilər və s. Müəllim bildirir ki, mövsüm əsasında “öz” ağaclarını müşahidə etməyi davam etsinlər – ağac yazda, yayda, payızda, qışda necə olacaqdır.

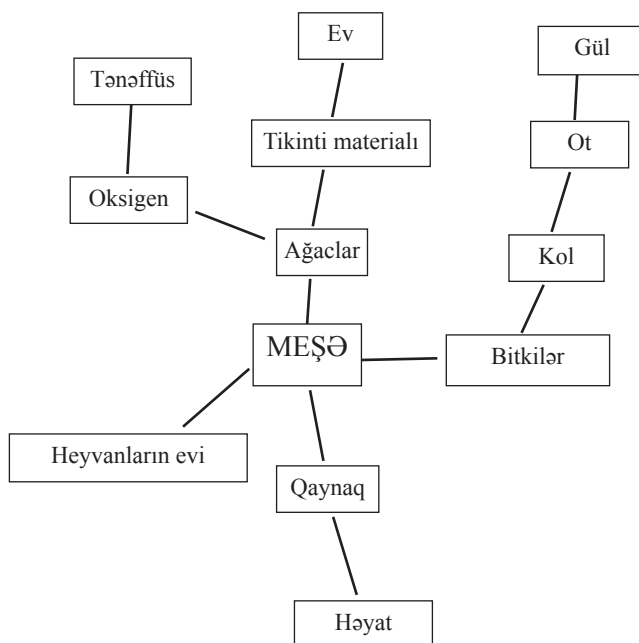
2. Sınıf diskussiyası (3-5 dəq.)

Sinfə qayıtdıqda, müəllim suallar verir:

- Sizin, fikrinizcə, ağaclar nə üçün lazımdır?
- Biz insanlar, ağaclardan nə üçün istifadə edirik?
- Sizin fikrinizcə, məktəbimizin həyatında bu ağacların hansı təyinatı vardır?
- Ağacları qorumağımız önəmlidirmi və ya yox? Fikrinizi əsaslandırın.

3. Assosiativ xəritənin tərtibatı (5-7 dəq.)

Müəllim lövhənin mərkəzində “meşə” yazısı ilə dairə çəkir və sinfə müraciət edir: bu sözü eşitdikdə nəyi hiss edirsiniz, bu söz sizdə hansı assosiasiyaları yaradır, meşənin hansı təyinatı var.

4. Oyun – “Ağacın siluetləri” (3-5 dəq.)

Müəllim sinfi kiçik qruplara bölür. Qruplara tapşırıq verir, mimika və pantomima vasitəsilə məktəbin həyətidən hər hansı bir ağacı canlandırırlar. Qrupların hamısı ağacı canlandırma bilər və ya qrupdan bir, ən çevik iştirakçını seçə bilirlər. Qruplardan biri ağacı canlandırdıqda, başqa qrupların şagirdləri tapmağa çalışırlar ki, şagird hansı ağacı canlandırır.

Fəallığın ikinci hissəsində şagirdlər jest-mimika ilə ağacı mövsümə əsasən canlandırmalıdırlar.

Yarpaq tökümü – payız;

Yarpaqlama, oyanma – yaz;

Xışıltı – yay;

Yatmaq, soyuq – qış.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim bu dərsdə nəyi öyrəndiklərini qısaca yekunlaşdırır və şagirdlərdən xahiş edir ki, növbəti dərsə qədər ağacın dibindən tapdıqları yarpaqları (və ya iynə yarpaqları) saxlasınlar.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

İş qruplarda keçirilir. Şagirdlər bir də şəkil çəkməli və ağac konturunu kəsməlidirlər. A4 vərəqinin üzərinə elə yapışdırılmalıdırlar ki, ağaclar bir-birini örtməsinlər. Sonra ağacın konturunun səthinə yapışqan sürtməli və onun üzərinə pambıq yapışdırılmalıdırlar. Bu yolla qış meşəsi alınacaqdır. Sonra, müəllimin yardımı ilə müxtəlif “meşəni” (A4 vərəqlərini) divarda bir-birinin yanına bərkitməlidirlər.

DƏRS 15 (1)

Mövzu:

Canlı aləm – Bitkilər

Başlıq:

Mənim ağacım

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər bitkinin hissələrini tanımalı və adlandırmalıdırlar;

Müxtəlif növ bitkilər arasında oxşarlıq-fərqləri qeyd etməli və təsvir etməlidirlər;

Bitkinin həyat tələbatları haqqında məlumatı toplamalı və müzakirə aparmalıdırlar;

Kollaj hazırlamalıdırlar;

Canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalamalıdırlar.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir.

canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır;
konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;
konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şəkli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı).

Lazımi material:

format, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, “öz ağacının” yarpağı və ya iynələri, yapışqan.

1. Dərslik üzərində iş (10-12 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, ötən dərsdə aldıkları təəssüratları yada salsınlar və bu dəfə dərslərinin yardımını ilə işləsinlər. İlk növbədə şagirdlər öz ağaclarını yada salmalıdırlar – ağac zahirən necə görünürdü? Onu dərslikdə verilən palıda və ya küknara bənzətməmişlər ki? Öz fikirlərini şifahi əsaslandırmalıdırlar. Buradaca müəllim frontal suallar verir və söhbəti aparır:

- Palıda və küknara diqqət verin. Hansı fərqi görürsünüz?
- Bir-birinə nə ilə bənzəyirlər?
- Kimsə məktəbin həyətində küknarı görübümü? Palıdı?

Sonra müəllimin göstərişi ilə uşaqlar şagirdin dəftərini açır və verilən çərçivədə ağacların yarpaqlarını (iynələrini) çəkirlər. Bunun üçün bəziləri ötən dərsdən saxladıkları yarpaqlardan istifadə edir, bəziləri yaddaşlarında bərpa edib elə şəklini çəkməyə çalışır. Yarpağın şəkli yaxınlığında ağacın adını hələ ki yazmırlar, çünki çoxları bilməyəcəkdir. Ağacın adını təyin etməyi və yazmağı ev tapşırığı nəzərdə tutur.

Sonra şagirdlər şagirdin dəftərində verilən növbəti tapşırığa keçməli və boş çərçivədə onlar tərəfindən seçilmiş ağac qabığının şəklini çəkməlidirlər. Bunun üçün təbii ki, ötən dərsdə yerinə yetirilmiş şəkillərdən istifadə edirlər.

2. Qruplarda iş (5-6 dəq.)

Müəllim sinfi kiçik qruplara bölür və tapşırıq verir: şagirdlər çəkdiqləri yarpaqların və qabıqların şəkillərini qruplarda bir-biri ilə müqayisə etməli və prezentasiya zamanı suallara cavab verməlidirlər:

- Qrupda neçə oxşar yarpaq oldu? Neçəsi fərqli?
- Qrupda neçə oxşar qabıq oldu? Neçəsi fərqli?
- Hansı nəticəni çıxarmalıyıq, əgər qrupda bir neçə oxşar yarpaq və ya qabıq alındısa? (Eyni növ ağac təsadüf edildi bu uşaqlara və ya fərqli?).

3. Dərslik üzərində iş (4-5 dəq.)

Şagirdlər yenə də dərsliklərinə qayıdırlar və müəllimin yardımını ilə “Bu, maraqlıdır” rubrikası ilə tanış olurlar.

4. Kollajın təşkil edilməsi (10-14 dəq.)

Müəllim öz masasının üzərində (və ya birləşdirilmiş partalarda) formatı açır və sinfə tapşırıq verir: onlar istəkləri əsasında yarpaqları formatın üzərində yerləşdirməli və yapışdırmalıdırlar. Bu dərslərin payızın sonuna təsadüf etdiyinə görə, kollaj gözəl və maraqlı alınacaqdır. Sonra, yaxşı olardı ki, başlığın seçim müsabiqəsi keçirilsin.

Sonda yaxşı olardı ki, kollaj divardan asılsın.

5. Dərslərin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərsdə nəyi öyrəndiklərini qısaca yekunlaşdırır və uşaqlara tapşırıq verir: valideynlərlə birlikdə araşdırınlar ki, onların evlərinin yaxınlığındakı ərazidə hansı bitkilər yetişirlər (küçədə, bağda və həyətdə).

DƏRS 15 (2)

Mövzu:	Canlı aləm – Bitkilər
Başlıq:	Meşəni övladlarına saxla....
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər meşənin və ümumiyyətlə, təbiətin mühafizəsi və ya təbiətə qulluğun zərurətini dərk etməlidirlər; Təbiətə olan öz qayğıkeş münasibətini formalaşdırmalıdır; Ətraf mühitə olan doğru yanaşmanın formalaşmasında ədəbi əsərin rolunu dərk etməlidirlər; Məktəbin mühitinin yaxşılaşdırılması üçün planlaşdırılmış fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Sağlamlıq üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

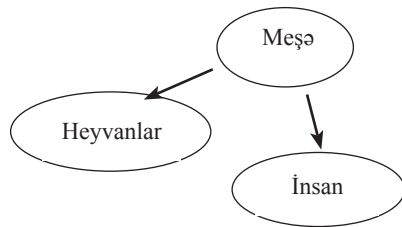
verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

lokal mühitdə orqanizmlərin müxtəlif yaşayış yerlərini araşdırır (məs., yuva, mağara, ev), onların quruluş xüsusiyyətlərini təsvir edir;

sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri).

1. Sınıf diskussiyası (10-15 dəq.)

Dərsin əvvəlində müəllim ev tapşırığını soruşur, tədqiqat nəticəsində şagirdlərin əldə edəcəkləri məlumatı. Sonra lövhənin ortasında dairənin şəklini çəkir. Bunda dərsin əsas mövzusunun – meşə və onun yanında növbəti sözləri yazır: insan, heyvanlar.

Müəllim növbəti suallarla diskussiyanı aparır:

- Necə düşünürsünüz, onların arasında hər hansı bir əlaqə varmı?
- İnsanlar üçün meşənin hansı əhəmiyyəti vardır?
- Meşənin heyvanlar üçün hansı əhəmiyyəti vardır?
- Necə düşünürsünüz, insanlar meşələri tam doğrasalar nə baş verə bilər?
- Meşədə yanğın baş verərsə?

2. Fasilələrlə oxu – R. İnanışvilinin “Pahd” hekayəsi (8-10 dəq.)

Müəllim fasilələrlə oxu metodundan istifadə etməklə mətni oxuyur və şagirdlərdən xahiş edir ki, diqqətlə dinləsinlər və mətnin oxunulan hissəsini yadda saxlasınlar ki, müzakirə aparsınlar, ehtimallarını bildirsinlər, əsaslandırınlar, proqnozlaşdırsınlar. Müəllim sinfi bir neçə qruplara bölür və oxumağa başlayır:

“Bu palıd meşənin kənarında durur, – qoca, kökü çılpaqlanmış, beli bükülmüş və yarpaqları nazılmış. Nə kölgə verir, nə də ki qoza gətirir. Nadir hallarda kimsə onun qonağı olur – insan, yırtıcı və ya quş.

Əsrlər yorğunu, əziyyət görmüş palıdın quru budaqlarına bəzən qırğı qonur, o da tərənəmz qalır; bəzən də ağacdələn ona baş çəkir; tez, ürəksiz ətrafına dolaşır, sanki borcunu yerinə yetirmək üçün bir-iki dəfə dimdiyi ilə onu döyəcləyir. – cik-cik! – ürək-dirək verib başqa ağaclara uçub qonur. Dələlər də onu tərk edib getmişlər”....

Birinci fasilə

Müəllim burada oxunu dayandırır və suallarla sinfə müraciət edir:

– Mətnin bu parçasını dinlədikdə sizdə hansı hisslər yarandı?

– Necə düşünürsünüz, nə baş verəcəkdir?

– Nə üçün belə düşünürsünüz?

Müəllim ikinci fasiləyə qədər oxunu davam etdirir:

“Bir neçə il öncə bu palıdın qonşuluğunda, gözəl qarağacın dibində ovçular dincəlirdilər. Onlar ocaq qalayıb, süfrə açdılar, yemək-içməyə başladılar. Bir az yeyib-içdikdən sonra lovgalanmağa başladılar: atıcılıqda mən yaxşıyam, o biri dedi: – yox, mən. Ovçulardan biri qalxıb dedi: bu sizə meydan, bu sizə top! – palıdın böyük çıxıntısına kibrit qutusu qoyub dedi, – gəlin ataq. Silahlarını götürdülər. Bəzisi ayaqüstə, bəziləri – uzanlıq vəziyyətdə atırdı. Gülüşlə buraxılan güllələr fəryadla palıda dəyir, onun acı tikələri o yan-bu yana səpələnirdi”.

İkinci fasilə və müəllimin sualları:

– İndi necə düşünürsünüz, ehtimalınız özünü doğrultdumu?

– Hekayədə nə baş verdi?

– Necə düşünürsünüz, ovçular görürdülərmi ki, palıda hansı ziyanı vururdular?

– Mətnə əsasən, gülən kimdir? Acıyan kim?

– Danışa bilsəydi palıd insanlara nə deyərdi?

– Necə düşünürsünüz, sonra nə baş verəcəkdir?

– Nə üçün belə düşünürsünüz?

Müəllim üçüncü fasiləyə qədər oxunu davam etdirir:

“Ovçular getdikdən sonra külək əsdi, palıdın islaq yarası torpaqla doldu. Zaman keçdi, – aylar, illər. Və baxın, yazda, kibrit qutusunu palıdın üzərinə qoyan ovçu, artıq yaşa dolmuş, kiçik nəvəsinin əlindən tutaraq yenə də bu yerlərə üz tutdu”.

Üçüncü fasilə və müəllimin sualları:

– Necə düşünürsünüz, bu detal təsadüfidirmi – uşağın meydana çıxması və ya onun müəyyən roluna bilərmə? (ehtimalınızı söyləyin)

– Sonra nə baş verəcəkdir?

– Nə üçün belə düşünürsünüz?

Müəllim sonuncu hissəni oxumağı davam edir:

“Palıdın yaralarında bir topa bənövşə yetişmiş və çiçək açmışdı. Ovçunun nəvəsi, gözəl qızcığaz heyratlıq diz çöküb palıda sarılıb onu qucaqladı.

Ovçu baxıb papağını çıxartdı və başını əyərək dayanıb qaldı”.

Müəllim sual verir:

– İndi necə düşünürsünüz, ehtimalınız özünü doğrultdumu?

– Baba özünün belə bir hərəkəti ilə nəyi ifadə etdi?

– Qız?

– Hekayədə ümid görünürmü (əsaslandırın)?

– Necə düşünürsünüz, yazıçı bu hekayə ilə nəyi demək istəyirdi?

3. Dərsin yekunlaşdırılması (4-5 dəq.)

Müəllim dərsi qısaca yekunlaşdırır və şagirdlərin diqqətini dörd fotosəklə yönəldir ki, bunlarda da ilin müxtəlif fəsilləri təsvir olunmuşdur.

Müəllim frontal suallar verə bilər ki, hansı şəkildə hansı mövsümdür? Və s.

Növbəti dərs üçün müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, evdən hər hansı bir meyvəni gətirsinlər (1 dənə).

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=ZBM5kMFMCOs>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim bir və ya iki valideynlə razılaşıb ki, bunlar da məktəbə bir neçə şitil gətirirlər. Uşaqlar məktəbin həyatında böyüklərin yardımını ilə xəndəklər qazır və şitilləri əkirlər. Sonralar vaxtaşırı şitillərin böyüməsi-inkişafını müşahidə edir və qulluq edirlər: suvarır, belləyirlər.

Dərsin ikinci fəallığında, yaxşı olardı ki, şagirdlərin müqayisə üçün başqa növ meyvələri də olsun, ilin bu dövründə yetişən meyvələr. Bu halda işləyən cütlükdə müşahidə üçün şagirdin birində alma olmalıdır, o birində isə – başqa növdə meyvə. Cədvəl də müvafiq olaraq dəyişəcək və doldurulacaqdır.

Praktiki iş – eksperiment

Mövzu:	Canlı aləm – Bitkilər
Başlıq:	Toxum bitkiyə nə üçün lazımdır?
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər bitkilərin çoxalması, xüsusilə də, toxumla çoxalma haqqında müzakirələr və söhbət apara bilməlidirlər; Müşahidə gündəliyini aparmalıdırlar; Praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Lazımı göstəriciləri qeyd etməli – toplamalıdırlar; Bitkinin həyat tələbatları barəsində məlumat toplamalı / müzakirələr aparmalıdırlar; Konkret orqanizm üçün yaşayış modelini hazırlamalıdırlar. Bitkinin böyüməsi üçün lazımı şərtləri tədqiq etməli və nəticələri müxtəlif formada təqdim etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.
-------------------	---

Nəticə əyanidir, əgər şagird:	özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir; təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; sual cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə); bitkilərin böyümə prosesini müşahidə edir və təsvir edir (məs., buğda cücərtisinin boy atması), müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə və ya fotosəkillərin vasitəsilə qeyd alır; konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir; konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şəkli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı); bitkinin inkişafı üçün lazımı şərtləri tədqiq edir (məs., dıbçək bitkisini müxtəlif şəraitlərdə yerləşdirir – işıqda/qaranlıqda, su verir/su vermir), tədqiqat formalarını müxtəlif forma ilə təqdim edir (məs., şifahi nitq, qısa qeydlər, şəkil, foto).
--------------------------------------	--

Lazımı material:	müəllim üçün lazımı material: bitkinin toxumları: günəbaxanın, lobyanın, qarğıdalının, darının. Ağacın çubuqları, plastmas bankalar, quru torpaq, su;
-------------------------	---

Şagird üçün lazımi əşyalar: vərəqlər, yapışqan, alma.

1. Cütlüklərdə iş (5-10 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, evdən gətirdikləri meyvəni (almanı) çıxarsınlar və suallar verir:

- Gətirdiyiniz alma ağacın hansı hissəsidir? (barı – meyvəsi)
- Bilirsinizmi ki, bu almanın “ürəyində” nə gizlənidir? (dənlər)
- Əslində meyvənin içərisində yerləşdirilmiş “dənlər” nədir? (toxum)

Müəllimin özü almanı və gətirilən meyvəni kəsir. Şagirdlərdən xahiş edir ki, əllərində olan meyvənin toxumunu axtarsınlar, onları saysınlar və şagirdin dəftərində verilən cədvəli doldursunlar (bunun üçün cütlüklərdə iş daha yaxşıdır, çünki şagirdlər bir-birinə yardım edir və öz fikirləri ilə paylaşirlar. Bundan başqa, cədvələ hər iki şagirdin göstəriciləri daxil edilməlidir).

	BITKİNİN MEYVƏSİ	TOXUMUN SAYI
I şagird	Alma	
II şagird	Portağal	

- Necə düşünürsünüz, insan nə üçün bitkinin toxumundan istifadə edir?
- İlin hansı fəslində adətən buğdanı, qarğıdalını, günəbaxanı və s. səpirlər? Nə üçün?
- Yaz məhz səpin dövrüdür. Necə düşünürsünüz, səpdikdən sonra bu dənlərlə nə baş verəcəkdir?

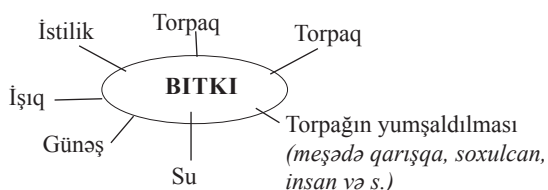
Fikir, müzakirə ilə paylaşıqdan sonra şagirdlər nəticə çıxarırlar ki, burada göstərilən bütün dənlər və çiyidlər toxumdurlar; səpdikdən (yəni torpağa düşdükdən) sonra toxumdan bitki cücərməyə, böyüməyə başlayır.

2. Qruplarda iş (8-15 dəq.)

Məntiqi xəritənin doldurulması:

Müəllim sual verir: sizin fikrinizcə, bitkinin toxumuna böyüməsi-inkışafı üçün nə lazımdır?

İş Şagirdin dəftərində başa çatdırılır, burada şagirdlər fərdi olaraq sxemi doldurməlidirlər. Sonra da ehtimallarını yazmalıdırlar. Təqdimat zamanı müəllim lövhədə analogi sxemi doldurur:

3. Dərsin yekunlaşdırılması (3-5 dəq.)

Müəllim dərsdə əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır və ev tapşırığını verir.

Evdə bir qədər böyük nimçə və ya cam götürməli, üzərinə nazik pambıq qatını sərməli, bunun üzərindən buğda dənələrini “səpməli” və su əlavə etməlidirlər ki, pambıq islansın. Müşahidə nəticələrini gündəliyə yazmalı və bunu da həftədə bir dəfə sinifdə müzakirə edirlər.

Ay/gün	1/XI	2/XI	3/XI	4/XI	5/XI
Səpin					
Suvarma					
Cücərti					
Hündürlüyü					

PRAKTİKİ İŞ 1 – EKSPERİMENT

Müəllim sinfi kiçik qruplara bölür və hər bir qrupa plastmas kiçik qablar (xama qabı və ya plastmas stəkan ola bilər...), taxta çubuq, toxum (bir qrupa yalnız bir növdə toxum verir ki, qrupların hamısına müxtəlif toxumlar düşsün) verir. Bu lobya, noxud, darı, pomidor, balqabaq, xiyar ola bilər. Müəllim paketdə quru yumşaq torpaq hazırlamış və bunları da qrupların arasında bölür və uşaqlar öz qablarını torpaqla doldururlar. Sonra müəllim sual verir:

– Hər kəs hazırdır? Bilirsinizmi ki, nə edəcəyik?

– Necə səpməliyik? Mənə baxın!

(Uşaqlar torpaqda taxta çubuqla çuxur düzəldirlər, toxumu bura atır və torpaqla üstünü örtürlər).

– Necə düşünürsünüz, bu quru torpaqda toxum böyüyəcəkdirmi? Həyat üçün başqa nə işə lazımdır?

Bu cür suallarla şagirdləri fikrə yönəltmək lazımdır ki, toxumun inkişafı üçün rütubət lazımdır. Sonra müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, kiçik vərəqlərə öz adlarını və soyadlarını yazıb oradaca nəyi və nə vaxt səpdiklərini qeyd etsinlər (məsələn: lobya – 25 oktyabr). Şagirdlər bu vərəqləri – etiketləri qabların üzərinə yapışdırmalıdır.

– İndi bu qabları harada saxlamalıyıq? Dolabda və ya pəncərə rəfində? Nə üçün?

– Sizin fikrinizcə, bitki harada yaxşı böyüyəcəkdir – qaranlıqda və ya günəşli yerdə? Nə üçün?

Şagirdlər pəncərə rəfinə öz qablarını düzür. Sonra müəllim sual verir:

– Necə düşünürsünüz, hamısı eyni vaxtda cücərəcəkdir? Hər gün müşahidə edin və qabda birinci tumurcuq (cücərti) görüldüyü günü (tarixi) qeyd edin.

– Gəlin, yoxlayaq ki, qaranlıqda da cücərti böyüyəcəkdirmi və ya yox (müəllim özünün səpdiyi qabı qaranlıq yerə və ya dolaba yerləşdirir. Müəyyən vaxtdan sonra, uşaqların səpdikləri bitkilər yaxşı cücərdiklərindən sonra, qaranlıqda olan qabı da çıxarır və şagirdlərə müqayisə etmək üçün verir. Qaranlıqda toxum cücərə bilər, amma işıqda olan bitkilərdə olduğu kimi yaşıl olmayacaqdır, ölçüsü ilə də balaca və zəif olacaqdır. Şagirdlər əmin olurlar ki, bitkiyə böyüməsi-inkişafı üçün sudan başqa günəş və işıq da lazımdır).

Növbəti günlərdə şagirdlər vaxtaşırı öz “səpdiklərini” yoxlamalı və müşahidə etməlidirlər: bitki nə vaxt cücərməyə başladı, necə inkişaf edir, onu suvarmaq lazımdır, hansı rəngdə gövdə və yarpaqları inkişaf edir və s.

Paralel olaraq, hər bir qrup müşahidə gündəliyində bütün vacib faktları qeydə almalıdır.

Ay/gün	5. X	8. X	...	...	...
Səpin	✓				
Suvarma	✓			✓	
Cücərti					
Hündürlüyü					1sm

İş cəlb olunma, gündəliyin aparılması və ardıcılığa əsasən qiymətləndirilir.

Praktiki iş – qrup işi

Mövzu: Qida bitkiləri

Başlıq: Faydalı qida

Dərsin məqsədi: Şagirdlər müxtəlif meyvəni tanımalı, adlandırmalı və təsvir etməlidirlər;

Meyvənin faydasını dərk etməlidirlər;

Meyvəni mövsümlərlə əlaqələndirməlidirlər;

Öz hissiyyat orqanlarının vasitəsilə öyrənilən obyektə müşahidə etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

İlə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:	Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir. özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir; cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; bitkilərin böyümə prosesini müşahidə edir və təsvir edir (məs., buğda cücərtisinin boy atması), müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə və ya fotosəkillərin vasitəsilə qeydə alır.
Lazımi material:	Müəllim üçün: meyvə şəkilləri ilə kartlar, qruplarda işləmək üçün cədvəllər. Şagirdlər üçün: evdən gətirilən meyvə, rəngli karandaşlar.

1. Şagirdlərin qruplaşdırılması (6-8 dəq.)

Müəllim uşaqlara söyləyir ki, bu gün işin bir hissəsini qruplarda yerinə yetirəcəklər. Qrupların təşkili üçün şagirdlərə belə bir üsul təklif edir: müəllim müxtəlif meyvələrin şəkilləri ilə kiçik kartlar hazırlamışdır. Məsələn, 5 alma, 5 mandarin və 5 heyvə – əgər sinifdə şagirdlərin sayı 15 nəfəri təşkil edərsə və onlar üç qrupa bölünməlidirlər. Kartlar qutudadırlar, şagirdlər şəkilləri görə bilmirlər, onlar sıra ilə bir-bir kartı götürürlər. Uşaqlar kimə hansı meyvə düşdüyünə əsasən qruplaşırlar (“almalar” bir qrupda oturlar, “mandarinlər” – ikinci qrupda, “heyvalar” – üçüncü qrupda).

Hər bir qrupun üzvləri öz meyvələrini adlandırırlar (karta əsasən) və bu meyvə haqqında söhbət edir, fikirlərini söyləyirlər ki, bu meyvə nə vaxt yetişir, nə rəngdədir, qabığı necədir, ətri, sitrusdur və ya yox və s.

2. Qruplarda iş (10-12 dəq.)

1. Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, evdən gətirdikləri meyvəni çıxarsınlar və partalarının üzərinə düzsünlər (qrupda müxtəlif meyvə toplanılacaqdır). Hər bir qrupun nümayəndəsi sinfə öz meyvələrini göstərir və adlandırır, bununla belə öz fikrini bildirməlidir ki, bu meyvə Gürcüstanda yetişirmi və ya xarici ölkədənmi gətirilmişdir (məsələn, qrupda alma, banan və portağal yığılmışdırsa, şagird onları adlandırır və izah edir ki, alma və portağal Gürcüstanda yetişir, banan isə xarici ölkədən gətirilir).

2. Hər bir qrup öz fikrini bildirməlidir ki, nə üçün sinifdə meyvələrin adları az oldu (uşaqlar başa düşməlidirlər ki, qışda meyvə nisbətən az olur, buna görə də yalnız yaxşı saxlanılan meyvələri gətirmişlər – alma, portağal.... və ya xaricdən gətirilmiş – banan....).

3. Sinifdə söhbət (6-8 dəq.)

Müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə söhbəti aparır:

- Daha hansı meyvəni görmüsünüz?
- Hansı meyvəni sevirsiniz? Nə üçün?
- Dadı necədir (məsələn, şaftalının, əncirin, giləsin...)?
- Bilirsinizmi, yazda hansı meyvə böyüyür?
- Sizin fikrinizcə, alma daha faydalıdır və ya şokolad? Nə üçün?
- Hansını daha çox sevirsiniz, meyvəni və ya şirniyyatı?
- Necə düşünürsünüz, nə üçün valideynlər meyvə yeməyi məsləhət görürlər?

4. Qruplarda iş (8-10 dəq.)

Müəllim şagirdlərin qruplarına yeni çalışmanı yerinə yetirməyi təklif edir. Şagirdin dəftərində hərflərin cədvəli verilmişdir (Baxın, Əlavə 2).

Müəllim uşaqlara deyir ki, bu cədvəldə müxtəlif meyvələrin adları yazılmışdır (“gizlənməmişdir”), onlar bu sözləri axtarmalı və eyni vərəqə yazmalıdırlar. Cədvəldə isə sözlər verilən xanaları açıq rəngli karandaşlarla rənglənmədirlər ki, söz asanlıqla oxunulsun. Sözlər yalnız yuxarıdan aşağı və soldan sağa yazılmışdır. Birinci ən çox söz tapan qrup isə qalib olacaqdır (cədvəldə 10 söz verilir; şaquli, tut, portağal, gilə, armud, üzüm, şaftal və alça; üfq: alma, əncir və banan).

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsdə əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır və şagirdlərə tapşırıq verir ki, meyvədən başqa hansı yeyilən bitkinin olduğunu fikirləşib tapsınlar.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim şagirdlərə “Yoxla və tap” oyununu təklif edir. Müəllim meyvənin qabığını soyur və xırda tikələrə bölür; masaya yaxınlaşan şagird gözlərini yumur və müəllim hər hansı bir meyvə tikəsini ona verir. Şagird bu tikəni yeməli və tapmalıdır ki, ona hansı meyvə düşmüş və onu təsvir etməlidir.

DƏRS 16 (1)

Mövzu:	Qida bitkiləri
Başlıq:	Meyvə və tərəvəz
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər illüstrasiyalarda verilən əşyanı tanımalı, təsvir etməli və fərqləndirməlidirlər; Şəxsi fikirlərinə əsaslanaraq, verilən suallara cavab verməlidirlər; Fərdi qida rasionlarına daxil olan ərzaqların siyahısını tərtib etməli və qida ərzaqlarını qruplara bölməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; fərdi qida rasionuna daxil olan ərzaqların siyahısını tərtib edir və insan üçün lazımi qida məhsullarının qruplarını ayırır (məs., tərəvəz, meyvə, dənli, süd məhsulları).
Lazımi material:	Müəllim üçün: müxtəlif növ tərəvəz, səbət və ya qutu. Şagirdlər üçün: qayçı, yapışqan, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Giriş söhbəti və tərəvəzlə tanışlıq (5-9 dəq.)

Müəllim söhbəti növbəti suallardan istifadə etməklə söhbəti aparır:

– Ötən dərsdə meyvə barəsində danışdıq. Meyvədən başqa, qida üçün istifadə etdiyimiz başqa bitkilər də varmı? (ehtimal ki, uşaqlar kartofu, xiyarı, pomidoru, lobyanı, yerökünü və s. sadalayırlar və s. Müəllim lövhədə adı çəkilmiş tərəvəz bitkilərini yazır).

– Burada yazdıqlarımız həqiqətən də bitkilərdir. Yadınızdadırmı, bu bitkilərin hansı ümumi adları vardır? (tərəvəz).

Müəllim bu dərs üçün müxtəlif tərəvəzlərlə səbət hazırlamışdır. Bunlardır: kartof, soğan, sarımsaq, kələm, yerökü, lobyə, çuğundur, bibər, xiyar, pomidor, turp ... – bu zaman əldə edilməsi mümkün olan bütün tərəvəzlər. Müəllim səbətdən tək-tək tərəvəzləri götürür və sinfə sual verir:

– Bilirsinizmi, bu hansı bitkidir?

– Hansı şəkildə yeyirik – çiymə, qaynadılmış və ya qızardılmış?

Bu qaydada adlandırılmalı və hər bir tərəvəzi təhlil etməlidirlər.

2. Dərslük üzərində iş (5-6 dəq.)

Sonra müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərslüklərini açsınlar və fərdi işləsinlər. Onlar hansı tərəvəzin verildiyini tanımalı və adlandırmalıdır. Tapşırıq frontal yoxlanılır.

Şagirdlər dərslükdə işləyirlər, onlar sadalanan sözləri şifahi olaraq müvafiq yerə yerləşdirməli və cümləni oxumalıdır. Bu çalışmanı yerinə yetirməklə şagirdlər dərk edirlər ki, meşədən başqa çoxlu ağacları bağda da görmək olar. Bağda, meşədən fərqli olaraq, əsasən meyvə ağacları olur.

3. Şagirdin dəftərində iş (10-14 dəq.)

Növbəti iş şagirdin dəftərində yerinə yetirilir. Onlar Əlavə 6-dan şəkilləri kəsməli, şagirdin dəftərində verilən sxemə uyğun olaraq qruplaşdırılmalı və rəngləməlidirlər. Bu tapşırığı yerinə yetirdikdə şagirdlərin cümlələrdə işləməsi daha yaxşı olardı (tutaq ki, biri kəşir, biri yapışdırır).

4. Sınıfdə söhbət (7-8 dəq.)

Müəllim söhbəti aparır:

- Yadıma salın ki, dünən yediğiniz xörəkdə hansı tərəvəz var idi?
- Hansı tərəvəz xörəyini xüsusilə sevirsiniz?
- Tərəvəzin insan üçün hansı əhəmiyyəti vardır?

5. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərsdə nəzərdən keçirilən mövzunu qısaca yekunlaşdırır.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim şagirdlərə xatırladır ki, orqanizmin böyüməsi-inkişafı və sağlamlıq üçün düzgün qida lazımdır. Çoxlu miqdarda meyvə və tərəvəz qəbul etmək xüsusilə faydalıdır. Onlar çoxlu vitaminlərdən ibarətdirlər ki, bunlar da orqanizminizin “dostlarıdır”, yəni sağlamlığımızın qayğısına qalırlar.

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, ötən gün nə yediklərini yada salsınlar və belə bir cədvəli doldursunlar (müəllim lövhədə cədvəl çəkir):

SƏHƏR YEMƏYİ	NAHAR	QƏLYANALTI	ŞAM
1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.
	4.		4.

Sonra şagirdlər meyvə və ya tərəvəzdən ibarət olan xörəkləri qeyd etməlidirlər.

Müəllim bir neçə könüllüyə öz menyularını oxutdurur və müvafiq nəticə çıxarıb qiymətləndirməyi xahiş edir:

- Menyunuzda çoxlu miqdarda meyvə oldumu və ya yox? Tərəvəz?
- Necə düşünürsünüz, düzgün qidalanırsınız? (əsaslandırın)

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=bba9OKmNZ9I>

DƏRS 16 (2)

Mövzu:

Qida bitkiləri

Başlıq:

Dənli bitkilər

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər bəzi dənli bitkini tapmalı, adlandırmalı və çeşidlərə ayırmalıdır;

Dənli bitkilərdən hazırlanmış qida məhsullarının zərurətini dərk etməlidirlər;

Şəxsi fikirlərə istinad edərək, verilən suala cavab verməlidirlər;

Qida rasionuna daxil olan ərzaqları çeşidlərə ayırmalıdırlar;
Ərzaqları qruplara ayırmalıdırlar.

**MTP standartının nəticəsi
ilə əlaqə:**

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

bitkilərin böyümə prosesini müşahidə edir və təsvir edir (məs., buğda cücərtisinin boy atması), müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə və ya fotosəkillərin vasitəsilə qeydə alır.

Lazımi material:

Müəllim üçün: yaxşı olardı – müxtəlif bitkilərin dənələri (məs., buğdanın, düyünün, qarğıdalının ....) Şagird üçün: rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. “Çəmənlikdə” hekayəsi – məzmunun dərk edilməsi (13-15 dəq.)

Müəllim dərslərin əvvəlində həvəsləndirici sual verir:

– Meyvədən və tərəvəzdən başqa, sizin fikrinizcə, insanların qida üçün istifadə etdikləri daha hansı bitkilər vardır? Adlandırma bilərsinizmi?

Şagirdlərin cavab verə bilib-bilməyəcəklərinə baxmayaraq, müəllim sual verir:

– Necə düşünürsünüz, çörək nədən hazırlanır?

– Bu suala cavab vermək üçün müəllim uşaqlara bir kiçik hekayə ilə tanış olmağı xahiş edir və bunu da özü oxuyur:

Çəmənlikdə

Niniko nənəsi ilə çəmənliyə getdi. Əvvəlcə sıra ilə düzülmiş çiçəklər onun diqqətini cəlb etdilər, sonra da itburnu kollarını gördü, quşların səsinə qulaq asır və nənəsinə ardı-arası kəsilməyən suallar verirdi.

Çəmənlikdə isə ucsuz-bucaqsız buğda zəmisini görünürdü. Dənli sünbüllər yüngül meh dəydikdə də dalğalanırdılar. Niniko təəccübləndi:

– Burada nə yetişir, nənə?

– Çörək, əziz balam.

– Çörək? – bəs bulkalar haradadır, nənə?

– Bulka da buradadır, əzizim.

– Xaçapuri?

– O da buradadır.

– Nənə, cürbəcür şirniyyatlar da buradadırlar?

– Buradadır, hər şey, buradadır, canım mənəm.

Niniko zəmiyə göz yetirir, sünbüllərə baxır və tapmağa çalışır ki: hansı çörəkdir, hansı xaçapuri, hansı tərəfdə isə şirniyyatlardır?

Siz balaca Ninikoya onları tapmaqda yardım edə bilərsinizmi?

Diskussiya keçirilir və müəllim bunu suallarla aparır:

– Nənə çörəyin burada olduğunu dedikdə, nəyi nəzərdə tuturdu?

– Nənə xaçapurunun və şirin çörəklərin burada olduğunu dedikdə, nəyi nəzərdə tuturdu?

– Kim bilir ki, buğda dənələrindən çörək necə hazırlanır? (söyləyin)

Uşaqların bir hissəsi bilir, qalanları da söhbət prosesində başa düşürlər ki, buğda bitkidir və onun da dənələri var; yetişmiş dənələri insanlar toplayır, dəyirməyə üyüdür və buğda (çörək) unu alırlar. Bu undan zavodlarda və təndirlərdə çörək bişirirlər. Uşaqlar başa düşürlər ki, nənə məhz buğda ununu nəzərdə tuturdu, deyəndə ki, çörək, şirniyyatlar və xaçapuri buradadır.

Sonda müəllimin yardımı ilə uşaqlar nəticə çıxarırlar: “buğdanın dənləri olduğuna görə, bu bitki dənli bitkidir”.

2. Dənli bitkilərlə tanışlıq (8-10 dəq.)

Müəllim sinfə müraciət edir:

– İnsanların qida üçün istifadə etdikləri başqa dənli bitkiləri tanıyırsınızmı? Və ya heyvanlara yedizdirdikləri dənli bitkiləri?

Şagirdlər qarğıdalının, arpanın və düyünün (və s.) adlarını çəkmə bilirlər; ola bilsin ki, heç birini adlandıra bilməsinlər. Hər iki halda, müəllim uşaqlara yardım edir ki, dərslikdə müvafiq dərsi açsınlar. Kitabda buğda, qarğıdalı və düyü şəkilləri verilmişdir. Uşaqlar hər bir şəkllə diqqət verir, bitkilər arasında oxşarlıq-fərqləri adlandırırırlar.

Qısa sinif diskussiya prosesində təyin etməlidirlər ki, hansı şəkildə hansı bitki verilmişdir, onlar üçün hansı şərtlər lazımdır, məsələn, düyünü yetirşirmək üçün (rütubətli torpaq və isti havalar) və s.

Sonra müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, şəkildə sağda verilən xörəkləri sadalasınlar, sonra isə onların hazırlandıqları dənli bitkini tapıb sadalasınlar. Yekunlaşdırdıqda, təyin etməlidirlər ki, buğda unundan hər növ çörək (təndir, dəyirmi), xaçapuri, şirniyyat və makaron hazırlanır; qarğıdalıdan is sıyıq və cad (qarğıdalı çörəyi); düyüdən isə – plov hazırlanır.

3. Cütlüklərdə iş (8-10 dəq.)

Sonra şagirdlər çalışmanı dəftərdə yerinə yetirməlidirlər; xüsusilə də tapmalıdırlar ki, çörək və makaron dənli bitkilərdən hazırlanır, başqa bitki mənşəli xörəklər isə lobya və salattır; kolbasa, pendir, yağ və yumurta – heyvan mənşəli ərzaqlardır.

4. Dərsin yekunlaşdırılması (4-5 dəq.)

Müəllim bu dərsdə əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır və şagirdlər “Tap” rubrikasında verilən çalışmanı yerinə yetirirlər. İşarələrin vasitəsilə dənli bitkinin adını tapmağa çalışmalıdırlar. Tapşırığı evdə yerinə yetirə bilirlər.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Dəni necə üyüdürlər mövzusu üzrə söhbət

Müəllim belə bir suallardan istifadə etməklə söhbəti aparır

– Sizin fikrinizcə, dənərdən un necə alınır?

– Dənlər harada üyüdürlür?

– Kim dəyirman görmüşdür?

– Su dəyirmanı necə işləyir?

– Sizin fikrinizcə, elektrik dəyirmanında nə üçün suyun qüvvəsindən istifadə etmək lazım olmur?

Təvsiyə üçün fəallıq – Müşahidə

Mövzu: Qida bitkiləri

Başlıq: Otaq bitkiləri

Dərsin məqsədi: Şagirdlər otaq bitkilərinə qulluq edə bilməli və təcrübələrini sinif yoldaşları ilə paylaşmalıdırlar;

Öyrənilən obyektə müşahidə, təsvir, tədqiq etməli və gündəliyi aparmalıdırlar;

Öz fikirlərini söyləməli/əsaslandırmalıdırlar;

Bitkinin böyümə prosesinin müşahidəsini təsvir etməlidirlər;

Bitkinin böyüməsi üçün lazımı şərtləri tədqiq etməli, tədqiqat nəticələrini qısa qeydlər şəklində təqdim etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

suala cavab vermək üçün şəxsi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

bitkilərin böyümə prosesini müşahidə edir və təsvir edir (məs., buğda cücərtisinin boy atması), müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə və ya fotosəkillərin vasitəsilə qeydə alır;

konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;

bitkinin inkişafı üçün lazımı şərtləri tədqiq edir (məs., dibçək bitkisini müxtəlif şəraitlərdə yerləşdirir – işıqda/qaranlıqda, su verir/su vermir), tədqiqat formalarını müxtəlif forma ilə təqdim edir (məs., şifahi nitq, qısa qeydlər, şəkil, foto).

Lazımi material:

müəllim üçün: otaq gülləri, suvarma vasitəsi, su, silgi, dəmir çubuq, qayçı. Şagird üçün: rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Giriş söhbəti (5-6 dəq.)

– Sizin fikrinizcə, bədənimizə daha çox nə lazımdır – soyuq və ya istilik?

– Bədəninizi soyuqdan necə qoruyursunuz?

– Necə düşünürsünüz, bitkilərə istilik lazımdır mı? Nə üçün belə düşünürsünüz?

Müəllim bildirir ki, istilik hər bir canlı orqanizmə lazımdır, o cümlədən də bitkilərə. Təbiətdə yarpaqları tökülmüş bitkilər qış “yuxusuna gedirlər” və yazın istiliyini gözləyirlər ki, yenə də yuxudan oyansınlar. Ətrafımızda insanın sayəsində şaxtadan mühafizə olunan və qış-yay “oyaq olan” bitkilər də çiçək açırlar.

– Bilirsinizmi, hansı bitkiləri nəzərdə tutaram?

– Onlara kim qayğı göstərir və nə üçün?

2. Dəftərdə iş (10-14 dəq.)

Şagidlər başa düşə bilirlər ki, söhbət otaq bitkilərindən gedir, amma başa düşməyə də bilirlər. Hər halda, müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, otaq bitkiləri verilən şagirdin dəftərini açsınlar və şəkilləri müşahidə etsinlər.

Bu şəkilləri müşahidə etməklə müəllim söhbəti aparır:

– Bu bitkilərin hansı ümumi adları var?

– Necə düşünürsünüz, otaq bitkiləri soyuqdan “qorxurlarmı”? Nə üçün?

– Onları nə üçün otaq bitkiləri adlandırırıq?

– İnsanlar otaq bitkilərindən nə üçün istifadə edirlər? (Şagirdləri fikrə gətirməli ki, otaq bitkiləri ətrafımızı bəzəyirlər; amma insanlar üçün onların başqa təyinatı da ola bilər).

– Uşaq birinci şəkildə nə edir? İkincidə? Üçüncüdə? Dördüncüdə?

(Şəkillərdən birində uşaq dibçək gülünə su verir, dördüncüdə – torpağını yumşaldır, üçüncü şəkildə yarpaqlarının tozunu təmizləyir, ikincidə isə – qayçı ilə qurumuş budaqlarını kəsir).

– Sizin fikrinizcə, otaq bitkilərinə qulluq nə üçün lazımdır?

– Kimin evdə otaq bitkiləri vardır? Onlara kim qulluq edir? Necə qulluq edir?

– Sizin fikrinizcə, qışda otaq bitkilərini uzun müddət bayırda saxlasaq, onlarla nə baş verə bilər?

– Torpağını yumşaltmasaq?

– Su verməsək?

- Bu bitkilərdən qida üçün istifadə edilirmi?
- İnsanlar nə üçün otaq bitkilərini böyüdür və qulluq edirlər?

3. Otaq bitkilərinə qulluq üzrə çalışma (10-15 dəq.)

Şagirdlər “sınıf bostanını” müşahidə edir və təhlil edirlər ki, bu da artıq bir aydır ki, onların müşahidə obyektləridir. Müəllim dolabdan özünün səpdiyi bitkini çıxarır və qrupların səpib qulluq etdikləri bitki ilə müqayisə edir. Yaxşı olardı ki, bu dərs üçün şagirdlər öz müşahidə gündəliklərini gətirsinlər ki, bu da evdə səpilmiş cücərtinin böyüməsi və qulluğunu təsvir edir.

Müəllimin suallarla apardığı ümumi müzakirə əsasında onlar nəticə əldə etməlidirlər ki, bitkinin böyüməsi və inkişafı üçün lazımdır: işıq, istilik, hava, su və torpaq.

4. Dərsin yekunlaşdırılması (3-5 dəq.)

Müəllim bu dərsdə əldə edilən bilik və təcrübəni yekunlaşdırır, uşaqlardan xahiş edir ki, otaq güllərinə diqqət versinlər və onlara qulluq etsinlər.

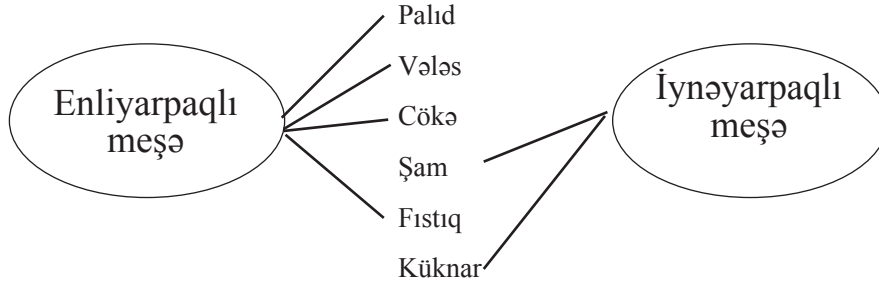
Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim bir neçə valideyndən xahiş edir ki, sinfə otaq bitkilərini gətirsinlər. Ola bilsin ki, valideynlər dərsdə də iştirak etsinlər. Yaxşı olardı ki, onlar dərs prosesinə cəlb olunsunlar. Onlar şagirdləri gətirdikləri bitkilərlə tanış edirlər (adlarını deyirlər), onlara hansı xüsusi qulluğun lazım olduğu, hansı tezlikdə suvarıldığını və s. söyləyirlər.

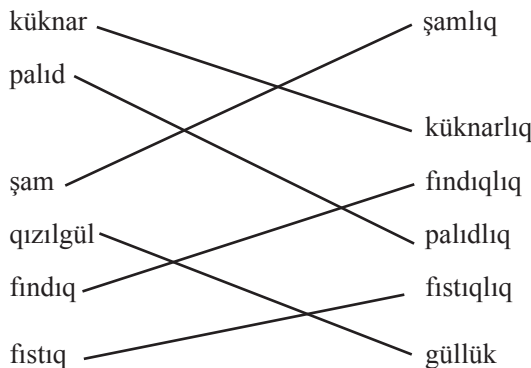
Sonda şagirdlərin zövqünü nəzərə almaqla və iştirakları ilə yeni gətirilmiş bitkilər sinif otağında yerləşdirilməlidir.

TEST 3

1. Aşağıda sadalananlar arasında hansı ağaclar enliyarpaqlı meşəni, hansı – iynəyarpaqlı meşəni yaradırlar? (xətlərlə birləşdir).

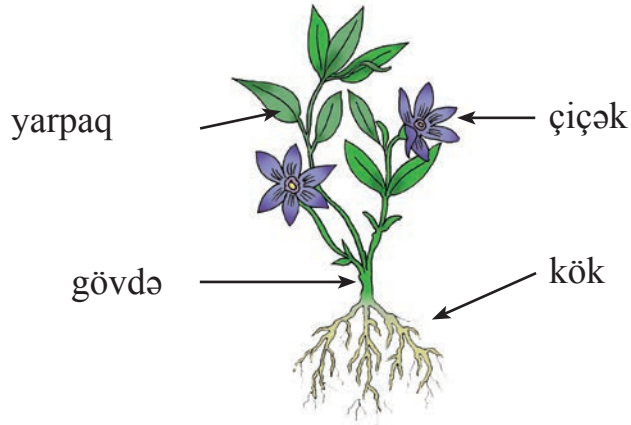
2. Bitkilərin adlarını onların yayıldığı yerlərlə birləşdir: (sözləri xətlərlə birləşdir)

3. Gürcüstanda yetişməyən meyvənin altından xətt çəkin:

alma, armud, banan, şaftalı, ananas, gavalı, əncir.

4. Bitkinin hissələrini tap və yaz:

5. Bitkiyə həyat üçün nə lazımdır?

Siyahını sadala: hava.....

işıq

su

istilik

torpaq

6. Növbəti bitkiləri müvafiq sütunlarda böl və bir-birindən ayır: qarğıdalı, armud, yerkökü, ərik, buğda, pomidor, mandarin, soğan, düyü, kartof, kələm, alça, darı, şaftalı, soya

MEYVƏ	TƏRƏVƏZ	DƏNLI
armud	pomidor	buğda
şaftalı	yerkökü	qarğıdalı
alça	kələm	düyü
ərik	soğan	darı
mandarin	kartof	soya

7. Sadalanan tərəvəzlər arasında hansı bitkinin kökü qida üçün istifadə olunur:

Xiyar, turp, pomidor, keşniş, yerkökü, çuğundur, kartof, tarxun, cəfəri.

Tövsiyə edilən fəallıq 1

Mövzu:	Aylar və mövsümlər
Başlıq:	Yeni ili qeyd edək (tematik dərs)
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər yeni il üçün sinif otağını bəzəyə bilməlidirlər; Mövsümləri və qış aylarını ardıcılıqla sadalamalıdırlar; Sadə, praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Sinif mühitini yaxşılaşdırmaq üçün planlaşdırılmış fəallıqlarda iştirak etməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri).
Lazımi material:	müəllim üçün: qalın sap, oyuncaq şaxta baba.
Şagirdlər üçün:	qayçı, yapışqan, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər

1. Giriş söhbəti (3-4 dəq.)

Bu dərs yaxşı olardı ki, dekabrın sonunda və ya “köhnə yeni il”-dən əvvəl (yanvarın 14-ə qədər) keçilsin və müəllim bunu tematik planlaşdırma zamanı nəzərə almalıdır.

Müəllim söhbəti növbəti suallardan istifadə etməklə aparır:

- İndi ilin hansı fəslidir?
- Qış hansı fəsildən sonra gəlir?
- Qışdan sonra ilin hansı fəsli yetişir?
- Qış ayları hansılardır?

(Şagirdlər adlandırırlar və müəllim lövhədə ardıcılıqla qış aylarını yazır).

- Yanvarda adətən hansı bayramı qeyd edirik?
- Yeni ilin gəlişinə sevinirsinizmi? Nə üçün?

2. Sinif otağının bəzədilməsi (15-20 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, Şagirdin dəftərində Əlavə 4-ü açsınlar və burada da qar dənəsi və şam şəkli çəkilmişdir.

Şagirdlər qar dənəsinə əl vurmurlar, şamı isə rəngləyirlər, istəkləri əsasında, hər hansı bir rənglə. Sonra uşaqlar şəkilləri kəsməli və pəncərə şüşələrinə yapışdırırlar. Müəllim qalın sapı divarların arasına bağlaya və bu fiqurların bir hissəsini sapa düzə bilər. Onların sinif otaqları yeni il üçün bu cür bəzədiləcəkdir.

Müəllimin əlavə sualları:

- Siz birinci sinifdə də qar dənəsini kəsmisiniz. Yadınızdadırmı, qar dənəsinin neçə bucağı var?
- Sizin kəsdiyiniz qar dənəsinin neçə bucağı var?
- Deməli, qar dənələrinin neçə bucaqları var imiş? (şagirdlər müşahidə əsasında təyin etməlidirlər ki, qar dənəsinin altı bucağı var).

3. Şam ağacının hazırlanması (14-15 dəq.)

Müəllim karton ağ kağız götürür və böyük üçbucaq kəsir. Sonra uşaqlardan xahiş edir ki, şagirdin dəftərində Əlavə 5-i açsınlar, əllərini yaşıl vərəqə qoysunlar və çəksinlər. Çəkilmiş konturu kəsib üçbucağa elə yapışdırırlar ki, biləklər örtülsün, yəni yalnız barmaqlar görünməlidir. Yaxşı olardı ki, bu proses

müəllimin yardımı ilə aparılsın. Sonda üçbucağa qəhvəyi gövdə – b.a. bədən və zirvə düzəldilməlidir. Şam ağacını kiçik rəngli parlaq qar dənələri ilə də bəzəmək olar.

4. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsdə keçilən fəallıqları qısaca yekunlaşdırır və uşaqlara məsləhət götürür kü, evdə də analogi olaraq kağız şam ağacını düzəltsinlər.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim tünd rəngdə kağızı və lupanı hazırlamalıdır. Qar yağdığı halda, kağızla pəncərədən qar dənələrini “tuta bilər” və uşaqlara lupa ilə müşahidə etmək imkanını verə bilər. Şagirdlər əmin olurlar ki, qar dənələrinin hamısının altı tərəfi var.

Praktiki iş

Mövzu:

Aylar və mövsümlər

Başlıq:

Hava və insan

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər hava haqqında ilkin təsəvvürlərini yarada bilməlidirlər;
Havanı müəyyən edən bəzi təbiət hadisələrini tanımalıdırlar;
Təbiət hadisələrini tanımalı, təsvir etməli və çeşidlərə ayırmalıdırlar;
Kommunikasiyanın müxtəlif formalarından istifadə etməklə (şifahi nitq, şəkil) öz fikirlərini/müşahidə nəticələrini təqdim etməlidirlər;
Lazımı göstəriciləri toplamalı və qeyd etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;
suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);
fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir.

Lazımı material:

rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, qayçı, yapışqan.

1. Havanın müşahidə edilməsi (18-20 dəq.)

Müəllim uşaqlara söyləyir ki, bu həftə ilin fəsiləri və hava haqqında danışmalıdırlar. Havanı müşahidə etmək üçün onlara həyəətə çıxmağı təklif edir.

Müəllim uşaqları məktəbin həyətinə çıxarır və sual verir:

– Yadıınıza salın ki, dünən hava necə idi?

– Günəşli idi və ya buludlu?

– Yağış idi və ya quru?

– Küləkli idi və ya küləksiz? Qar yağdı və ya şaxta idi?

Şagirdlər fikirləşir, yada salırlar və hər bir suala cavab verirlər. Sonra müəllim belə bir sual verir:

– Bugünkü hava dünənkindən nə ilə fərqlənir?

– Şagirdlər fərqi qeyd etməli və nəticə çıxartmalıdırlar ki, sən demə hava dəyişkən imiş.

Müəllim yeni sual verir:

– Bu günkü hava haqqında nəyi demək olar – mülayim havadır yoxsa soyuqdur?

Ehtimal ki, şagirdlər oxunun məzmununu başa düşəcəklər və cavablandıracaqlar. Sualı başa düşmədikləri halda, müəllimin və ya bir-birinin yardımını ilə müəyyən etməlidirlər ki, mülayim və soyuq hava nədir.

Mülayim – günəşli, işıqlı havanı bildirir, soyuq – yağış, küləyi, fırtınanı, şimşəyi... bildirir.

Bundan sonra müəllim uşaqları sinfə qaytarır və dərslik üzərində işi davam etdirirlər.

2. Şagirdin dəftərində iş (10-15 dəq.)

Sonra çalışma şagirdin dəftərində yerinə yetirilir, bunda da yeddi sütun çəkilmişdir. Müəllimin göstərişi ilə şagirdlər bu dərs keçilən gündən (məsələn, çərşənbə axşamı) havanın müşahidəsinə başlayırlar. Bu günün havasına uyğun olaraq, verilən konturlardan hər hansı birini (birini və ya ikisini) seçirlər; sonra dəftərin sonuncu hissəsində verilən Əlavə 1-də (“Hava və insan” başlığı ilə) müvafiq konturları tapırlar, kəsirlər, çərşənbə axşamı sütununa yapışdırırlar və rəngləyirlər. Əlavə başqa detalları özləri də çəkə bilirlər. Sütunun aşağı hissəsində (torda) yazmalıdırlar – mülayim və ya soyuq hava.

Buradaca yoxlanılmalıdır ki, şagirdlər tapşırığı düzgün başa düşmüşlər və ya yox, bu günün havası onların seçdikləri şəkillərə uyğun gəlirmi, nə dərəcədə düzgün müəyyən etmişlər – mülayim və ya soyuq havanın olduğunu. Beləliklə, bu bir sütunun və bir günün havasını sinfdə xarakterizə edirlər. Qalan işi şagirdlər evdə, müstəqil olaraq bir həftə ərzində hər gün yerinə yetirirlər.

3. Dərsin yekunlaşdırılması (2-5 dəq.)

Müəllim dərsi yekunlaşdırır. Bunda söhbət hava haqqında aparılmışdı və şagirdlərə tapşırır ki, sinfdə başlanılan işi növbəti günlərdə də davam etdirlsinlər: “növbəti çərşənbə axşamına qədər bizi altı gün ayırır. Burada da altı sütun qalmışdır. Hər gün havanı müşahidə edin və sinfdə etdiyiniz kimi hərəkət edin – şəkilləri kəsin, sütuna yapışdırın, rəngləyin, yazılar yazın. Bir həftədən sonra yeddi sütunun yeddisi də doldurulmalıdır”.

Dəftərdə verilən növbəti tapşırığı isə tam bir həftədən sonra yerinə yetirməlidirlər. Şagirlər təyin etməlidirlər ki, – qışın bu yeddi günü ərzində hansı hava üstünlük təşkil edirdi – mülayim və ya soyuq hava.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

“Günün müddəti və hava” mövzusunda diskussiya – növbəti suallardan istifadə etməklə aparılır:

– Hava nə vaxt daha isti idi, iki ay öncə dərslər başlayanda və ya indi?

– İndi daha tez qaranlıq düşür və ya o vaxt tez düşürdü?

– Gündüzlər lap qısaldıqca və gecələr lap uzandıqca hava necə ola olur? (Müəllim şagirdləri bu suallarla nəticəyə yönəltməlidir ki, payızda gündüz qısalar, gecə isə uzanır; bununla yanaşı günəşin işığı və işıq da azalır; gündüzlərin lap qısaldığı halda, ətrafımızda gecənin qaranlığı və soyuq olardı);

“Gözlənilən hava” mövzusu üzrə diskussiya – növbəti suallardan istifadə etməklə:

– Sizin fikrinizcə, nə üçün televiziya və radio vasitəsilə gözlənilən havanı elan edirlər?

– İnsanlara havanı əvvəlcədən bilmək nə üçün lazımdır?

DƏRS 17

Mövzu:	Aylar və mövsümlər
Başlıq:	Aylar və mövsümlər
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər ilin fəsilərini sadalaya bilməli və onlar üçün xarakterik havanı təsvir etməlidirlər; İlin fəsillərinə əsasən ayları sadalamalıdırlar; Mövsümləri müqayisə etməlidirlər; Lazımı göstəriciləri toplamalı və qeyd etməlidirlər; Müşahidə nəticələri və şəxsi fikirlərə əsaslanaraq verilən suallara cavab verməlidirlər; Cizgini hazırlamalı və qrupda işləməlidirlər; Mövsümlərə əsasən canlı cisimləri xarakterizə etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.
Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.
Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);
suala cavab vermək üçün şəxsi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;
fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir;
canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır;
bitkilərin böyümə prosesini müşahidə edir və təsvir edir (məs., buğda cücərtisinin boy atması), müşahidə nəticələrini yazılı şəkildə və ya fotosəkillərin vasitəsilə qeydə alır;
konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;
konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şəkli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı);

Lazımı material:

Müəllim üçün: 4 format. Şagird üçün: rəngli karandaşlar və ya flomasterlər

1. Ev tapşırığının qruplarda təhlili (5-6 dəq.)

Müəllim araşdırır ki, verilən tapşırığın yerinə yetirilməsi uşaqlar üçün nə dərəcədə maraqlı idi. Sonra hamı şagirdin dəftərini açır və keçilən günlərin (yaxud da günün) əsasında sıra ilə yoxlayırlar ki, kim havanı necə işarə etmişdir. Sonda müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, yenə də həftə boyunca havanı müşahidə etməyi davam etdirdinsinlər.

2. Dərslik üzərində iş (8-10 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, verilən həftənin havasını ümumiyyətlə, tətiləri olan və istirahət etdikləri yay havası ilə müqayisə etsinlər. Uşaqların özləri nəticə çıxarmalıdırlar ki, yayda isti idi (isti havalar idi), indi isə soyuqdur. Müəllim sual verir:

– İndi ilin hansı fəslidir? (üç ay öncə payız idi, bəs indi?)

Sınıfdən yəqin kimsə cavab verəcəkdir ki, indi qışıdır. Müəllim yenə də sual verir:

– Yadıınıza salın, ildə cəmi neçə fəsil var? Onları kim sadalayacaqdır?

İldə dörd fəslin olduğunu yada saldıqdan sonra (yaz, yay, payız, qış) uşaqlar dərslərdə ilin fəsilləri ilə bağlı iki tapşırığı yerinə yetirməlidirlər.

Yaxşı olardı ki, tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra müəllim bu şəkillərə istinad edərək, ilin hər bir fəslini xarakterizə etmək üçün kiçik söhbət etsin. Buradaca müəllim izah edir ki, ilin fəslini başqa cür mövsüm adlandırırırlar.

İş qruplarda aparılır. Sınıf 4 qrupa bölünür. Hər bir qrup ilin bir fəslini barəsində danışır ki, bu da müəllimin göstərişi ilə seçilən şəkildə təsvir edilmişdir. Uşaqlar ilin bu fəslini təsvir edir, onun üçün xarakterik olan havanı, mühiti, bitkiləri, heyvanları və quşları, onların davranışlarını və s.

Bu prinsiplə növbəti tapşırıqlar yerinə yetirirlər.

3. “Qış neçə ay davam edir?” (5-7 dəq.)

Bu suala cavab verməkdə şagirdlər çətinlik çəkməli deyillər, çünki birinci sınıfdə öyrənmişlər.

– Beləliklə, qış neçə ay davam edir? Bu aylar hansılardır?

Gəlin indi kitabda verilən son çalışmanı yerinə yetirməyə çalışsaq və yadıınıza salın ki, yayda, qışda və yazda hansı aylardır.

Rənglərlə verilmiş ayların adı çalışmanı yerinə yetirməkdə şagirdlərə yardım edəcəkdir. Yaz ayları çalışmada açıq yaşıl rənglə, yay – yaşıl rəngdə, payız – sarı və qış isə – mavi rəngdə verilmişdir.

Tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra frontal (“mənə yay aylarını oxuyun”...) və ya lövhədə yazmaqla yoxlanılmalıdır. Müəllim lövhəyə “yay” sözünü yazır, sonra uşaqlar yay aylarını diktə edirlər və o da yazır. Ayların hamısı bu qayda ilə yazılır və onlar ilin fəsillərinə əsasən bölünürlər.

4. İlin fəsillərini təsvir edən cizgilərin edilməsi (10-15 dəq.)

Masanın üzərinə sınıfdə şagirdlərin sayı qədər dörd rəngdə (yaşıl, sarı, çəhrayı, ağ) kartlar düzülmüşdür. Onlar tək-tək irəli çıxır, onlar üçün lazımı rəngdə bir kart götürür və həmin rəngdə vərəq olan masanın arxasında əyləşirlər. Bu qayda ilə 4 qrup yaranır. Uşaqlar onlar üçün nəzərdə tutulmuş göstərişləri oxuyurlar. Hər rəngdə kart şərti olaraq ilin fəslini, mövsümü bildirir. Məs., sarı – payızı, yaşıl – yazı, çəhrayı – yayı, ağ – qışı. Uşaqlara növbəti tapşırıq verilir: siz ilin müvafiq fəslini canlandırmağınız.

Qrup ilin müvafiq fəslə üzrə ümumi şəkli yaratmalıdırlar (bir ümumi formatda).

Prezentasiya üçün hər bir qrupa 2-3 dəqiqə vaxt verilir.

5. Dərsin yekunlaşdırılması və ev tapşırığının verilməsi (1-2 dəq.)

Dərsin sonunda müəllim həmin gün alınan biliyi yekunlaşdırır.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim sinfi dörd qrupa bölür. Hər biri mimika və pantomima vasitəsilə ilin hər hansı bir fəslini canlandırmağıdır. Başqa qruplar tapmalıdırlar ki, hansı fəsil təsvir edilir.

Müəllim “Kim kənddə nə edir” mövzusunda söhbət edir. Söhbətin məqsədi ondan ibarətdir ki, yazda, yayda, payızda və qışda kənddə hansı işlərin (kişilər, qadınlar, uşaqlar) görüldüyü ayırd edilsin (yaxşı olardı ki, şəhər müəllimi bu fəaliyyəti əks etdirən videomaterialı axtarıb tapsın və istifadə etsin).

DƏRS 18

Mövzu: Aylar və mövsümlər

Başlıq: Hava və ilin fəsilləri

Dərsin məqsədi: Şagirdlər ilin fəsilləri və hava arasında əlaqəni təyin etməlidirlər; İllüstrasiyada və həqiqətdə hadisələri tanımalı, təsvir etməli və bir-birindən ayırmalıdırlar;

Mövsümü təsvir edən kollajı hazırlamaladırlar;

Suala cavab vermək üçün lazımi göstəriciləri toplamalı və qeyd etməlidirlər;

Suala şəxsi fikirlərin əsasında və müşahidə nəticələrinin əsasında cavab verməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

suala cavab vermək üçün lazımi göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

suala cavab vermək üçün şəxsi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

konkret orqanizm üçün yaşayış mühitinin modelini yaradır (məs., şekli, aplikasiyanı və ya müxtəlif materialdan, məsələn, plastilindən hazırlanmış kompozisiyanı).

Lazımi material:

Müəllim üçün: 4 format kağız, ilin müxtəlif fəsillərini əks etdirən çoxlu şəkillər.

1. Dərslük üzərində iş (5-10 dəq.)

Müəllim uşaqlara müraciət edir ki, onlar artıq hava və ilin fəsilləri haqqında müəyyən bilik əldə etmişlər, indi də bilməlidirlər ki, hava nədən asılıdır və ilin müxtəlif fəsillərində hava necə olur.

Dərslinin müvafiq səhifəsində bu məsələlər haqqında illüstrasiyalı mətn verilmişdir.

Müəllim uşaqlara sıra ilə mətni oxutdurur, şəkillərin müşahidəsi nəticəsində isə onlar müzakirələr aparırlar.

Müəllimin ehtimal sualları:

– Bu gün hava necədir?

– Nə demək olar: günəşli və ya buludludur, küləkli və ya küləksizdir, yağışlı və ya quru havadır?

– Yayda hansı hava üstünlük təşkil edir?

– Payızda hansı hava üstünlük təşkil edir?

– Ən soyuq hava, adətən, ilin hansı fəslində olur?

– İlin hansı fəslində təbiət isinməyə başlayır?

– Sizin fikrinizcə, nə üçün yağış buludları boz rəngdə olurlar?

İkinci səhifədə verilən buludlar haqqında məlumat eyni mövzunun davamıdır. Şagirdlər tanış olurlar ki, hansı bulud hansı havaya səbəb olur (iki çox fərqli bir hal).

2. Göyün üzünün və buludların müşahidəsi (4-5 dəq.)

Müəllim şagirdləri pəncərəyə tərəf çağırır və xahiş edir ki, göyün üzünü müşahidə etsinlər. Onlar təsvir etməlidirlər ki, hansı buludları görürlər və bundan irəli gələrək, necə bir hava gözlənilir.

Müəllim, lazım gəldiyi halda, dərslini açır. Şagirdlər isə illüstrasiyalara istinad edərək gözlənilən hava haqqında ehtimallarını söyləyirlər.

3. Sual-cavab (5-6 dəq.)

İş sual-cavab rejimində aparılır. 3-cü sual sinif diskussiyası üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şagirdlər müzakirə etməli, ehtimallar söyləməli və öz fikirlərini sübut etməlidirlər.

4. Cümlələrin başa çatdırılması (3-4 dəq.)

Növbəti çalışmada şagirdlər cümlələri başa çatdırmalıdır. Onlar sadalanan sözləri tematik olaraq cümlələrə uyğunlaşdırmalı və oxumalıdır.

5. Kollajın hazırlanması (10-12 dəq.)

Müəllim sinfi dörd qrupa bölür, hər bir qrup ilin bir fəslini canlandırmalı və kollaj yaratmalıdır. Müəllim öz masasının üzərində ilin fəsilləri verilən şəkillərin paketini açır. Hər qrupun bir nümayəndəsi qrupunun ilin fəslini canlandıracağı bir şəkli seçir. Qrup üzvləri isə istəkləri olduğu halda, şəkilləri kəsir və öz nəzərlərinə əsasən, formata yapışdırırlar. Yaxşı olardı ki, kollajın başlığını seçsinslər.

6. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərsdə əldə edilən məlumatı qısaca yekunlaşdırır. Sonra isə boşqabı götürür, ona azacıq su əlavə edir və dolabda əl dəyilməyən bir yerdə saxlayır.

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=WzPhBjCnHgQ&featurew>

DƏRS 19

Mövzu:	Aylar və mövsümlər
Başlıq:	İlin fəsilləri – istilik və soyuq
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər öz hissiyyat orqanlarının yardımı ilə öyrənilən obyekt üzərində müşahidə apara bilməlidirlər; İllüstrasiya və gerçəklikdə hadisələri tanımalı, təsvir etməli/çeşidlərə ayıra bilməlidir; Müşahidə nəticəsində heyvanların davranışı haqqında məlumatı toplamalı/əsaslandırılmalıdır; Heyvanın həyat tələbatlarını müzakirə etməlidir; Suala cavab vermək üçün müşahidə nəticələrindən istifadə etməlidir.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir; cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; suala cavab vermək üçün şəxsi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir; konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir.
Lazımi material:	rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Giriş söhbəti (10-15 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərslərlərini açsınlar, diqqətlə şəkilləri izləsinlər və suallara cavab versinlər. Sonra da özü sual verir:

– Görmüsünüzmü ki, yağışdan öncə həşəratlarla qidalanan quşlar necə hərəkət edirlər?

Şagirdlərin cavablarının müəllimi qane etməyi halda, onun özü məlumat verir:

– Qədim zamanlardan insanlar müxtəlif heyvanların davranışlarını müşahidə edir və bununla havanı proqnozlaşdırırdılar (yağışı, yaxşı havanı, soyuq havanı, quraqlığı, çoxlu qarı). Məsələn, soyuq havada həşəratların alçaqdan uçduqlarını görürdülər. Müvafiq olaraq, bu həşəratlarla qidalanan quş da belə hərəkət edirdi.

2. Dərslərin üzərində iş (10-15 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərslərdə verilən illüstrasiyaları və onları müşayiət edən kiçik mətnləri izləsinlər. Şagirdlər şəkilləri nəzərdən keçirir, mətni oxuyur və onun üzərində işləyirlər. Müəllim mətnlərin üzərində iş üçün adi metoddan istifadə etməlidir, bir uşaq oxuyanda, ikinci onun oxuduğu mətnin məzmununu ötürür. Suallar verilən yerdə isə müzakirə aparılmalıdır.

3. Mövsüm üzrə paltarın seçilməsi (2-3 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, şagirdin dəftərini açsınlar və birinci və ikinci çalışmaları yerinə yetirsinlər.

4. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərslərdə əldə edilən biliyi qıscaca yekunlaşdırılmalı və uşaqlara evdə yerinə yetirəcəkləri çalışmanı izah edir.

5. Ev tapşırığı

Valideynlərinizdən, nənə və babalarınızdan soruşun ki, təbiət hadisələri ilə bağlı hər hansı bir gələcəyi xəbər verməni, xalq müdrikliliyini eşidiblərimi və ya yadlarındadırmı. Yadda saxlayın və növbəti dərslərdə danışın.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Vaxt qaldığı halda, müəllim kinestetik intellektin inkişafı üçün şagirdlərə tapşırıq verə bilər. Uşaqlar pantomima ilə (qruplarda və ya fərdi) vəziyyəti təsvir etməlidirlər, a) çox istiləndiklərində, b) çox üşüdükələrində.

DƏRS 20

Praktiki çalışma – yağış necə yaranır?

Məqsəd:

Şagirdlər sınaqların müşahidəsi nəticəsində buxarın su olduğunu başa düşməlidirlər;

Buxarın soyuduqda xırda su damllarına çevrildiklərini izah etməlidirlər;

Təbiətdə suyun dövriyyə prosesini dərk etməlidirlər;

Öyrənilən obyekt üzərində müşahidə aparmalıdırlar;

Sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər.

Lazımi material:

Müəllim üçün: su qaynadan cihaz, oda davamlı şüşə balon, spirt sobası, dəmir nimçə, buz qırıqları, kibrit.

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, ötən dərslərdə onlar buludlar haqqında danışmış və fərziyyələrini söyləmişlər ki, su havada da olmalıdır. İndi sınaqların keçirilməsi nəticəsində onlar özləri nəticə çıxarmalıdırlar. Bu

sınaqları müəllim keçirir, şagirdlər isə müşahidə edir və sonra müzakirə edirlər. Hər bir sınağın keçirilməsinə qədər müəllim sual verir:

– Necə düşünürsünüz, nəyi görəcəksiniz? (nə baş verəcəkdir)?

I sınaq

Müəllim su qaynadıcı cihazı gətirmiş, onu yarisına qədər su ilə doldurur və qaynadır. Buxarlanma başlayanda, müəllim sual verir:

– Su qaynadıcıya nəyi tökdüm?

– Su qaynadıqda (qızdıqda) nəyi gördünüz?

– Necə düşünürsünüz, qaynadıcının üzərində bu kiçik “buludlar” nədən ibarətdirlər?

– Bu suyu uzun müddət qaynatsaq, nə baş verəcəkdir? (suyun hamısı buxarlanacaq və qaynadıcıda heç nə qalmayacaqdır).

– Bu sınaqdan hansı nəticəni çıxara bilərik? (Su qızdıqda buxarlanır və havada sovrulur).

Müəllim indi araşdırır ki, uşaqlar nə düşünürlər – su yalnız qaynayan zaman buxarlanır? Öz fikirlərini necə sübut edəcəklər? Müəllim ötən dərsdə saxladığı boşqabı dolabdan çıxarır və uşaqlara göstərir.

– Yadıma salın, bu boşqabda nə var idi?

– Su ilə nə baş verdi, nə üçün yox oldu?

Sonda uşaqlar nəticə çıxarmalıdırlar ki, su qaynamadan da buxarlanır. Buna misal paltarın qurudulmasıdır – islaq paltardan su buxarlanır və paltar da quruyur.

II sınaq

Müəllim şüşə qaba bir az su əlavə edir və onu spirt sobasının odunda qızdırır (və ya başqa vasitələrlə). Su olan qabın yanında, buxarın çata biləcəyi yerdə buz dolu dəmir nimçəni tutur.

Şagirdlər sınağın gedişini izləyirlər: su buxarlanır, boşqabın aşağı tərəfində, soyuq səthlə təmas nəticəsində damlalara çevrilirlər; damlalar artır, ağırlıq qüvvəsi ilə boşqabın dibindən qopub və aşağı qaba düşürlər.

Müəllimin sualları:

– Dəmir boşqabı isitmək üçün nədən istifadə etdik?

– İsti, qaynar su ilə nə baş verdi?

– Soyuq boşqabla təmas nəticəsində buxarla nə baş verdi?

– Təbiətdə də oxşar hal baş verirmi?

Şagirdlər başa düşməlidirlər ki, sınağa uyğun olaraq, belə bir hal təbiətdə də baş verir, yağış damlaları buluddan düşdüyündə.

– Təbiətdə bu qədər su haradan buxarlanır?

– Bu buxardan nə əmələ gəlir?

Sınağın nəticələrindən və bu sualların müzakirəsindən sonra şagirdlər nəticə çıxarırlar ki, dənizlərdən (oceanlardan) çoxlu miqdarda buxar havaya qalxır və buludlar əmələ gəlirlər. Soyuqda buludda su damlaları böyüyür və yağış şəklində düşürlər.

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərsliklərini açsınlar, verilən şəkllə diqqətlə baxsınlar və əlavə edilən mətni oxusunlar. Mətn üzərində iş müəllim üçün artıq tanış olan metodla aparılır – bir və ya iki şagird mətni ucadan oxuyur, başqaları kitablarında izləyirlər. Sonra hər hansı bir şagird şəkli izləməklə mətnin məzmununu danışır. Şagirdlər keçirilən sınaqlardan sonra bu materialı başa düşməkdə və mənimsəməkdə çətinlik çəkməyəcəklər.

Dərslinin ikinci səhifəsində daha bir misal verilmişdir (şəkil). Misalda suyun buxara çevrildiyi (vanada suya və isti havaya görə bu proses intensiv gedir və əyanidir) göstərilir, soyuq əşyaya toxunduqda (bu halda, – güzgüyə) isə, su damlaları yaranır.

Şagirdlər bu prosesini verilən şəkildə görməli və təsvir etməlidirlər.

Sonda şagirdlər dərslin sonunda verilmiş çalışmanı yerinə yetirməlidirlər ki, bunda da yalnız sonuncu cümlə ilə razılaşmalı deyillər.

Müəllim bu dərsdə keçirilən fəallıqların nəticəsində əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır.

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=zF5oRzcxhXQ>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Vaxtın buna imkan verdiyi halda, müəllim belə bir sınaq da keçirə bilər:

I. Şagirdlərdən xahiş edin ki, dərin nəfəs alıb buraxsınlar.

– Nə gördünüz?

– Sizin fikrinizcə, buraxdığınız nəfəsdə buxar varmı?

– Buxarın olub və ya olmadığını necə yoxlaya bilərik?

II. Müəllim pəncərəni açır və soyuq hava axınına (qış və soyuq hava nəzərdə tutulur) yaxın olan şagirdlərdən xahiş edir ki, yenə də nəfəs alıb buraxsınlar – bu dəfə buxar görünəcəkdir.

– İndi nə görürsünüz?

– Nə üçün buxar göründü? (soyuq hava ilə təmasda buxar gözə görünür).

– Bu sınaqdan hansı nəticəni çıxarmaq olar? (bizim nəfəs alıb buraxdığımız hava su buxarından ibarətdir, bu da soyuqda görünür, istidə – yox).

DƏRS 21 (1)

Mövzu:

Təbii resurslar

Başlıq:

Su

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər doğma mühitdə su obyektlərini təsvir etməli və adlandırmalıdır;

Öz hissiyyat orqanları və sadə cihazların vasitəsilə öyrənilən obyektə müşahidə etməlidirlər;

Təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə, sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər;

Suallara cavab vermək üçün şərti işarələrdən istifadə etməklə lazımı göstəriciləri toplamalı/qeyd etməlidirlər;

Təbii resursları sadalamalıdır.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.II.6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilməlidir.

Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;

suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

doğma mühitdə su (məs., dəniz, göl, çay) və quru (məs., dağ, dərə) obyektləri adlandırır və təsvir edir;

təbiətdə və ya əyani vəsaitlərdə əks olunmuş su və quru obyektlərini onların tərkib hissələrinə əsasən (məs., dağ – dağın zirvəsi, ətəyi və dibi, çay – sahili, dibi) təsvir edir;

müxtəlif təbii mühitdə (məs., bağ, meşə, çay və ya dəniz sahili, dərə)

əldə edilmiş torpaq nümunələrinin su keçirmək qabiliyyəti üzrə sadə sınaqlar keçirir;

gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları (su, odun, təbii qaz) sadalayır və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət edir.

Lazımi material:

Gürcü cizgi filmi “Qar topu”, video, qlobus.

1. Provokasiya (10-15 dəq.)

Müəllim dərsi “Qar topu” gürcü cizgi filminin nümayişi ilə başlayır. Bundan sonra tematik diskussiya aparılır. Başqa önəmli xırdalıqlarla birlikdə, müəllim uşaqların diqqətlərini suyun üç vəziyyətinə yönəldir:

– İlk öncə, qar topu nəyə çevrildi? Sonra? (suya, buxara/buluda, yağışa).

2. Beyin həmləsi (3-5 dəq.)

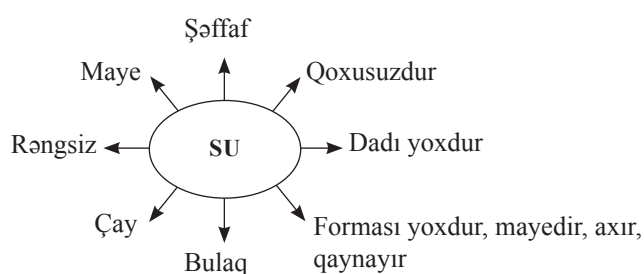
Müəllim sualla sinfə müraciət edir:

– Sizin fikrinizcə, su nədir?

Onun necə olduğunu təsvir edin.

Lövhnin ortasına dairə şəklini çəkir və beyin həmləsi metodu ilə ətrafına uşaqların fikirlərini yazır.

Ehtimal ki:

3. Təbiətdə su (4-5 dəq.)

Müəllim bu dərs üçün qlobus gətirmiş və şagirdlərdən xahiş edir ki, diqqətlə ona baxsınlar. Yəqin görmüsünüz ki, qlobusun əsas hissəsi göydür.

Müəllim provokasiya üçün suallar verir:

– Necə düşünürsünüz, qlobusda göy rəngdə nə göstərilə bilər?

– Dənizlərin və okeanların suyu necədir? (duzlu, şoran)

– İçmək üçün hansı sudan istifadə edirik? Nə üçün? (şirin sudan)

– Şirin, içməli sulara harada təsadüf edilir? (Bulaq, çay, su hövzələri və s.)

4. Praktiki çalışma (5-7 dəq.)

Doğma şəhərində/kəndində axan çayın və ya bulağın adını söylə. Onun necə olduğunu təsvir et (sahili, məcrası, dərinliyi, dibi, sürəti, təmizliyi) və şagirdin dəftərində verilən sxemi doldur.

Mavi göy üzərində yaqın tez-tez buludları görmüsünüz. Ötən dərsdə söhbət etdik ki, bulud nədən ibarətdir. Hava korlandıqda, məhz bu buludlardan yerə yağış, qar və dolu düşür (belə adlanan yağıntı).

Su torpağa düşür. Daha doğrusu, ona torpağın aşağısında da rast gəlinir. Yeraltı çaylar və göllər də vardır.

Bitki, heyvan və insan orqanizmi sudan ibarətdir.

Hələ əvvəllər də elə bu gün də insanda çoxlu suallar yaranırdı: nə üçün? Haradan? O, bu suallara cavab axtarmağa çalışırdı, ətraf mühiti müşahidə edir və öyrənirdi, suallara cavab tapmaq üçün sınaqlar keçirirdi. Belə bir elmi sınaqlar eksperimentlər adlanırlar. Gəlin, biz də eksperiment keçirək.

5. Praktiki iş (3-5 dəq.)

Sınaq

Lazımi material: spirt sobası, dəmir boşqab, torpaq, güzgü və ya qapaq.

Müəllim spirt sobasını yandırır və onun üzərinə torpaq tökülmüş dəmir boşqabı yerləşdirir. Torpaq

isindikdən sonra onun üzərinə dəmir qapaq qoyur. 1-2 dəqiqədən sonra qapağı götürür və uşaqlar şahidi olurlar ki, qapaq su damlları ilə örtülmüşdür. Dəmir qapağın əvəzinə güzgüdən də istifadə etmək olar. Bu halda nəticə daha əyani olur. Uşaqların özləri nəticə çıxartmalıdırlar ki, torpaq sudan ibarətdir, çünki qızdırılma nəticəsində yaranmış buxar məhz suyun tərkibini təsdiq edir.

Bitkilər və heyvanlar barəsində danışanda, qeyd etmişdik ki, bütün canlı orqanizmə yaşaması üçün su lazımdır. Heyvanlar onu birbaşa yolla götürürlər, içirlər yaxud da su, ümumiyyətlə, onların yaşayış mühitləri, b.a. evləridir.

Bitkilər suyu torpaqdan kökləri ilə sorurlar. Daha doğrusu, onlar su ilə birlikdə onda həll edilən qida maddələrini udurlar. Belə ki, su, bu halda, məhluldur. Quraqlıq ili olduğunda və torpaqda su azalanda, bitki qidalanmaqda çətinlik çəkir və vaxtında kömək almadığı halda, quruya da bilər. Məhz bunun üçün də bitkiləri yayda tez-tez suvarırlar.

6. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim bu dərsdə keçirilən fəallıqlar nəticəsində əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır.

DƏRS 21 (2)

Mövzu:	Təbii resurslar
Başlıq:	Təbiətdə su
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər doğma mühitdə su obyektlərini təsvir etməli və adlandırmalıdırlar; Öz hissiyyat orqanları və sadə cihazların vasitəsilə öyrənilən obyekt müşahidə etməlidirlər; Təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə, sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Suallara cavab vermək üçün şərti işarələrdən istifadə etməklə lazımı göstəriciləri toplamalı/qeyd etməlidirlər; Təbii resursları sadalamalıdırlar.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.
	Təb.II.6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilməlidir.
	Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyekt müşahidə edir; təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə); verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; doğma mühitdə su (məs., dəniz, göl, çay) və quru (məs., dağ, dərə) obyektləri adlandırır və təsvir edir; təbiətdə və ya əyani vəsaitlərdə əks olunmuş su və quru obyektlərini onların tərkib hissələrinə əsasən (məs., dağ – dağın zirvəsi, ətəyi və dibi, çay – sahili, dibi) təsvir edir; müxtəlif təbii mühitdə (məs., bağ, meşə, çay və ya dəniz sahili, dərə)

əldə edilmiş torpaq nümunələrinin su keçirmək qabiliyyəti üzrə sadə sınaqlar keçirir;

gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları (su, odun, təbii qaz) sadalayır və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət edir.

Lazımi material:

Müəllim üçün: su, şəffaf şüşə stəkan – 4 ədəd, 4 qaşığıq (hər bir qrup üçün bir ədəd), duz və şəkər. 1 format kağız. Şagird üçün: rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Qrupda iş (4-7 dəq.)

Müəllim dərslərin əvvəlində sinfin şagirdlərini 4 qrupa bölür və hər bir qrupa sınaq üçün lazımi materialı verir. Bunlardır: su, şəffaf şüşə stəkan – 4 ədəd, 4 qaşığıq (hər bir qrup üçün bir ədəd), duz və şəkər. 2 qrupa duz bölüşdürülür, qalan ikisinə isə – şəkər tozunu.

Sonra da qrup üzvləri müəllimin göstərişi ilə sınaq keçirirlər: şəkəri/duzu stəkana tökür və yaxşıca qaşığıqla qarışdırırlar. Nəticələri müşahidə edir və prezentasiya üçün hazırlaşırlar. Yaxşı olardı ki, (müəllim suallarla işarə edir) tozun neçə dəqiqə ərzində əridiyinə, dadın, rəngin dəyişib-dəyişmədiyinə diqqət yetirsinlər. Özləri də müşahidə gündəliyini apara bilər, şagirdin dəftərində verilən sxemi doldura və prezentasiya üçün hazırlaşa bilərlər: “+” ilə dəyişikliyi qeyd etməlidirlər, dəyişikliyin qeyd edilmədiyində isə “-” işarəsini qoya bilərlər.

	DUZ	ŞƏKƏR
Həll oldu və ya yox	+	+
Qoxusu	-	-
Rəngi	-	-
Dadı	+	+

2. Dərslərin üzərində iş (3-7 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərslərin göstərilmiş səhifəsini açınsınlar və diqqətlə illüstrasiyaları izləsinlər. Cütlüklərdə müzakirə etsinlər, razılaşsınlar və yazsınlar ki, şəkillərdə təsvir edilən su hansı vəziyyətdədir (maye, bərk, buxar).

Təqdimatdan sonra müəllim suallar verir:

- Necə düşünürsünüz, temperatur suyun vəziyyətini necə müəyyənləşdirir?
- Suya maye, bərk və buxar vəziyyətində harada təsadüf etmək olar?
- Sonda şagirdlər nəticəyə gəlirlər ki, suyun vəziyyətini temperatur müəyyən edir.

3. Vəziyyətin tanınması (10-15 dəq.)

Su təbiətdə öz-özünə mövcuddur. O, nəinki insan üçün, eləcə də hər hansı bir canlı orqanizm üçün olduqca mühüm bir təbii resursdur. Ona qənaət etmək və qorumaq lazımdır.

Müəllim sinfi qruplara bölür və hər bir qrupa formatın dördüdə birini paylayır. Sonra da tapşırıq verir:

I-II qrup ümumi vərəqdə bulaqları, bitkiləri, heyvanları və s. ilə birlikdə meşənin şəklini çəkməlidir.

III-IV qrup – təsəvvür edin ki su sərvəti tükənmiş, Yer kürəsində yox olmuşdur. Nə baş verəcəkdir? Suyun xaricində ətraf mühit necə olacaqdır? Hansı bitkilər və heyvanlar yaşaya bilərlər?

Təqdimat üçün hazırlaş.

4. Dərslərin yekunlaşdırılması (3-5 dəq.)

Müəllim qıscaca bu dərslərdə keçirilən fəallığın nəticəsində əldə edilən biliyi qıscaca yekunlaşdırır.

5. Ev tapşırığı

Böyüklərin yardımı ilə ailələrinin sutka ərzində təxminən nə qədər sudan istifadə etdikləri barəsində məlumatı əldə etməli, sudan nə üçün istifadə edildiyini yazmalıdırlar.

Suya qənaət edirlərmi? Və necə?

Evlərində su damlaları axan nasaz kranları varmı?

Belə birinin olduğu halda, toplansınlar (kranın altına balon qoysunlar) və nəticə çıxarsınlar ki, nə qədər su əbəs yerə axıdılır.

Tövsiyə olunan fəallıq

Mövzu:	Təbii resurslar
Başlıq:	İçməli suyun qayğısına qalaq!
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər tədqiqat bacarıqlarını aşılamalıdır; İçməli və içməli olmayan suyu qarşılıqlı xarakterizə edə bilməlidirlər; Suya qənaət etmə işində öz öhdəliklərini və rolunu müəyyən edə bilməlidir; Şəxsi fikirlərinə və müşahidə nəticələrinə istinad etməklə suallara cavab verməlidir; Konkret orqanizmin həyat tələbləri haqqında (su) məlumatı toplamalı və müzakirə etməlidir; Doğma mühitdə su və quru obyektlərini qeyd etməlidir; Təbii resursların tükəndiyi halda, acınacaqlı nəticələr barəsində söhbət etməli və ehtimallarını söyləməlidir; Suyun çirkləndirmə nəticələrini müzakirə etməlidir.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.
Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.
Təb.II.6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilməlidir.
Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmaqlı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:	verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır; doğma mühitdə su (məs., dəniz, göl, çay) və quru (məs., dağ, dərə) obyektləri adlandırır və təsvir edir; gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları (su, odun, təbii qaz) sadalayır və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət edir; təbii resursların tükəndiyi halda nəyin baş verə biləcəyi barəsində ehtimalını söyləyir; öz təcrübəsini sinif yoldaşları ilə paylaşır ki, təbii resursları necə qoruyur və ya qənaət edir.
--------------------------------------	---

Lazımi material:	Müəllim üçün: A4 vərəqləri, videomaterial. Şagird üçün: rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.
-------------------------	--

1. Giriş söhbəti (8-10 dəq.)

Müəllim uşaqlara ötən dərsin mövzusunun xatırladığı – su mövzusunun. Bu gün isə onun xassələri və ehtiyacları barəsində danışacağıq, bilirik ki, su həyat üçün çox önəmlidir. Bunun üçün də suyu qorumağıq – bu, həyatı qorumağa bərabərdir!

Bilirik ki, biz insanlar çoxlu sudan istifadə edirik, həm içmək üçün, eləcə də gündəlik işlərimizdə.

– Necə düşünürsünüz, su tükəndiyi halda, nə baş verə bilər? Su kifayət miqdardadırmı və ya yox?

Bu sual ətrafında söhbət aparmaq üçün müəllim sinfi cütlüklərə bölmür. Onlar 2 dəqiqə ərzində fikirləşməli, müzakirə etməli və susuz mühiti təsvir etməlidirlər. Müəllim bir neçə cütlüyə imkan verir ki, öz fikirlərini söyləsinlər.

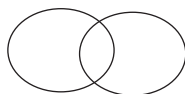
2. Qruplarda iş – diaqramın doldurulması (10-12 dəq.)

Şagirdlərin cavablarında fikir səsləndirilə bilər ki, əgər Yer üzündə su qurudan çox hissəni tutursa, o zaman suyun tükənəcəyindən nə üçün qorxmalıyıq?

– Dəniz suyunu heç olmazsa bir dəfə udmusunuzmu? Dadı necədir? İçmək üçün yararlıdır mı? Nə üçün?

Müəllim sinfi kiçik qruplara bölür və lövhədə ven diaqramını çəkir. Şagirdlər “içməli suyun nəyi bildirdiyi və dəniz suyundan nə ilə fərqləndiyi” sualını fikirləşməli və ven diaqramını doldurmaldırlar; diaqramın sağ tərəfində “dəniz suyu” yazılır (dəniz suyunun xüsusiyyətləri ilə doldurulur), sol tərəfdə – “içməli su” içməli suyun xüsusiyyətləri ilə doldurulur. Ortada isə onların ümumi olanlarını yazmalıdırlar.

İçməli su   Dəniz suyu

Prezentasiyadan sonra müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə diskussiya keçirir:

– Su fikrinizcə, içmək üçün istifadə etdiyimiz su necə əldə edilir?

– Bizim krana qədər hansı yolu keçir?

– İçməli su dəniz suyu kimi çoxdur?

Müəllimin şərh:

Yer üzündə, okeanda su çox olanda, əvəzinə içməli su ehtiyatı yavaş-yavaş azalır və bunda ən çox günah insanlarındır. Müəllim diskussiya üçün sual verir: – Sizin fikrinizcə, içməli suyun azalma səbəbi nədir? Ehtimal olunan cavablar: suyun çirkləndirilməsi, suyun hədəf yerə xərclənməsi.

3. Maarifləndirici videofilmin nümayişi (5-10 dəq.)

Müəllim videofilmi nümayiş etdirir ki, içməli su hövzədən krana qədər hansı yolu keçməli olur. Film başa çatdıqdan sonra təhlil başlanılır. Sonda şagirdlər su təchizatının sadə sxemini çəkirlər.

4. Sinif söhbəti (6-8 dəq.)

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, onlar ətraf mühitin çirkləndirilməsi barəsində əvvəllər də çox danışblar, bilirlər ki, çirklə mühit həyat üçün necə təhlükə yaradır. İnsanlar üçün suyun çirkləndirilməsi xüsusilə təhlükəlidir.

Müəllim söhbəti növbəti sualların vasitəsilə aparır:

– Necə düşünürsünüz, su necə çirklənir?

– Sizin fikrinizcə, məişət tullantıları ilə çirkləndirilmiş su hara axır (kanalizasiya, fabrika-zavodlarda istifadə edilən su və s.)?

(çaylara, su hövzələrinə, göllərə, su gölməçələrinə)

5. Səyyar iş (20-25 dəq.)

Müəllim şagirdləri onların yaxınlığında olan lokal mühitə çıxarır (çayın, gölün, gölməçənin, su hövzəsinin, dənizin sahilinə) və xahiş edir ki, onu növbəti terminlərin istifadəsi ilə təsvir etsinlər (iti çay, daşlı, qumlu sahil, sağ və sol kənarı, çirklidir və ya yox və s.)

6. Dəftərdə iş (4-6 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dəftəri açsınlar və müstəqil olaraq 2-ci və 3-cü çalışmanın üzərində işləsinlər. 4-cü çalışmanı isə evdə yerinə yetirməlidirlər.

7. Dərsin yekunlaşdırılması (2-4 dəq.)

Müəllim həm həftə ərzində, eləcə də bu dərsdə əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır və şagirdlərə tapşır ki, içməli suyun sərfiyyatı haqqında müstəqil araşdırma aparsınlar: təyin etsinlər ki, suya nə dərəcədə qənaət edirik? Ondan necə istifadə edilir və s. Buna görə də onlar evdə su kranlarının vəziyyətini görməlidirlər. Evdə neçə kran olduğunu ayırd etməlidirlər. Bunların arasında neçəsi işlək vəziyyətdədir, neçəsi su buraxır və hədəf yerə su axır. Su buraxdığı halda, yaxşı olardı ki, bir gecə ərzində onun altına balon qoysunlar

və belə bir tədqiqatın əsasında, özləri nəticə çıxarsınlar ki, içməli suya qənaət edib-etmədiyimizə nəticə çıxarsınlar.

Növbəti dərs üçün valideynlərindən, böyüklərdən, qonşulardan soruşmalıdırlar ki, evdə və ya küçədə su borusunun və ya kranın xarab olduğunu gördüklərində kimə müraciət etməlidirlər?

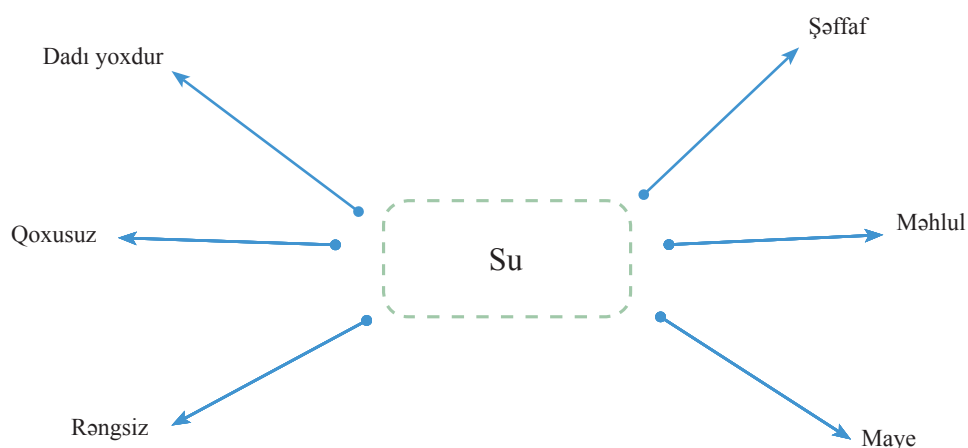
Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim: hələ qədim zamanlardan su insanlar üçün o qədər önəmli idi ki, bu sözdən çoxlu sözlər yaranmışdır. Müəllim lövhədə bunları yazır və şagirdlərə onların mənasını izah edir.

Bunlar: susuzlamaq, gözünün suyunu axıtmaq, çoxlu suların axması, suya düşmüş və s.

TEST 4

1. Suyun nə olduğunu təsvir et ki, necədir.

2. Xəritəyə diqqətlə bax və onun yardımı ilə Yer kürəsinin su ilə örtülü yerlərini rənglə.

3. Düzgün cavabı dairəyə al:

Şəhərinizdə, kəndinizdə olan çayı, bulağı adlandır.

Sahili necədir?

- a) daşlı;   b) qumlu;   c) qayalıq.

Məcrası?

- a) ensiz;   b) geniş

Sürəti?

- a) iti;   b) asta.

Təmizliyi

- a) təmiz;   b) çirkli

Suyun miqdarı

- a) dayaz;   b) bolsulu.

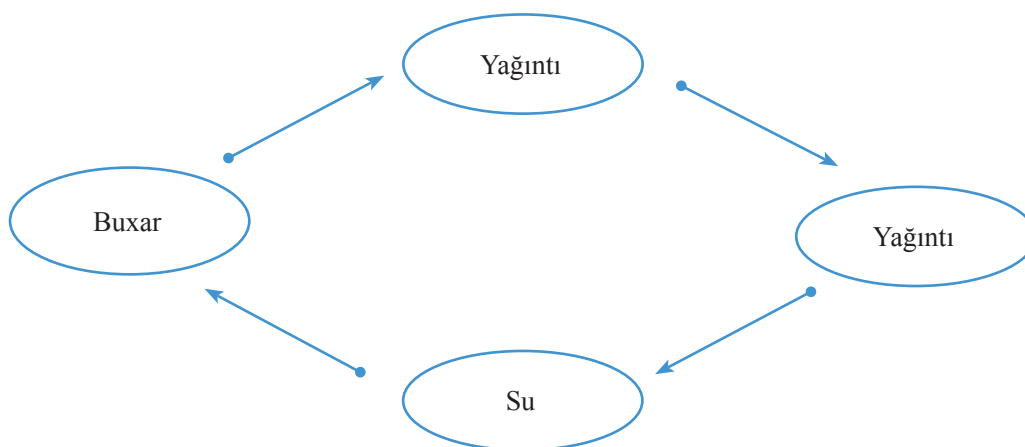
4. Böyüməsinə əsasən nömrələ (kiçikdən böyüyə doğru).

3 çay 1 bulaq 4 dəniz 5 okean 2 göl

5. Cütləşdir və xətlərlə birləşdir:

dağın → daxma
qar → şüası
taxta → ətəyi
otaq → dənəsi
günəş → bitkisi

6. Yerdə su dövrəni necə baş verir? (boş xanaları doldur)

DƏRS 22

Mövzu:

Hava

Başlıq:

Ətrafımızda hava

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər sadə cihazların vasitəsilə və hissiyyat orqanları ilə öyrənilən obyektə müşahidə etməlidirlər;

Həyat tələbatları haqqında məlumatı toplamalı, müzakirə etməlidirlər;

Təbii resursların tükəndiyi halda ehtimal söyləməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırılmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;

gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları (su, odun, təbii qaz) sadalayır və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət edir;

müzakirə edir ki, çayın/meşənin məişət və ya başqa növdə tullantıların çirkləndirilməsi hansı nəticələrə səbəb ola bilər.

Lazımi material:

Müəllim üçün: böyük karton parçası, şamlar, kibrit, şəffaf balonlar.

1. Giriş söhbəti (2-3 dəq.)

Müəllim dərsi ev tapşırığını yoxlamaqla başlayır və sual verir:

– Necə düşünürsünüz, sudan başqa həyat üçün daha nə lazımdır?

Müəllim uşaqlara söyləyir ki, bu həftənin söhbət mövzusu havadır. Yəqin bilirsiniz ki, ətrafımızda hava var, amma gəlin əmin olaq ki, həqiqətən də belədirmi?

– Havanı görürsünüzmü?

– Onu qoxusu ilə hiss edirsinizmi?

– Bəlkə havanı dadla hiss edirsiniz?

– Bəs onda necə aşkar edək ki, ətrafımızda həqiqətən də hava var?

2. Havanın sınaqlarla kəşf edilməsi (5-10 dəq.)

Havanın olmasını təsdiq etmək üçün şagirdlər çoxlu müxtəlif fikir söyləyə bilərlər. Hər bir halda, müəllim onlara təklif edir ki, sadə sınaqların vasitəsilə, özləri sinif otağında havanın olub-olmadığına əmin olsunlar.

I sınaq

Müəllimin xahişi ilə uşaqlar partaları çəkirlər ki, divardan divara qədər yeri boşaltsınlar. Sonra müəllim iki şagirdə tapşırır ki, şaquli olaraq eninə iri karton parçasını tutsunlar (uşaqlar hər iki tərəfdən tək əlləri ilə kartonu tuturlar). Şagirdlər bu qaydada ikinci divara qədər qaçmalıdırlar ki, kartonda havanın müqavimətini hiss edə bilsinlər.

Müəllimin sualları:

– Qaçanda nəyi hiss edirdiniz?

– Sizin fikrinizcə, kartona “dəyən” nə idi?

II sınaq

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dəftəri və ya kitabı əllərində tutsunlar və bir neçə dəfə üzlərinə yelpikləsinlər.

– İndi nəyi hiss etdiniz?

– Sizin fikrinizcə, üzünüzdə toxunan “görünməz cisim” nədir?

3. Sual-cavab (4-5 dəq.)

Müəllim maraqlı sual verir:

– İnsanlara hava lazımdır mı?

Ətrafımızda hava var və biz hava ilə nəfəs alırıq. Sizin fikrinizcə, suda balıqlara hava lazımdır mı? Onlar nəfəs alırlarmı?

– Suda hava varmı?

– Necə düşünürsünüz, torpaqda yaşayan soxulcanlar, böcəklər, qarışqalar... nə ilə nəfəs alırlar?

– Torpaqda hava varmı?

Müəllim bu suala ehtimal ki, fərqli cavablar alacaqdır.

4. Dərslük üzərində iş (5-6 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərslükdə 34-cü dərsi açsınlar, sol tərəfdə verilən şəkillərin və kiçik mətnlərin üzərində iş artıq məlum olan metodla aparılır. Şagirdlər başa düşürlər ki, suda da, torpaqda da hava vardır. Hava orada yaşayan canlı orqanizmlərə tənəffüs üçün lazımdır.

5. Qruplarda iş (5-8 dəq.)

Sınağın keçirilməsi

Dərslüyün ikinci səhifəsində şagirdlərə bir sınağı keçirməyi təklif edirik və bu da uşaqlara yanma prosesinə havanın təsirini göstərir. Müəllim sinfi qruplara bölür, iki-iki şam və boş balonlar verir. Təsvir edilən mərhələlərə əsasən, şagirdlər müstəqil olaraq bu sınağı qruplarda keçirirlər (müəllim yalnız şamları yandırmaqda yardım edə bilər). Sınağın nəticələri uşaqlara göstərir ki, kiçik vaxt ərzində başı örtülü balonda şam sönəcəkdir.

Müəllimin sualları:

- Sizin fikrinizcə, balonun üzərini örtməsəydik, şam sönərdimi və ya yox?
- Necə düşünürsünüz, şam nə üçün söndü?

Şagirdlər qruplarda müzakirələr etməli və öz nəticələri ilə şagirdin dəftərində verilən cümlələri başa çatdırmalıdırlar.

6. Cümlələrin tamamlanması (4-5 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, şagirdin dəftərini açsınlar və birinci çalışmanı yerinə yetirsinlər. Sonra dərslüyü açsınlar və çalışmada verilən sözləri şifahi cümlələrə uyğunlaşdırsınlar.

7. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim bu dərslük fəallıqlarını və bu dərslükdə qazanılan biliyi yekunlaşdırır.

Qeyd: sınağı keçirənə qədər müəllim uşaqlardan soruşmalıdır ki, yanğın baş verməsin və ya bədən yanığını almasınlar deyər, hansı qaydalara əməl etməlidirlər (yəni odla işlədikdə hansı təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməlidirlər).

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim növbəti suallar üzrə diskussiya keçirir:

- Necə düşünürsünüz, çirkləndirilmiş hava nəyi bildirir?
- Havanın çirkləndirilməsi necə baş verir?
- Nəfəs aldıqda, havanın çirkli olduğunu hiss edirikmi? Necə?
- Təmiz havanı necə qoruyub saxlayaq?

DƏRS 23

Mövzu:	Hava
Başlıq:	Hava necə hərəkət edir?
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər isti və soyuq havanın hərəkətini müşahidə etməli və müşahidə nəticələrini təsvir etməlidirlər; Müxtəlif gücə malik küləyi bir-birindən fərqləndirməli və onları adlandırmalıdırlar; Motorikanı inkişaf edən işi yerinə yetirməlidirlər; Sadə cihazlardan istifadə etməklə öyrənilən obyektə müşahidə etməlidirlər; Sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; İllüstrasiyada və həqiqətdə hadisələri tanımalı, təsvir etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

Lazımi material:

kvadrat formalı rəngli vərəqlər, şagirdlər cütlüyünə uyğun kiçik çubuqlar və ya karandaşlar, knopkalar, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, qayçı.

1. İsti və soyuq havanın hərəkətinin müşahidəsi (3-5 dəq.)

– Sizin fikrinizcə, bu otaqda daha isti havadır və ya binanın çölündə?
(nəzərdə tutulur ki, dərs qışda keçirilir və bayırda soyuq havadır, sinifdə isə istidir).

2. Cütlüklərdə iş – sinif diskussiyası (3-4 dəq.)

Müəllim iki ədəd şar götürür və şagirdlərdən soruşur:

– Təsəvvür edin ki, hər iki şarı eyni şəkildə doldurduq, amma birini soyuq hava ilə, ikincini – isti hava ilə. Necə düşünürsünüz, nə baş verəcəkdir?

(isti hava ilə doldurulmuş şar yuxarı, tavana tərəf uçacaq, çünki isti hava yüngül olur və yuxarı qalxır. Soyuq hava ilə doldurulmuş şar isə döşəməyə enəcəkdir).

– İçərisində hava soyuduqda, yuxarıda olan şarla nə baş verəcəkdir? (o da yerə düşəcəkdir).

3. Dərslik üzərində iş (5-6 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən dərsliklərini açmağı xahiş edir. Onlar şəkilləri müşahidə edir və tanış metodla mətn üzərində işləyirlər. Alınan məlumatın üzərində iş maraqlı söhbətlə də davam etdirilə bilər – könüllülər yada sala bilərlər ki, küləkli gündə nə görmüşlər, bu zaman nəyi hiss edirdilər.

– Deyirlər ki, külək bitkilərin artımına şərait yaradır, bu fikirlə razısınız mı və ya yox?

Müəllim sinfi cütlüklərə bölür və onlardan xahiş edir ki, ehtimallarını söyləsinlər və öz fikirlərini əsaslandırınlar.

4. Qrupda iş – eksperiment (10-15 dəq.)

Müəllim sinfi kiçik qruplara bölür və lazımi materialı paylayır: kvadrat formalı rəngli vərəqləri, 30-40 sm uzunluğunda çubuqları və knopkaları. Şagirdlər praktiki işdə verilən tapşırıqla tanış olmalıdırlar. “Fırlanğıc necə düzəldilir?” və müstəqil işləməlidirlər (qrup bir fırlanğıc hazırlamalıdır). Təqdimat zamanı hər bir qrup öz işini sinifə göstərir və mətnə verilən suallar ətrafında söhbət aparır.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsdə əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır. Şagirdin dəftərində verilən ikinci çalışmanı yerinə yetirməyi tapşırır.

Tövsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=fTodrCWESaU>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim növbəti suallar ətrafında sinifdə diskussiya keçirir:

– Necə düşünürsünüz, Yer üzündən hava yox olduğu halda, nə baş verə bilər?

– Sizin fikrinizcə, quşlar hava olmadan uça bilərdilərmi? Nə üçün?

DƏRS 24

Mövzu:	Təbii resurslar
Başlıq:	Torpaq və faydalı qazıntılar
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər illüstrasiya və gerçəkdə cisimləri tanımalı, təsvir etməli və xarakterizə etməlidirlər; Məişət tullantıları və ətraf mühitdə təmizliyə riayət edilməsinin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr etməlidirlər; Su və quru obyektlərini təsvir etməlidirlər; Təbiətdə əldə edilən daşları təsvir etməli, müşahidə etməli və müqayisə etməlidirlər, onlar müxtəlif əlamətlərlə qruplaşdırılmalıdırlar; Müxtəlif yerdən götürülmüş torpağı lupanın köməkliyi ilə və əl vurmaqla öyrənməli və göstəriciləri müqayisə etməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir. Təb.II.6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; ətraf mühitdə təmizliyə əməl edir (məs., təyinatı üzrə məişət tullantılarını yerləşdirir) və bu məqsədlə öz əməlinin əhəmiyyətini təsvir edir; doğma mühitdə su (məs., dəniz, göl, çay) və quru (məs., dağ, dərə) obyektləri adlandırır və təsvir edir; təbiətdə və ya əyani vəsaitlərdə əks olunmuş su və quru obyektlərini onların tərkib hissələrinə əsasən (məs., dağ – dağın zirvəsi, ətəyi və dibi, çay – sahili, dibi) təsvir edir; təbii mühitdə tapılan daşları bir-biri ilə müqayisə edir, təsvir edir və müşahidə edir. Onları müxtəlif əlamətlərinə (məs., rənginə, ölçüsünə, formasına, hamarlığına) əsasən qruplaşdırır; müxtəlif yerlərdən götürülmüş torpaq nümunələrini lupa ilə və toxunmaqla öyrənir, onları müxtəlif əlamətlərinə əsasən (məs., rəngi, zərrəciklərin ölçüsü, kövrəkliyi, rütubət tərkibi) müqayisə edir, sinif yoldaşlarını müşahidə nəticələri ilə tanış edir.
Lazımi material:	müxtəlif ölçüdə, formada və rəngdə daşlar, müxtəlif növdə torpaq, lupalar.

1. Sual-cavab (3-5 dəq.)

Müəllim bu dərsə qlobus gətirmiş və uşaqlardan soruşur:

- Yadıma salın ki, qlobusda göy rənglə nə işarə edilmişdir? (su)
- Sudan başqa, Yer kürəsi daha nədən ibarətdir? (qurudan)
- Qurunun səthi necədir? (dağlıq-təpəlik, düzənlik)
- Qlobusda quru hansı rənglə verilir?

2. Qısa mühazirə (5-10 dəq.)

Qurunun səthi, b.a. qabıq bərk və müxtəlifdir. Qabığın yuxarısı, yumşaq hissəsi torpaq adlanır. Torpaq

kənd-təsərrüfatı fəaliyyətinin əsas vasitəsidir. O, bitkini su ilə, istilik və qida maddələri ilə təmin edir. Torpağın tərkibi də fərqlidir. Qaratorpaq-münbit torpaq, gilli, qumlu, daşlı və s. torpaqlar vardır. İnsanlar qədim zamanlardan torpağı öyrənir və ondan uyğun şəkildə faydalanırdılar. Məsələn, qaratorpaq əkin-səpin üçün çox yaxşıdır, gilli torpaqdan qab-qacaq hazırlanır, qumlu və daşlı torpaqdan tikinti materialı üçün istifadə edirlər və s. Torpağın yuxarı təbəqəsindən başqa, burğu vasitəsilə insanlar torpağın dərinliklərinə təxminən 12 km çata bilməmiş və onu öyrənmişlər. Məlum olmuşdur ki, Yer kürəsinin qabığı müxtəlif tərkibli törəmələrlə, belə adlanan faydalı qazıntılarla zəngindir.

– Faydalı qazıntı haqqında nə isə eşitmisinizmi? Sadalayın.

Faydalı qazıntılar bərk, maye və qaz şəklində olurlar. Onları açıq mədənlərdə, eləcə də yeraltı şaxtalarda və qazma quyuların vasitəsilə əldə edirlər.

– Sizin fikrinizcə, insan faydalı qazıntıdan nə üçün istifadə edir?

Şagirdlərin buna ətraflı cavab verə bilmədikləri halda, yaxşı olardı ki, müəllimin özü izah etsin.

Neftdən hazırlanan maddələrdən əsasən yanacaq kimi istifadə edirlər. Bunlardır: benzin, neft, maşın yağı, plastmas, boya, dərman və s.

Dağın bərk süxurlarından material hazırlanır: qranit, mərmər, sement, kərpic, şüşə, əhəng, təbaşir, daş kömür. Qiymətli daşlardan – almaz, ləl və zümrüddən zinət əşyaları üçün istifadə edilir.

Ölkənin nə qədər çox faydalı qazıntısı olarsa, bir o qədər də zəngin olar.

Əldə edilən faydalı qazıntıların əksər hissəsi zavodda emal edilir. Emal baş verən zavodlarda sənaye tullantıları yaranır: toz, tüstü, çirklə su. Onlardan bəziləri havada dağılaraq onu çirkləndirir, bəziləri yaxınlıqdakı çaylara, okeanlara və ya dənizlərə axır və yaxınlıqdakı bitki örtüyü, heyvanlar və insanlar üçün təhlükə yaradır. Sonda bunların hamısı mühiti çirkləndirir.

3. Praktiki iş (5-10 dəq.)

Müəllim bu dərsə müxtəlif rəngə, ölçüyə və səthə malik daşları gətirmişdir. Minerallar da gətirə bilər, buna imkan olduğu halda. Sınıf qruplarına bölünür. Onlara tədqiqat materialı verilir.

Müşahidə edin və təbii mühitdə əldə edilən daşları müxtəlif əlamətlərinə əsasən qruplaşdırın və təqdimat üçün hazırlaşın.

I qr. – rəngin

II qr. – ölçünün

III qr. – formanın

IV qr. – səthin

4. Laboratoriya işi (6-10 dəq.)

Bu dəfə müəllim hər bir qrupa müxtəlif növ torpaq nümunələrini və lupaları verir:

I qr. – qaratorpağı

II qr. – qumlu torpağı

III qr. – daşlı torpağı

IV qr. – gilli torpağı

Yaxşı olardı ki, torpaq birdəfəlik plastmas şəffaf stəkanlara tökülsün. Qrup üzvləri lupa vasitəsilə və əllərini vurmaqla əllərindəki torpağı araşdırmalı, müzakirələr aparmalı və razılaşdıqları göstəricilərlə şagirdin dəftərində verilən sxemi doldurmalı və təqdimat üçün hazırlaşmalıdırlar:

Rəng	Tünd, qara, qızılı, sarımtıl
Tərkib	Daşlı, qumlu
Kövrəklik	Kövrək, bərk
Su tərkibi (rütubət)	Mülayim, quru, islaq

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim qısaca dərsdə keçirilən fəallıqların nəticəsində alınan biliyi yekunlaşdırır.

DƏRS 25-26

Mövzu:	Təbii resurslar
Başlıq:	Maqnit
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Müşahidə nəticəsində suallara cavab vermək üçün lazımi göstəriciləri toplamalıdır; Sadə sınaqları keçirməli/müxtəlif tərkibli materialı qruplaşdırmalıdır; Maqnit qütblərinin qarşılıqlı təsiri haqqında nəticələr çıxarmalıdır;
MTP standartının nəticələri ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb. II.4. Şagird maqnitin təsirini xarakterizə edə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; suala cavab vermək üçün lazımi göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə); maqnit vasitəsilə sadə sınaqları keçirir və müxtəlif maddələrdən/materialdan hazırlanmış cisimləri maqnitlə qarşılıqlı təsərə əsasən qruplaşdırır; iki maqnitdən istifadə etməklə sadə sınaqlar keçirir və maqnitlərin qütblərinin qarşılıqlı təsiri haqqında nəticə çıxarır; gündəlik həyatdan maqnitin istifadəsi misallarını sadalayır: maqnit lövhəsi, çanta cəftəsi, soyuducuya bərkidilən fiqurlar və s.; sadə problemin həlli üçün maqnitdən istifadə edir (məs., dəmir və başqa materialdan hazırlanmış əşyalar toplusundan dəmir əşyaları ayırmaq və ya masaüstü oyunu hazırlamaq üçün).
Lazımi material:	maqnitlər, dəmir, plastmas, taxta, gil, plastilin əşyalar.

1. Beyin həmləsi (2-3 dəq.)

Yəqin siz maqnitlə oynamısınız.

Onu yadına sal və təsvir et.

Müəllim lövhədə şagirdlərin fikirlərini yazır:

Ehtimal ki:

Bərkdir, dəmirdəndir, cəzb edir, gümüşüdür, iki rəngi var, müxtəlif formadadır...

2. Qısa müəhazirə (5-6 dəq.)

Müəllim əyanilik üçün müxtəlif formada və ölçüdə maqnitlər gətirmişdir: dənə və nalabənzər, eləcə də dəmir, plastmas, taxta, gil, plastilin əşyalar.

Maqnitin qüvvəsi var ki, bununla da bəzi əşyaları cəzb edir, yapışdırır. Bunun üçün də deyirlər ki, maqnitin cazibə qüvvəsi var. Gəlin, gözümüzlə maqnitin bu xassəsinə baxaq.

Müəllim maqnitə əvvəlcə taxtaya, sonra da gilə və plastmasa yaxınlaşdırır, sonra da dəmir əşyalarına.
– Nə baş verdi?

Uşaqlar, gördüklərindən irəli gələrək, müvafiq nəticəni çıxarırlar: maqnit yalnız dəmirdən hazırlanmış əşyaları cazibə edir. Beləliklə, maqnit dəmir əşyaları cəzb edir.

– Sənin fikrincə, iş dəftərində verilən şəkillərə əsasən, mismardan başqa, maqnit daha hansı əşyaları cəzb edir?

Qrup işi

Müəllim sinfi qruplara bölür. Hər bir qrupa əşyaların topasını paylayır. Müəllim sinfə müraciət edir:

– Əşyaları maqnitlə qarşılıqlı təsirə əsasən çeşidlərə ayırın və cədvəldə nəticələri qeyd alın.

CİSİM	MAQNİT CƏZB EDİR	MAQNİT CƏZB ETMİR
Mismar	+	
Sap		+
Taxta qaşığı		+

İndi gəlin baxaq ki, maqnitin daha hansı xassələri var.

3. Praktiki iş (4-6 dəq.)

Müəllim masaya bir şagirdi çıxarır və tapşırıq verir:

Maqnitə və kağız bərkidiciləri b.a. skrepkaları götür. Maqnitə bir bərkidicini yaxınlaşdır. Maqnit onu cəzb edir. Sonra bu bərkidici ilə başqa bərkidicilərə toxun. Görəcəksiniz ki, onlar da bir-birinə yapışırlar.

Müəllim sifə sual verir?

– Necə izah edərsiniz, nə baş verdi?

Müzakirə edin və nəticə çıxarın.

Maqnitin cazibə qüvvəsi başqa bərkidicilərə də keçir.

Bu dəfə müəllim nümayiş masasına başqa könlünü çıxarır və göstəriş verir:

– Bir bərkidicini götür və düzəlt. Bərkidicidən götürdüyün çubuğun bir ucunu bir neçə dəfə maqnitə sürt, amma yalnız bir istiqamətdə. Sonra dəmir çubuğu bərkidiciyə yaxın gətir. Çubuq bərkidiciləri cəzb edib özünə yapışdıracaqdır.

– Bu dəfə nə baş verdi?

– O, maqnitləşdirilib, yəni onun da maqnit qüvvəsi yaranmışdır.

4. Praktiki iş – ehtimalını söylə (5-6 dəq.)

– Necə düşünürsən, karton kağızına və ya şüşəyə kiçik mismarı qoysaq və aşağı tərəfdən maqnitə hərəkət etdirsək, nə baş verəcəkdir?

Uşaqlar ehtimalını söyləyirlər. Sonda müəllim cütlüklərə bir-bir maqnit və mismar verir və onlardan xahiş edir ki, müəllimin göstərişini nəzərə almaqla özləri sınaq keçirsinlər. Mismarı dəftərin üzərinə qoy-sunlar və aşağıdan maqnitə hərəkətə gətirsinlər. Müşahidə etsinlər və suallara cavab versinlər:

– Ehtimalınız özünü doğrultdumu?

Nəticə çıxarın: mismar maqnitlə “gedib” onunla birlikdə hərəkətə başlayır.

Maqnitin bir çox faydalı xassələri də var. Bunun üçün də ondan televizorun, kompüterin və başqa elektrik cihazlarının işi üçün istifadə edirlər.

5. Praktiki iş (5-10 dəq.)

Eksperiment 1

İş iki mərhələdən ibarətdir.

Birinci mərhələ:

Müəllim qruplara bir cüt maqnit verir ki, bunların qütbləri rənglərlə qeyd edilmişdir (qırmızı və göy). O, şagirdlərdən təyin etməyi xahiş edir ki, onların bir-biri ilə necə qarşılıqlı əlaqədə olduqlarını təyin etsinlər. Bunun üçün ilk növbədə bir rəngdə qütbləri (ucları) birləşdirməlidirlər. Nə baş verir?

İndi müxtəlif rəngdə ucları birləşdirməyə çalışmalıdırlar: qırmızını göylə. Bu dəfə?

Eksperiment haqqında müzakirələr aparın və nəticə çıxarın.

– Bundan irəli gələrək, maqnitin və dəmirin necə bir təsirinin olduğunu tapa bilərsinizmi?

İkinci mərhələ:

Müəllim hər bir qrupa 3 dənə və nalabənzər maqnit verir və bunlardan yalnız birində qütblər qeyd edilmişdir (rənglərlə) və tapşırıq verir: maqnitlərin bir-biri ilə qarşılıqlı təsiri nəticəsində maqnitin qütblərini təyin etməlidirlər. Sonra da yapışqanlı kağızı (qırmızı və göy) onun üzərinə yapışdırmalıdırlar.

Bu maraqlıdır!

“Sevimli daş” (Tşu-da) – qədim çinli təbiətşünas təbii maqnitə cazibə qüvvəsinə görə belə adlandırmışdır. Çinlilərin dediklərinə görə, bu daş dəmiri balasını çox sevən ana kimi cəzb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, maqnitə fransızlar da analoji ad vermişlər. Biz də tez-tez “maqnit kimi cəzb edir” ifadəsindən istifadə edirik və müəyyən hissədə bu da sevgi ilə bağlıdır.

Təbii maqnitlərin bu “sevgi” qüvvələri kifayət qədər güclü deyil. Maqnitlər bir-birini cəzb edər və ya ayıra bilirlər. Buna görə də düşünürdülər ki, iki növdə “maqnit cərəyanı” var və onları qütblər adlandırırdılar. Onlardan biri şimal qütbü adlandırıldı, ikinci isə – cənub qütbü. Əlbəttə ki, bu ad coğrafi adlarla da bağlıdır, çünki kompas oxunun bir ucu şimalı, ikinci isə – cənubu göstərir. Həqiqətən də dənə formalı maqnitə sapa bağlasaq, maqnit elə fırlanacaqdır ki, onun bir ucu şimala yönələcək, digəri isə – cənuba. Məhz maqnitin bu xassəsi kompasın hərəkətini müəyyənləşdirir.

Əgər maqnitə yarım kəssək, o zaman nə baş verəcəkdir? Məlum olacaqdır ki, hər bir parça müstəqil bir maqnitdir və onu neçə dəfə də kəssək, qütbləri ayırmaq mümkün olmayacaqdır. Onun hətta ən xırda parçasının da iki qütbü vardır və bu qütblər yalnız onun uclarında olur.

Maqnitin daha bir maraqlı xassəsi var – maqnitin yanına dəmir parçasını yerləşdirsək, o zaman o da maqnit xassəsini əldə edir. Belə çıxır ki, maqnit adı bir dəmir parçasını maqnit edə bilər. Bu proses maqnitləşdirmə adlanır.

6. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsdə təhlil edilən mövzunu yekunlaşdırır.

Alternativ iş

“Balıqçılıq”

Müəllim sinfi dörd qrupa ayırır və onlara lazımı avadanlıqları paylayır.

Şəffaf balona su əlavə edin və içərisinə kiçik mismar atın. Sonra verilən şəklə əsasında razılışın və vasitəsilə mismarı götürəcəyiniz əşyanı seçin ki, nə suyu tökməyəcəyiniz və nə də əlinizi islatmayasınız. Sınağın nəticələrini təsvir edin. Yazın ki, sınağı keçirənə qədər nəyi düşünürdünüz; mismarı necə götürdünüz; qrupunuzda kimsə mismarı başqa yolla götürməyə çalışdı mı?

DƏRS 27

Mövzu: Təbii resurslar

Başlıq: Vulkanlar

Dərsin məqsədi: Şagirdlər sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Şəxsi fikirlərə və müşahidə nəticələrinə əsaslanaraq, suallara cavab verməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə: Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird: təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

Lazımı material: polietilen parçalar, gilli torpaq, dəmir və ya şüşədən ensiz balonlar, üzüm sirkəsi, xörək sodası, salftəkalar, vulkan haqqında elmi-maarifləndirici videofilm, plastilin, kiçik qaşığıq.

1. Giriş söhbəti (5-6 dəq.)

Müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə söhbətə başlayır:
– Vulkanik adlanan qəribə dağlar haqqında eşitmisinizmi?

– Vulkan haqqında nəyi bilirsiniz?

2. Dərslük üzərində iş (12-13 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərslüklərində uyğun dərsi açsınlar və vulkanın şəklinə baxsınlar. Şekli müzakirə etmələri daha yaxşı olardı – şəkildə nəyi görürlər? Onların fikrincə nə baş verir? Nə üçün belə rənglərdir? Və s.

Sonra müəllim bir və ya iki şagirdə verilən mətni oxudur. Başqa şagird (və ya şagirdlər) izah etməyə çalışmalıdır ki, oxuduqları mətnin və ya şəklın əsasında vulkan haqqında nəyi başa düşdü.

3. Qruplarda iş – “Biz də vulkan yaradaq” praktiki iş (15-18 dəq.)

Müəllim sinfi bir neçə qrupa bölür və dərslükdə təsvir edilən sınaqla müstəqil tanış olmağı tapşırır, təqdimat zamanı isə sınağın aşağısında verilən suallara cavab verməlidirlər.

Müəllim qruplara sınaq üçün lazımı bütün materialları paylayır və uşaqların işlərinə nəzarət edir ki, sınağı müvafiq ardıcılıqla yerinə yetirsinlər. Yaxşı olardı ki, sınağı keçirənə qədər, məsələn, sirkədən istifadə etməzdən öncə, uşaqlar ehtimallarını söyləsinlər:

– Necə düşünürsünüz, sirkəni tökəndə nə baş verəcəkdir?

Hər bir qrupun cavabını müəllim lövhəyə yazır ki, sonra onlara sınağın nəticəsini proqnozları ilə müqayisə etmək imkanı verilsin.

Sınaq başa çatdıqdan sonra qruplar öz fikirlərini söyləyir və nəticələr çıxarırlar. Sınaq başa çatan kimi, hər kəs öz masasını salfetka ilə təmizləməli və materialları yığışdırmalıdır.

4. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərsdə keçirilən fəallıqları qısaca yekunlaşdırır.

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://youtu.be/mgpBvRMu680>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim vulkanlar haqqında maraqlı əhvalatlar, şəkillər və ya videofilm axtarıb tapmış və şagirdləri bunlarla tanış edir. Vezuvi dağı haqqında məlumat ola bilər ki, püskürən vulkan Pompey şəhərini necə örtmüşdü; okeanlarda püskürən vulkanlar və s.

TEST 5

1. Verilən sözlərdən istifadə etməklə buraxılmış yerləri doldurun:

a) Maqnitin qüvvəsi var ki, bununla da əşyanı .

b) Maqnit əsasən hazırlanmış əşyanı cəzb edir.

c) Maqnitin iki var: şimal və cənub.

2. Düzgün cavabın altından xətt çək.

Maqnit cəzb edir:

Gili, torpağı, dəmiri, ağacı, poletileni.

3. Düzgün cavabı dairəyə al:

Təsəvvür et ki, mismarı maqnitləşdirmək istəyirsən. Necə hərəkət edərsən?

a) Mismarı maqnitin üzərində saxlayarsan.

b) Maqnitə mismara sürtərsən.

c) Bir neçə dəfə mismarı bir istiqamətdə maqnitə toxundurmaqla.

4. Aşağıda sadalanan sözlərdən hansının artıq olduğunu tap və üzərindən xətt çək:

qüvvə

~~su~~

Maqnit

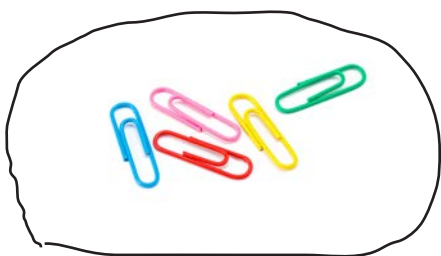
dəmir

cazibə

mismar

5. Maqnitlə balıqçılıq:

Maqnit tilovla hansı əşyaları tutacaqdır? Dairəyə al və rənglə:

DƏRS 28

Mövzu:

Başlıq:

Dərsin məqsədi:

Keçmişin izlərində

İnsanlar harada yaşayırlar?

Şagirdlər əşyaları tanımalı, təsvir etməli və çeşidlərə ayırmalıdırlar;

Müxtəlif kommunikasiya formasından istifadə etməlidirlər;

Müxtəlif yaşayış yerinin xüsusiyyətlərini öyrənməli və təsvir etməlidirlər;

Formasına, ölçüsünə və tərkib materialına əsasən müxtəlif cismi müqayisə etməli/təsvir etməlidirlər;

Tanış materialı adlandırılmalı və ondan təyinatı üzrə istifadə etməyi sübut etməlidirlər;

Bəzi əşyanın müxtəlif materialdan hazırlanması zərurətini müzakirə etməlidirlər;

Təbii resursları adlandırılmalı və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət aparmalıdırlar.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar

tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Təb. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.

Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırılmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir;

lokal mühitdə orqanizmlərin müxtəlif yaşayış yerlərini araşdırır (məs., yuva, mağara, ev), onların quruluş xüsusiyyətlərini təsvir edir;

ölçüsünə, formasına və ibarət olduğu materiala əsasən müxtəlif əşyaları təsvir edir və bir-biri ilə müqayisə edir;

ona yaxşı tanış maddələrin/materialların (məs., taxtanın, şüşənin, plastmanın) gündəlik həyatda istifadəsi misallarını adlandırır;

müzakirə edir ki, onun tərəfindən istifadə olunan bəzi əşyalar (məs., kətil, paltar, oyuncaqlar) nə üçün bir neçə müxtəlif maddədən/materialdan hazırlanır;

Gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları sadalayır (məs., su, odun, təbii qaz) və onların əhəmiyyəti barəsində danışır.

Lazımi material:

videofilm.

1. Giriş söhbəti (6-7 dəq.)

Motivasiyanı yaratmaq üçün müəllim bir neçə sual verir və uşaqları söhbətə dəvət edir.

– Sizin fikrinizcə, insana sığınmaq və yaşamaq üçün nə lazımdır?

– Şəhərdə və kənddə evlər fərqlidirmi?

– Necə düşünürsünüz, ibtidai (ilk, ən qədim zamanların) insanlar evlər tikə bilirdilərmidi? Onlar harada yaşayırdılar?

2. Dərslik üzərində iş (5-8 dəq.)

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərsliyin müvafiq səhifəsini açsınlar və verilən şəkilləri izləsinlər. Sonra dərslikdə iş növbəti qaydada aparılır:

Birinci illüstrasiyaya əlavə edilən qısa mətni şagirdlərdən biri oxuyur, başqaları kitaba göz gəzdirlirlər.

Sonra müəllim bir neçə şagirddən xahiş edir ki, insanların mağarada necə yaşadıklarını, hansı alətlərinin olduğunu və onlardan nə üçün istifadə etdiklərini danışsınlar, izah etsinlər. Yaşadıqları yeri necə təşkil edirdilər və s.

Sonda şagirdlər, şəkillərdən irəli gələrək, “Fikirləş” rubrikasında verilən suallara cavab verməlidirlər. Şəklə baxıb və mağarada ocağı görən şagirdlər birinci suala cavab verməkdə çətinlik çəkməyəcəklər (ikinci sualın cavabı – “elektrik işığıdır”, “təbii qaz”).

İkinci və üçüncü şəkil üzərində iş də analogi olaraq aparılmalıdır.

3. Sinifdə söhbət (3-5 dəq.)

Müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə söhbəti aparır:

- Sizin fikrinizcə, məktəbimiz nədən tikilmişdir?
- Pəncərələr üçün hansı materialdan istifadə edilmişdir? Qapı üçün?
- Kənddə əsasən hansı tikinti materialından istifadə edirdilər?
- Şəhərdə hansı tikinti materiallarından istifadə edirlər?
- Beləliklə, “tikinti materialı” nəyi bildirir?

4. Şagirdin dəftərində iş (4-6 dəq.)

Şagirdlər şagirdin dəftərlərini açırlar, I çalışmada solda ibtidai insanın yaşadığı yerin, sağda isə – texnika ilə təchiz edilmiş müasir otağın şəklini çəkməli və müqayisə etməlidirlər. Sonra da uyğun olaraq, cədvəli doldurmalıdırlar. Onların fikrincə, ibtidai insanların istifadə etdikləri tikinti materialını və müasir tikintidə istifadə olunan materialları nəzərə almalıdırlar. Ehtimal ki, məktəblərinin binasında istifadə olunan tikinti materialına əsasən. Müəllim uşaqları fərdi olaraq və ya cütlüklərdə çalışdırmalıdır.

5. Ev tapşırığı

Yaşadığınız evə diqqət ver və cədvəli doldur (nədən hazırlanmışdır və s.)

6. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim bu dərsdə əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır (və ya suallar verməklə şagirdlərə yekunlaşdırır).

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, inşaatçıların istifadə etdikləri materiallar həm təbii, eləcə də insan əli ilə düzəldilmiş – süni ola bilər.

– Məktəb binamızın tikintisində istifadə edilən təbii materiallar hansılardır? (bunlar ağac, daş və s. ola bilər).

– Məktəb binamızın tikintisində istifadə edilən süni materiallar hansılardır? (bunlar körpici, boya, plastmas və s. ola bilər).

DƏRS 29

Mövzu:

Keçmişin izində

Başlıq:

Torpaq bizdən nəyi gizlədir?

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər bacarmalıdırlar: öyrənilən obyektə müşahidə etməyi;

Sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməyi;

Cisimləri tanımağı;

Onlara tanış olan əşyanı təşkil edən maddələri adlandırmağı;

Fərqli maddələrdən eyni əşyanın hazırlanması zərurətini müzakirə etməyi;

Materialın xassələri barəsində müzakirə etməyi.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir;

ölçüsünə, formasına və ibarət olduğu materiala əsasən müxtəlif əşyaları təsvir edir və bir-biri ilə müqayisə edir;

ona yaxşı tanış maddələrin/materialların (məs., taxtanın, şüşənin, plastmasın) gündəlik həyatda istifadəsi misallarını adlandırır;

müzakirə edir ki, onun tərəfindən istifadə olunan bəzi əşyalar (məs., kətil, paltar, oyuncaqlar) nə üçün bir neçə müxtəlif maddədən/materialdan hazırlanır;

verilən təyinatı olan əşyanın (və ya onun modelinin) hazırlanması üçün maddəni/materialı seçir, bu maddənin/materialın xassələrinin (məs., hamarlıq, şəffaflıq, elastiklik, üzmək bacarığı, su buraxmaq) əşyanın təyinatı ilə uyğunluğunu müzakirə edir;

Lazımi material:

qumla dolu iri qutu; “arxeoloji alətlər”: kiçik kürək, fırça, ələk; “eksponatlar”: kiçik ölçüdə gildən hazırlanan qab (və ya qırıqları), bəzək əşyası, ev heyvanlarının sümükləri, çanaqlar, lələklər, kərpic və ya kirəmit qırıqları, kor bıçaq, vedrə, A4 vərəqləri, plastilin.

1. Giriş söhbəti (8-10 dəq.)

Ev tapşırığını nəzərdən keçirdikdən sonra müəllim lövhəyə “arxeoloq” sözünü yazır və şagirdlərdən soruşur ki, bu sözün mənasını bilirlərmi. Şagirdlərin fikirlərini qısaca lövhədə qeyd edir və bildirir ki, bu məsələyə dərsin sonunda bir də qayıdacaqlar.

Sonra müəllim danışır ki, yerin altında, faydalı qazıntılardan başqa, bir çox maraqlı əşyalar vardır və bunlar da qədim insanların və onların həyatı barəsində bizə məlumat verirlər:

- Məsələn, əsrlər öncə, Gürcüstanda insanlar necə yaşayırdılar?
- Necə evlər tikirdilər, hansı materialdan istifadə edirdilər?
- Necə geyinirdilər?
- Hansı işləri görürdülər və s.

Bütün bunları ayırd etməkdə bizə torpaq yardım edir. Uzun illər ərzində torpaq və toz köhnə evləri örtmüşdür. Sonra da bitkilərlə torpaq örtmüş və hər şey gizlənmişdir. Arxeoloqlar məhz torpağın altında qalan evləri, qədim əşyaları tapan insanlardır. Gürcüstanın çox yerində arxeoloji qazıntılar aparılır və bunun nəticəsində də qədim dövrün insanların əşyaları və evlərinin ucuqları tapılmışdır. Bu əşyaları təmizləyir və muzey adlanan xüsusi binada ehtiyatla yerləşdirirlər.

2. Qruplarda iş – “arxeoloji qazıntıların” keçirilməsi (8-10 dəq.)

Arxeoloji qazıntılar zamanı xüsusi alətlər lazım olur. Müəllim sadə “arxeoloji alətlər” gətirmişdir (kiçik kürək, fırça, ələk) və şagirdlərə göstərir. Onların təyinatını uşaqlar iş prosesində öyrənəcəklər.

Müəllim həyətdə və ya sinif otağında qumla dolu enli qutunu hazırlamışdır və bunda müxtəlif əşyalar yerləşdirilmişdir (məs., gildən düzəldilmiş qab, bəzək əşyaları, kor bıçaqlar, kərpic və ya kirəmit qırıqları, ev heyvanlarının sümükləri, lələk və s. ola bilər). Müəllim uşaqlara söyləyir ki, bu “torpaqda da”, qumlu qutuda köhnə evlərin qalıqları var və onlara qazıntı işlərini aparmağı təklif edir.

Bunun üçün müəllim sinfi qruplara bölür və sıra ilə bir qrupun şagirdlərini çıxarır. Onlar lazımi alətləri seçməli və “qazıntı işlərinə” başlamalıdır. İlk növbədə, kiçik kürəklə qumu götürməli və ələyə tökməlidirlər. Qum ələkdən keçirilir. Qalıq əşya kürək vurulduqda və ya qumun ələndiyi zaman tapıla bilər. Hər hansı bir əşyanı tapdıqda, onu fırça ilə təmizləməlidirlər. Sonda, tapılan eksponatı boş partanın üzərinə və ya rəfə

qoyur və bu qayda ilə “muzey” yaradırlar. Bir əşyanı tapmaqla və “muzeyə” yerləşdirməklə bu qrupun işi başa çatır, ikinci qrupun şagirdləri eyni işi davam etdirirlər. Bu yolla əşyaların hamısına tapana qədər sıra ilə “qazıntılar” aparırlar.

3. Şagirdin dəftərində iş – “eksponatın təsviri” (5-7 dəq.)

Şagirdlər yenə də qruplarında qalırlar. Bu dəfə onlar şagirdin dəftərindəki tapdıqları əşyaların adlarını yazırlar. Sonra həmin səhifədə sadə cədvəli doldururlar ki, bunda da bir sütunda “süni əşyalar”, digərində isə “təbii əşyalar” yazılmışdır. Şagirdlər süni və təbii əşyaları “arxeoloji eksponatlardan” ayırmalı və bu cədvəli doldurmalıdırlar (faktiki olaraq onlar artıq yazdıqları sözləri cədvəldə bölüşdürməlidirlər).

4. Praktiki çalışma – dövrün bərpası (8-10 dəq.)

İşin sonuncu mərhələsi eksponatların əsasında keçmiş haqqında təsəvvürün yaradılması və müvafiq olaraq, bu ehtimalların sübut etdirilməsidir. Müəllim suallarla düzgün nəticənin əldə edilməsində yardım edə bilər. Məsələn:

1. Tapdığımız kirəmit parçası nəyi göstərir?
2. Gil qırıntıları?
3. Tikinti materialları, iri daşlar?
4. Kübünin boğazı?
5. Buğda olan qab?
6. Dəmir əşyası?

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, “arxeoloji” qazıntılar zamanı tapdıqları əşyaları yonsunlar, “bərpə etsinlər”. Bu halda, gili plastilinlə əvəz etmək olar. Ehtimal ki, bu, qab olacaqdır. Məsələn, küpə, kuzə, piyalə, boşqab, nimçə və s. Sonda sərgi təşkil edilir.

Müəllim, lazım gəldiyində, növbəti sualları verə bilər:

- Hal-hazırda bu əşyaları hazırladıqda hansı materialdan istifadə olunur? (şüşə, gil, farfor, dəmir)
- Sən hansını daha çox bəyənirsən və nə üçün? Və s.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim bu dərsdə keçirilən fəallıqları qısaca yekunlaşdırır; sonda müəllim lövhədə yazılan “arxeoloq” sözüə qayıdır və sual verir ki, nəyi başa düşdülər, arxeoloq kim imiş? Arxeoloqun işinin hansı əhəmiyyəti vardır?

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Yaxşı olardı ki, müəllim qruplara imkan versin ki, təsəvvürlərində yaratdıqları keçmişin şəklini çəksinlər. Müzakirə aparsınlar və fikirlərini bildirsinlər (bu insanlar necə evlərdə yaşayırdılar, nə ilə qidalanırdılar, ev heyvanları var idimi və ya yox, hansı işləri görürdülər və s.).

TÖVSIYƏ EDİLƏN FƏALLIQ – TƏDQIQAT

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Məktəbimizin yaxınlığındakı mühit – tədqiqat
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər yerli mühiti müşahidə etmək əsasında mövcud coğrafi obyektləri tanımalı, adlandırmalı və təsvir etməlidirlər; Təbii və süni obyektləri bir-birindən ayırmalıdırlar; Yerli mühitin obyektlərini köçürməklə sadə şəkil yaratmalıdırlar; Kənd və şəhər mühiti üçün xarakterik əlamətləri adlandırmalıdırlar; Lazımı göstəriciləri toplamalı və şəkil vasitəsilə qeyd etməlidirlər; Müxtəlif kommunikasiya formasından istifadə etməlidirlər; Ətraf mühitdə su və quru obyektlərini adlandırmalı və təsvir etməlidirlər;

Təbiətdə su və quru obyektlərini tərkib hissələrinə əsasən təsvir etməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Təb.II.6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir;

lokal mühitdə orqanizmlərin müxtəlif yaşayış yerlərini araşdırır (məs., yuva, mağara, ev), onların quruluş xüsusiyyətlərini təsvir edir;

doğma mühitdə su (məs., dəniz, göl, çay) və quru (məs., dağ, dərə) obyektləri adlandırır və təsvir edir;

təbiətdə və ya əyani vəsaitlərdə əks olunmuş su və quru obyektlərini onların tərkib hissələrinə əsasən (məs., dağ – dağın zirvəsi, ətəyi və dibi, çay – sahili, dibi) təsvir edir.

Lazımı material:

rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Məktəbin yaxınlığındakı mühitin gözdən keçirilməsi (8-10 dəq.)

Müəllim şagirdləri məktəbdən kənara çıxarır, onlar məktəb ərazisinə dövrə vurmaq və ətraf mühitin yaxşı göründüyü yeri axtarıb tapmalıdırlar (coğrafi və antropogen obyektləri).

Müəllimin hərtərəfli sualları sayəsində şagirdlər məktəbin yaxınlığındakı ərazini öyrənirlər.

Tədqiqat fəallığını yaxşı təşkil etmək üçün sinfin bir neçə qrupa bölünməsi daha yaxşı olardı. Müəllim hər bir qrupa sıra ilə suallar verir. Qruplardan hər hansısa verilən suala cavab verə bilmədiyi halda, ona başqa qrupun nümayəndələri cavab verə bilər. Bu cür sual-cavab yarışma şəkli də ala bilər və bu da iş prosesini daha həvəsli edir.

Ehtimal suallar:

1) Üzərinizdə durduğumuz qurunun səthi necədir – əyri və ya maili (düzənlik yer)?

2) Əyridirsə nə üçün əyridir? Yoxuşa qalxmaq üçün hara qədər getməliyik?

3) Ətrafımızdakı təbii mühitdə nəyi görürsünüz? (dağ, göl, dəniz, çay, meşə).

Müəllim uşaqların diqqətini dağa yönəldir və onun tərkib hissələrindən danışıq. Bu prosesin sual-cavab rejimində aparılması yaxşı olardı.

– Dağın ən hündür yerinin necə adlandığını bilirsinizmi? (zirvə)

– Ən alçaq yeri (dağın dibi)

– Zirvə və dib arasında yerləşən əyri yer necə adlanır? (ətək)

– Bu təbii mühit hansı bitkilərlə örtülmüşdür? (ağaclarla, kollarla, otlarla. Əgər çılpadırsa, – yalnız torpaq və ya sıldırımıdır?)

– Sizin fikrinizcə, insanlar bu təbii yerlərdən nə üçün istifadə edirlər? (meşədən, çəmənlikdən, dağdan, çaydan...)

– Ətrafımızda insanın əli ilə nə düzəldilmişdir? (yol, qovşağ, binalar, stadion, körpü...)

– Sizin fikrinizcə, insanlar bu tikililərdən nə üçün istifadə edirlər? (yaşayış binaları, xəstəxana, ibadətqah, mağaza, təhsil müəssisəsi...)

– Ətrafımızda hansı rəngləri görürsünüz?

- Hansı səsləri eşidirsiniz? Bunlardan hansı təbii səslərdir?
- Ətraf mühitimizdə nəyi bəyənirsiniz (cazibədar olan nədir) və nəyi bəyənirsiniz (görünüşsüz, cəlbedici olmayan nədir)? Nə üçün?

2. Əşyaların qruplaşdırılması (4-5 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, ətraf mühitdə mövcud obyektləri yenə də müşahidə etsinlər və onları növbəti əlamətlərə əsasən qruplaşdırsınlar:

- a) Bizdən uzaqda və yaxında yerləşən obyektləri;
- b) Təbii və süni obyektləri.

3. Şagirdin dəftərində iş (5-7 dəq.)

Sinfə qayıtdıqda müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, şagirdin dəftərini açsınlar və məktəbin ətraf mühitini yaada salın boş yerlərdə şəklini çəksinlər. Müəllim onlardan xahiş edir ki, vərəqə həm təbii, eləcə də süni obyektləri köçürsünlər.

4. Şagirdin dəftərində iş (3-5 dəq.)

Şəkil çəkdikdən sonra şagirdlər növbəti tapşırığı yerinə yetirməlidirlər ki, bu da şəklın əsasında cədvəlin doldurulmasını nəzərdə tutur (şagird verilən cədvələ öz şəkillərindən təbii və süni obyektləri əks etdirən sözləri köçürməlidir (yazmalıdır)).

5. Sınıf diskussiyası (3-4 dəq.)

Şagirdlərin ətraf mühitdə mövcud təbii və süni obyektlərin yerləşməsinə-olmasına başa düşüklərindən sonra müəllim diskussiya üçün belə bir suallar verir:

- Sizin fikrinizcə, bu obyektlər kənd mühitini xarakterizə edir və ya şəhər mühitini?
- Kənd mühiti hansı əlamətlərlə xarakterizə olunur?
- Şəhər mühiti hansı əlamətlərlə xarakterizə olunur?
- Harada təbii obyektlər çoxdur – kənddə və ya şəhərdə?

6. Qrupda iş (5-7 dəq.)

Müəllim uşaqları bir neçə qrupa bölür və onlara göstərişlər verir:

Şagirdlər qruplarda bir-birinə öz işlərini göstərməli, tanış etməli, sonra ən yaxşı işi seçməlidirlər və təqdimat zamanı nə üçün belə seçim etdiklərini izah etməlidirlər. Təqdimat zamanı onlar eləcə də dərk etməlidirlər ki, mövcud mühitdə nəyi dəyişərdilər ki, onu daha da cazibədar etsinlər.

7. Fərdi iş (3-4 dəq.)

Müəllim uşaqlara növbəti oyunu təklif edir: şagird hər hansı bir obyekt seçir (təbii və ya süni). Onu üç əlamətinə əsasən xarakterizə edir, sinif yoldaşları tapmalı və bu obyektı adlandırmalıdırlar. Məsələn: maşın – sükanı, 4 təkəri var, müxtəlif rəngdədir.

8. Dərsin yekunlaşdırılması (3-4 dəq.)

Müəllim keçirilən fəallıqları və bu iki dərsdə əldə etdikləri bilikləri qısaca cəmləşdirir.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Uşaqlarla söhbət aparın ki, biz, insanlar, asudə vaxtımızı keçirmək və ya istirahət etmək üçün ətrafımızdakı mühitdən necə istifadə edə bilərik (bunun üçün həm təbii, eləcə də süni obyektlərdən istifadə etmək olar).

DƏRS 30

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	İnsan ətraf mühiti necə dəyişir
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər ətraf mühitə qayğıkeş münasibəti aşılaya bilməlidirlər. İnsanın fəaliyyətini səbəb olduğu müsbət və mənfi dəyişikliklər barəsində söhbət etməlidirlər; Cəzibədar və qeyri-cəzibədar mühiti bir-birindən fərqləndirməli və sübut etməlidirlər; İllüstrasiyada və gerçəklikdə müxtəlif əşyaları tanımalı və təsvir etməlidirlər; Şəxsi fikirlərinə əsaslanaraq suallara cavab verməli və sübut etməlidirlər; Öz fikirlərini təqdim etdikdə müxtəlif kommunikasiya formasından istifadə etməlidirlər (şəkil); Ətraf mühitin obyektlərini təsvir etməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir. Təb.II.6. Şagird su və quru obyektlərini təsvir edə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; fərdi fikirlərini və ya tədqiqat nəticələrini təqdim etdiyində müxtəlif kommunikasiya formasından (məs., şəkil, şifahi nitq, İKT) istifadə edir; sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri); doğma mühitdə su (məs., dəniz, göl, çay) və quru (məs., dağ, dərə) obyektləri adlandırır və təsvir edir;
Lazımi material:	rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, ekoloji problemlər haqqında videofilmlər.

1. Giriş söhbəti (3-4 dəq.)

Ötən dərsin mövzusunun xatırlatıldıqdan sonra müəllim söyləyir ki, onlar artıq ətraf mühitdə baş verən dəyişiklikləri, onun yavaş-yavaş dəyişməsinə başa düşdülər. Müəllim sual verir:

– Necə düşünürsünüz, yaşadığımız mühiti kim dəyişir?

Ehtimal ki, uşaqlar başa düşəcəklər ki, insanlar öz fəaliyyətləri ilə (məşğuliyyətləri ilə) ətraf mühitin şəklini dəyişirlər.

Müəllim şagirdlərə təklif edir ki, dərsliklərinə baxsınlar və insanların ətraf mühiti necə dəyişdiyini təsvir etsinlər.

2. Dərslik üzərində iş (5-8 dəq.)

Dörd şəkil verilmişdir və bunlarda da insanın müxtəlif fəaliyyəti ilə ətraf mühitin dəyişməsi təsvir edilmişdir. Şagirdlər şəkillərin altında yazılmış mətnlərlə tanış olurlar.

Şagirdlər mətni dərk etməli və cəmləşdirməlidirlər: insana yaşaması üçün çoxlu şeylər lazımdır – qida,

su, paltar, elektrik enerjisi, yaşayış evi, iş binası və s. Bunun üçün öz fəaliyyəti ilə insan daim ətraf mühitin şəklini dəyişir, bəzən də ona ziyan vurur.

Müəllim sinfə müraciət edir:

– Necə düşünürsünüz, taxta materialı üçün meşələrin doğranılması təhlükəlidirmi və ya yox?

Şagirdlərin ehtimallarını müəllim lövhəyə yazır, sonra da yaxşı olardı ki, birlikdə nəzərdən keçirsinlər.

3. Şagirdin dəftərində iş (4-5 dəq.)

Şagirdin dəftərində konturlu şəkil verilmişdir – böyük və kiçik binalarla şəhər küçəsi. Bu mühitdə, ümumiyyətlə, bitkilər yoxdur – ağaclar, kollar. Şagird başa düşməlidir ki, belə bir mühit məhz onda yaşillığın olmadığı üçün cazibədar deyil. Şagirdə tapşırıq verilir ki, bu qüsuru düzəltsin, ağaclar, güllər şəklini çəksin... Şekli rəngləsin və verilən mühiti cazibədar etsin.

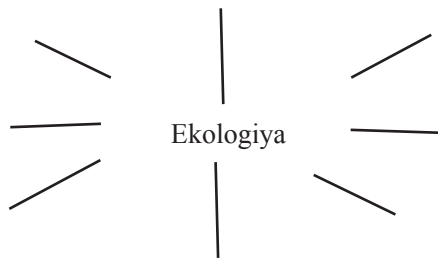
4. Köhnəni və yenini müqayisə et (3-5 dəq.)

Müəllimin göstərişi ilə şagirdlər dərsləyin müvafiq dərslərini açırlar. Onlar şəkilləri bir-biri ilə müqayisə etməlidirlər – Qəhrəmanlar meydanı keçmişdə və indi və sonra da söhbət aparmalıdırlar ki, onların fikrincə, bu dəyişikliklərə nə səbəb olmuşdur. Bəyənilərməyi və ya yox? Və s.

5. Qısa mühazirə (5-6 dəq.)

İnsanlar öz fəaliyyətləri ilə bilərəkdən və ya bilaixtiyar təbiətə böyük ziyan vururlar. Məsələn, ili-ildən taxta materialına tələbat böyüdükcə, meşələr də bir o qədər azalır və bu da sonda acınacaqlı nəticə verə bilər.

Müəllim lövhəyə dairə çəkir və onun ortasında “ekologiya” sözünü yazır. Sonra da şagirdlərdən xahiş edir ki, imkan daxilində, onların fikrincə bunun nəyi bildirdiyini təqdim etsinlər.

Bu halda, şagirdlərin nə qədər düzgün cavab verəcəkləri vacib deyil. Önemlidir ki, sözü söhbətin aparıldığı təbiətlə əlaqələndirə bilib-bilmədikləridir.

Beyin həmləsi prinsiplərindən irəli gələrək, müəllim cavabların hamısını yazır. Sonda isə terminin mənasını özünü izah edir.

“Ekologiya” yunan sözüdür və yaşayış yerini, evi bildirir. Ekologiyanın müxtəlif izahatı vardır. Bunlardan birinə əsasən, ekologiya canlı orqanizmlərin, bitkilərin və heyvanların həyatını onların yaşadıkları mühitdə öyrənməkdir. Beləliklə, həyatı öyrənən elmdir. Ekoloji fəlakətlərdir: qar uçqunu, sürüşmə, havanın və suyun çirkləndirilməsi və s. Ətraf mühitə qayğı bizlərdən hər birimizin borcudur. Təbiəti qorumaq öz sağlamlığımızın qayğısına qalmaqdır deməkdir.

Ətraf mühitin vəziyyəti yaxın və uzaq gələcəkdə necə olacaqdır? Bizi nə gözləyir? İnsan planeti çirklənmədən qoruya biləcəkmiz? Onun resurslarından ağılla istifadə edə biləcəkdirmi?

Bu cür suallar uzun zamandır ki, insanların qarşısında durur. Alimlər çalışırlar, çıxış yolu axtarırlar ki, təbii resursları nə ilə əvəz etsinlər ki, ətraf mühiti xilas etsinlər. Bu cəhətdən nailiyyətlər də əldə edilmişdir. Məsələn: yaşayış evinə, binasına bir çox təbii tikinti materialları lazımdır (odun-taxta, qum, daş və s.). Alimlər elə bir süni materiallardan istifadə edə bilmişlər ki, bunlardan qapı-pəncərə, döşəmə və başqa materiallar hazırlanır və olduqca gözəl və dözümlüdürlər. Süni materialın təbii ilə əvəz edilməsi isə öz növbəsində, təbii mühiti qoruyub saxlamaq, meşələri xilas etmək imkanını verir.

6. Qruplarda iş (10-15 dəq.)

Müəllim uşaqları kiçik qruplara bölür və onlara müraciət edir: bu vaxt ərzində (dərslər ili başlandıqından bəri) onlar bir neçə dəfə məktəbi və məktəbə yaxın ərazini gözdən keçirmişlər. Bundan başqa, onlar hər gün

məktəbin həyatında olur və məktəbin ətraf mühitini yaxşı tanıyırlar. Qruplar üçün tapşırıq belədir: şagirdlər fikirləşməlidirlər ki, məktəbin ətraf mühitində nəyi dəyişərdilər (məktəbin ərazisində və ya binasında) ki, onu daha cazibədar etsinlər. Qrupda kiçik mətni olan şəkil və ya plakat hazırlamalıdırlar. Sonra şagirdlər “Razısınız mı və ya yox” tapşırığını yerinə yetirməlidirlər. Tapşırıq qrup işini məntiqli başa çatdıracaqdır.

7. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsin fəallıqlarını qısaca yekunlaşdırır və şagirdlərə ev tapşırığı verir ki, ailənin böyük üzvlərindən müsahibə alsınlar. Suallar bu məzmununda olmalıdır:

1) Sənin uşaqlığından bu günə qədər şəhərimizdə (kəndimizdə) nə dəyişmişdir?

2) Bu dəyişiklikləri bəyənirsənmi? Nə üçün? Və s.

Şagirdlər cavabları yadda saxlamalıdırlar. Bundan başqa, növbəti dərs üçün müəllim şagirdlərə tapşırır ki, ailə albomundan küçələr, binalar, şəhərin və ya kəndin mənzərəsi, insanlar və s. təsvir olunan keçmişdə və yaxın müddətdə çəkilmiş şəkilləri gətirsinlər (o cümlədən, ulu baba-nənələrinin).

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Vaxt və başqa resursların imkan verdiyi halda, yaxşı olardı ki, müəllim qrup işindən sonra yerinə yetirilməsi həqiqətən də mümkün olan və doğrudan da məktəb mühitinin yaxşılaşdırılması üçün yararlı olan işləri seçsin. Müəllim şagirdlərlə birlikdə onların məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün lazımı addımları planlaşdırmalıdır (təqdimat üçün plakatın hazırlanması, valideynlərin dəvət olunması və işə cəlb olunması, müdiriyyət üzvləri qarşısında planın təqdimatı və s.).

PRAKTİKİ İŞ – KOLLAJIN HAZIRLANMASI

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Keçmiş və müasir ətraf mühit
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər müxtəlif qaynaqlardan məlumatı axtarmalı və yığmalıdırlar; Keçmiş və müasir mühiti müqayisə etmək məqsədilə dəyişiklikləri görməlidirlər; Öyrənilən hadisə haqqında sadə sualları verməlidirlər; İllüstrasiyalarda və gerçəkliklərdə hadisələri bir-birindən fərqləndirməlidirlər.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	öyrənilən cisim/hadisə haqqında sadə sualları verir; cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır.
Lazımi material:	iri formatlı kağız, keçmiş və yeni fotosəkillər, jurnal-qəzetlərdən köhnə və müasir fotosəkillərin parçaları. İbtidai insan haqqında videofilm, qayçı.

1. Ev tapşırığının sorğusu (10-12 dəq.)

Müəllim dərsi evə verilən tapşırığı təhlil etməklə başlayır, onda istənilən könüllü iştirak edə bilər. Şagirdlər sinfi tədqiqatın nəticələri ilə tanış etməlidirlər, yəni valideynlərindən və nənə-babalarından onlara tanış mühitin (şəhər, kənd, küçə, məktəb, ev, yol, meşə və s.) dəyişikliyi haqqında məlumatla. Paralel olaraq, əldə etdikləri fotosəkilləri də qısaca şərh etsələr yaxşı olardı (şəkildə kim və ya nə təsvir edilmişdir, təxminən nə vaxtıdır və s.). Bunun vasitəsilə də imkanımız olacaq ki, köhnə və yeni fotosəkilləri bir-biri

ilə müqayisə edək, onlarla il lazım olan dəyişiklikləri aydın şəkildə görək. Məsələn, həmin dövrün şəhəri/kəndi, çayı, meşəsi, yolu, paltarı, nəqliyyat vasitələri və s. necə idi.

2. Kollajın yaradılması (17-20 dəq.)

Müəllim uşaqlara təklif edir ki, gətirdikləri şəkillərdən istifadə etməklə kollaj yaratsınlar və sonra ona başlıq seçsinlər. Bunun üçün divara bərkidilmiş iri formatlı kağız hazırlamışdır ki, bu da iki hissəyə bölünmüşdür. Solda onlar keçmiş məişəti təsvir edən şəkilləri yerləşdirməlidirlər (ehtiyatla yapışdırmalıdırlar). Sağda müasir şəkillər (sınıfın şəkillərindən də istifadə edə bilərik, məs., ekskursiyada). Yaxşı olardı ki, müəllim də keçmiş məişəti əks etdirən şəkilləri axtarıb tapsın, hətta jurnal-qəzetlərdən və sairədən də istifadə etmək olar.

Sonda, bütün sınıfın hazırlanmasında iştirak etdiyi kollajı alırıq ki, bu da bizə keçmiş və müasir məişət, ətraf mühitdəki dəyişikliklər haqqında müzakirə etmək və bir-biri ilə müqayisə etmək imkanını verir.

3. Sual-cavab və dərsin yekunlaşdırılması (5-8 dəq.)

Müəllim işi yekunlaşdırdıqdan sonra bildirir: siz onlarla il lazım gələn dəyişiklikləri aydın şəkildə görə bildiniz. Gəlin, indi fikirləşək və analiz edək, siz hələ ki, 6-7 yaşındasınız. İkinci ildir ki, məktəbə gəlirsiniz. Yəqin görürdünüz ki, sizin ətrafınızda da nə isə dəyişikliklər baş verir.

Şagirdlərə suallar:

– Yaşadığınız və təhsil aldığınız mühitdə hər hansı bir dəyişikliklərin olub-olmadığını görürsənmi (söhbət təbii və süni obyektlərdən gedir: o cümlədən – məktəbin təmiri, sınıf avadanlığı, formalar, idman meydançaları, yollar, attraksionlar)?

– Bu dəyişiklikləri bəyənirsənmi? Nə üçün?

– Sənin ixtiyarında olsaydı, nəyi dəyişərdin və nəyi dəyişməz qoyardın?

– Bu dəyişikliklər insanlar üçün arzu olunandırmı? Nə üçün?

– Sənin üçün? Niyə?

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim lövhədə diaqramı çəkir və bunun sol tərəfinə “ibtidai insan”, sağ tərəfinə isə – “müasir insan” yazır. Sonra da şagirdlərdən xahiş edir ki, suallara cavab verməklə onun doldurulmasına yardım etsinlər. İlk növbədə, sxemin sol tərəfini doldurur:

Harada yaşayırdı?

Özünü necə və nə ilə dolandırırırdı?

Qidanı necə əldə edirdi?

Necə hərəkət edirdi? Və s.

Sonra eyni suallara cavab verməklə onlar müasir insanı təsvir etməli və müvafiq sağ sütunu doldurməlidirlər.

Müəllim bu sxemə məqsədyönlü yük verir. Əsrlər boyunca insanlar inkişaf edirdilər, onların istəkləri və tələbatları dəyişir, həyat qaydaları dəyişir, ətraf mühitləri də dəyişirdi..

Əvvəllər nə var idi və indi? İnsanın inkişafı boyunca nə dəyişdi və bu dəyişikliyə nə səbəb oldu? Çalışın ki, nəticələri uşaqların özləri çıxarsınlar.

TÖVSIYƏ FƏALLIĞI – MÜŞAHİDƏ

Mövzu: Biz və təbiət

Başlıq: Ətraf mühitin çirkləndirilməsi

Dərsin məqsədi: şagirdlər ətraf mühitə qayğıkeş yanaşmalarını aşılamağı bacarməlidirlər;

Təbii mühit və insan tərəfindən yaradılmış məişət mühiti haqqında söhbət aparməlidirlər;

Təmiz və çirkləndirilmiş mühiti bir-birindən ayırməlidirlər;

Öz hissiyyat orqanlarından və sadə cihazlardan istifadə etməklə ətraf mühiti müşahidə etməlidirlər;
Sadə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər;
Həqiqətdə əşyaları tanımalı və çeşidlərə ayırmalıdırlar;
Ölçüsünə, formasına və tərkib materiallarına əsasən müxtəlif əşyaları təsvir etməli və bir-biri ilə müqayisə etməlidirlər;
Tanış maddələrdən/materialdan gündəlik həyatda istifadə etmək misallarını adlandırmalıdırlar;
Məişət və başqa növdə tullantılarla çirkləndirmə nəticələrini müzakirə etməlidirlər.

MTP standartının nəticələri ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Təb. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.

Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

ölçüsünə, formasına və ibarət olduğu materiala əsasən müxtəlif əşyaları təsvir edir və bir-biri ilə müqayisə edir;

ona yaxşı tanış maddələrin/materialların (məs., taxtanın, şüşənin, plastmanın) gündəlik həyatda istifadəsi misallarını adlandırır;

müzakirə edir ki, onun tərəfindən istifadə olunan bəzi əşyalar (məs., kətil, paltar, oyuncaqlar) nə üçün bir neçə müxtəlif maddədən/materialdan hazırlanır;

müzakirə edir ki, çayın/meşənin məişət və ya başqa növdə tullantılarla çirkləndirilməsi hansı nəticələrə səbəb ola bilər.

Lazımi material:

qablaşdırılmış konfetlər və ya başqa hazır ərzaqlar. Gigiyenik əlcəklər; tullantılar üçün iri paketlər.

1. Təbii mühitdə ekskursiya (8-10 dəq.)

Müəllim uşaqları məktəbin yaxınlığındakı parka, düzənliyə və ya meşəyə çıxarır. Bunun mümkün olmadığı halda, məktəbin həyətinin yaşıl və sakit yeri ilə kifayətlənə bilər, əsas odur ki, təbii mühitə düşək.

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, ətraf mühitdəki əşyaları müşahidə etsinlər və suallara cavab versinlər:

– Ətrafda nəyi görürsünüz?

– Onların arasında nəyin təbiətə aid olduğunu fərqləndirin? İnsanın əli ilə düzəldilmiş nədir? Onun hansı materialdan qurulduğunu təsvir edin? Hansı ölçüdədir?

Hansı forması vardır?

a) Gözlərinizi yumun və dinləyin:

- Hansı səsləri eşidirsiniz?
- Bu səsləri dinləmək xoşunuza gəlir və ya yox? (və ya hansı səs xoş səslənir?)
- Məktəbdə belə bir səsləri eşitmişinizmi? Evdə?

b) İndi yavaş-yavaş nəfəs alın və tapın:

- Hansı ətri duyursunuz?
- Təbiətdə olan ətir xoşunuza gəlirmi?
- Evinizdə və ya məktəbinizdə eyni ətri hiss edirsinizmi?

(Bu və ya digər sualların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, şagirdlər təbii mühiti nəinki görmə, eləcə də başqa hissiyyat orqanları ilə də qavraya bilməli və başa düşməlidirlər ki, təbii mühit insanın yaratdığı məişət mühitindən fərqlənir).

2. Zibil necə yaranır? – sınaq və diskussiya (6-8 dəq.)

Müəllim bu dərs üçün xüsusi olaraq konfetlər və başqa qablaşdırılmış ərzaqlar hazırlamışdır və bunları da şagirdlərə paylayır və xahiş edir ki, yesinlər. Maraqlıdır ki, şagirdlər konfet qabıqlarını, paketləri və başqa tullantıları hara atacaqlar.

Müəllim növbəti suallar üzrə kiçik diskussiya keçirir:

- Ətraf mühit necə çirklənir?
- Zibil necə əmələ gəlir?

Şagirdlər dərk etməlidirlər ki, zibillənmə tullantılar sayəsində baş verir;

Bir çox insanlar düzgün hərəkət etmirlər, buna görə də küçələr və həyətlər məişət tullantıları ilə zibillənir.

Müəllim söhbəti davam edir:

Siz bir çox məktəb əşyalarından istifadə edirsiniz. Gəlin, bunları sadalayaq: qələm, xətkeş, pozan, dəftər, kitab, karandaş. Deyə bilərsiniz ki, onlar nədən hazırlanmışlar? Sonra diqqəti xətkeşə yönəldir və şagirdlərdən xahiş edir ki, xətkeşi götürüb onu nəzərdən keçirsinlər. Nədən hazırlandığını tapın. Ayırd edin ki, bəzisi taxtadan, bəzisi plastmasdan və bəziləri də dəmirdən hazırlanmışlar.

Necə düşünürsünüz, verilən əşyanın hazırlanması üçün hansı xassələr onların istifadəsinə səbəb olurlar? (elastiklik, hamarlılıq və s.).

Bu alternativin müsbət və mənfi tərəflərini müzakirə etməlidirlər.

Bu dəfə müəllim onların diqqətini sinifdəki avadanlıqlara yönəldir, məsələn, kətilə, partaya, lövhəyə, pəncərəyə, qapıya. Cütlüklərə tapşırıq verir ki, onlardan hər birinin nədən hazırlandığını müşahidə etsinlər. Başqa materialdan hazırlanmış eyni əşyanı görmüsünüzmü və ya yox – məs., kətil (taxta, plastmas, dəmir), masa (taxta, plastmas, dəmir, daş və s.).

Sonra da müəllim diskussiya üçün sual verir:

- Necə düşünürsünüz, insan taxta materialı nə üçün dəmirlə və ya plastikatla əvəz edir?
- Bu qərarı bəyənirsinizmi və ya yox? Əsaslandırın ki, nə üçün.

3. Qrupda iş (12-13 dəq.)

Müəllim sinfi qruplara bölür və fikirləşməyi tapşırır:

I qrup – olduqları mühitdə nəyi bəyənirlər? (təbiətə tökülmüş zibil onu cazibəsiz edir).

II qrup – ətraf mühit necə zibilləndirilir?

III qrup – necə hərəkət etməliyik ki, ətraf mühiti zibilləndirməyək?

IV qrup – zibilləndirilmiş ətraf mühiti təmizləmək üçün nə etməliyik?

Müəllim bu sualları vərəqlərdə hazırlaya bilər və ya hər bir qrupa şifahi bir-bir sual verə bilər. Şagirdlər müzakirə edə bilərlər və suala cavab vermək üçün pantomima ilə səhnələri canlandırmağa bilərlər. Başqa şagirdlər başa düşməlidirlər ki, bu qrup nəyi demək istəyirdi.

4. Ətraf mühitin təmizlənməsi (6-7 dəq.)

Müəllim uşaqlara gigiyenik əlcəklər və polietilen paketləri verir (hər bir qrupa bir paket). Şagirdlər tullanmış zibili toplayır və paketlərdə yerləşdirirlər. Sonra məktəbə qayıtdıqda bu paketləri zibil qutusuna və ya bunkerlərə gətirib atırlar.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Qısa yekunlaşdırmadan sonra şagirdlər deməlidirlər ki, nəyi öyrəndilər, yeni nəyi başa düşdülər, nə üçün onlara belə dərs keçildi, nə üçün əlcəklərdən istifadə etdilər və s.

Müəllim ev tapşırığı üçün uşaqlara tapşırır ki, evdə valideynlərin yardımını ilə təyin etsinlər ki, evdə onların ailələrində bir gündə, bir həftədə, bir ayda təxminən neçə paket zibil yığılır.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim sual üzrə kiçik diskussiya keçirir:

– Deyə bilərikmi ki, yerə tökülmüş yarpaqlar təbiəti zibilləndirir?

Diskussiya nəticəsində fikir ayrılmalıdır ki, yerə tökülmüş yarpaqları, budaqları, meyvəni zibil adlandırmaq olmaz. Təbiət zibillik yaratmır, zibil tullantılar şəklində yalnız insanlardan qalır.

DƏRS 31-32

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Ətrafımızda zibil
Dərsin məqsədi:	Şagirdlərdə zibilləndirilmiş mühitə neqativ yanaşma inkişaf etdirilməlidir; Şagirdlər sağlamlıq üçün təmiz mühitin zərurətini dərk etməlidirlər; Təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə praktiki fəallıqda iştirak etməlidirlər; İllüstrasiyada və gerçəklikdə hadisələri tanımalı və təsvir etməlidirlər; Canlı orqanizmlərin həyat tələbatları haqqında müzakirə aparmalıdırlar; Təmiz mühitin zərurəti haqqında müzakirə aparmalıdırlar; Ətraf mühitin təmizliyinə əməl etməli və bu cəhətdən öz hərəkətlərini təsvir etməlidirlər; Məişət tullantılarının ikinci dəfə istifadəsini müzakirə etməlidirlər.
MTP standartının nəticələri ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir. Təb. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir; sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri); ətraf mühitdə təmizliyə əməl edir (məs., təyinatı üzrə məişət tullantılarını yerləşdirir) və bu məqsədlə öz əməlinin əhəmiyyətini təsvir edir.

Lazımi material: məişət tullantılarının ikincili emalı haqqında videofilm, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Sınıfdə söhbət (6-7 dəq.)

Müəllim uşaqlara söyləyir ki, bu gün onlar ətraf mühitin zibillənməsi haqqında danışacaqlar. Siz artıq bilirsiniz ki, zibil insanların olduğu yerdə yaranır. İnsanlar çoxlu əşyalardan, ərzaqlardan, materiallardan istifadə edirlər və bunun nəticəsində də onlara lazım olmayan – tullantılar qalır. Tullantıları atırlar və bu yolla da zibil yığılır. Zibil hər gün ardıcıl əmələ gəlir.

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, onların ailələrində gün ərzində nə qədər zibilin yığıldığını yada salsınlar. Müəllim: Gürcüstanda milyona yaxın ailə var. Necə düşünürsünüz, ölkəmizdə hər gün neçə paket zibil toplanılır?

1 və ya 2 milyon paket həddindən çoxdur. Birlikdə yığılmış bu qədər zibil bir böyük dağı əmələ gətirə bilər.

Müəllim növbəti sualla sınıfa müraciət edir:

– Bilirsinizmi ki, insanlar zibili hara və necə atırlar?

2. Dərslik üzərində iş (8-10 dəq.)

Verilən suala cavab vermək üçün və zibilin düzgün atılmamasının nəyə səbəb olduğunu təyin etmək üçün şagirdlər dərsliyin müvafiq səhifəsində verilən fotosəkilləri müşahidə etməlidirlər. 3 şəkildə insanların zibil atdıqlarının müxtəlif halları təsvir edilmişdir. Şagirdlər zibilin düzgün atılmadığı şəkilləri müzakirə etməlidirlər (yalnız sonuncu şəkildəki variant doğrudur).

Hər bir şəkli ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirməli və nə üçün şagirdlərin bu insanların hərəkətlərinin düzgün (yaxud da səhv) hesab etdikləri barəsində danışmalıdırlar. Müəllim sonda belə bir sual verir:

– Necə düşünürsünüz, bu insanlar nə üçün belə davranırlar (ətraf mühiti zibilləyən insanlar nəzərdə tutulur)?

– Sizin fikrinizcə, hamı zibili küçəyə (çölə) atdığı halda, nə baş verə bilər?

– Sizin fikrinizcə, bütün şagirdlərin zibili (kağızı, polietilen paketləri, günəbaxan tumlarını) məktəbin ərazisinə atdığı halda, nə baş verə bilər?

– İstəyiniz varmı ki, sinif otağımızı nəzərdən keçirək və təmizləyək?

3. Sınıf otağının təmizlənməsi (5-10 dəq.)

Sonuncu sualdan sonra şagirdlər diqqətlə döşəməyə baxırlar ki, haradasa zibil varmı, onu götürüb zibil qutusuna atmalıdırlar. Eləcə də yerə atılmış günəbaxan tumlarını və ya yemək qırıntılarını (belə bir şey olduğu halda) süpürə bilərlər. Bu halda əsas o deyil ki, otaq təmizlənsin, əsas odur ki, şagirdlərin nəzəri hazırlığının (əhval-ruhiyyələrinin) ardınca praktiki əməl gəlsin.

Müəllim uşaqlara təklif edə bilər ki, zibil qutusunun yanında belə adlanan yaşıl qutu qoysunlar. Yəni bu, adi karton qutu olacaqdır və bunu da yaşıl kağızla örtəcəklər, içərisinə hər hansı bir istənilən kağızı, b.a. makulaturanı yerləşdirəcəklər. Makulatura ikinci dəfə emal olunur, ondan karton, kağız hazırlanır.

Necə düşünürsünüz, nə üçün qutunu yaşıl rənglə örtüdü? Bu nəyin rəmzidir? (Həyatın, ağaclar yaşılırlar...)

Makulaturanın sayəsində biz yüzlərlə ağacı xilas edə bilərik. Yaxşı olardı ki, bu cür qutular artıq uşaqların təşəbbüsü ilə bütövlükdə məktəbdə qoyulsun.

4. Şagirdin dəftərində iş (8-10 dəq.)

Şagirdin dəftərində “Zibillikdə ov” konturlu şəkil verilmişdir. Şagirdlər fərdi olaraq işləməli, şəkildə səpələnmiş zibili tapmalı və onu dairəyə almalıdırlar. Sonra da şəkli rəngləməlidirlər. Sonda yerinə yetirilmiş işi təhlil etməlidirlər – hansı növdə tullantılar atılmışdır, küçədə (həyətdə) atılmış daha hansı növdə zibil görmüşlər?

5. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərsdə alınan biliyi və təcrübəni yekunlaşdırır. Bir daha şagirdlərə izah edir ki, insanın fəaliyyəti

ətraf mühitin müxtəlif komponentinin zibillənməsinə səbəb olur: bəzi hallarda su çirklənir, bəzi hallarda – torpaq, başqa hallarda isə – hava. Onların şagird dəftərində zibillənməni əks etdirən fotoşəkillər verilir. Şagirdlər müstəqil olaraq bu çalışmanı yerinə yetirirlər. Yaxşı olardı ki, valideynləri ilə birlikdə dərslikdə ətraf mühitin zibillənməsini əks etdirən fotoşəkilləri müzakirə etsinlər.

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.slideshare.net/lomaginashvili1/ss-28607773>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, onlardan hər biri həftə ərzində öz hərəkətlərini yada salsınlar:

1. Həftə ərzində onun özü şəxsən ətraf mühiti zibilləmişdirmi və ya əksinə ətraf mühitin təmizliyinin qayğısına qalmışdırmı?
2. Məişət tullantılarını hara atırdı?
3. Təsadüfən ətraf mühitə israfçılıqla yanaşmışdırmı?

DƏRS 33

Mövzu:

Biz və təbiət

Başlıq:

Ətraf mühiti qoruyaq!

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər ətraf mühitin zibillənməsi nəticəsində yaranmış təhlükələri adlandırma bilməlidirlər;

Ətraf mühitə olan şəxsi yanaşmalarını ifadə etməlidirlər;

İllüstrasiyalarda və gerçəklikdə əşyaları və hadisələri tanımalı/təsvir etməli və çeşidlərə ayırmalıdırlar;

Müxtəlif kommunikasiya formasından istifadə etməlidirlər;

Sağlamlıq üçün təmiz mühitin zərurəti barəsində müzakirə aparmalıdırlar;

Tullantıların ikinci dəfə istifadəsi haqqında məlumat toplamalı və müzakirələr aparmalıdırlar.

MTP standartının nəticələri

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Təb. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.

Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

fərdi qida rasionuna daxil olan ərzaqların siyahısını tərtib edir və insan üçün lazımi qida məhsullarının qruplarını ayırır (məs., tərəvəz, meyvə, dənli, süd məhsulları);

sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiz yaşayış yeri);

məlumat əldə edir və müzakirə edir ki, məişət əşyalarının ikinci dəfə istifadəsi necə mümkündür (məs., plastikat şüşələrdən gül dibçəklərinin hazırlanması, metal qalıqlarının təhvil verilməsi, kağızın makulaturaya verilməsi).

müzakirə edir ki, çayın/meşənin məişət və ya başqa növdə tullantılarla çirkləndirilməsi hansı nəticələrə səbəb ola bilər.

Lazımi material: iri formatlı kağızlar, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, zibillənmiş mühit mövzusunda sənədli film.

1. Sınıf diskussiyası (10-16 dəq.)

Müəllim sənədli filmi nümayiş etdirməklə dərsə başlayır və bunda da zibillənmiş mühit və insanların əməllərinin acınacaqlı nəticələri təsvir edilmişdir. Müəllim növbəti suallar üzrə diskussiya keçirir:

- Sizin fikrinizcə, ətraf mühitin zibilləndirilməsi insanlar üçün hansı ziyanı vurur?
- Sizin fikrinizcə, ətraf mühitin zibilləndirilməsi heyvanlar üçün hansı ziyanı vurur?

2. Dərslik üzərində iş (8-10 dəq.)

Dərslikdə dörd şəkil verilmişdir: heyvan zibillikdə necə eşələnir, şəhərdə yersiz tökülmüş zibillikdə uşaq oynayır, havanın çirkləndirilməsi və məişət tullantıları ilə çirkləndirilmiş su.

Şəkilləri suallar müşayiət edirlər: “kimi (nəyi) bu mühitdə təhlükə gözləyir?”

Şagirdlər fərdi olaraq fikirləşməli, bu və ya digər şəkil barəsində ehtimallarını söyləməlidirlər. Sonra, istəkləri əsasında, bir neçə şagird sıra ilə zibillənmənin növlərini və insanlar və heyvanlar üçün gözlənilən təhlükələri təsvir edir.

Müəllimin əlavə sualı:

Zibillikdə qida axtaran zaman heyvan zədələnmə bilərmə? Necə? (dəmir qutudan və ya sınımış şüşədən yaralana bilər, polietilen parçasını uda bilər, zəhərlənə, xəstələnmə bilər və s.).

3. Diskussiya (3-5 dəq.)

Söhbətdən sonra müəllim diskussiya sualları ilə sinfə müraciət edir:

- Necə düşünürsünüz, kimin fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühit çirkləndirilir?
- Necə düşünürsünüz, havanın, suyun və ümumiyyətlə, ətraf mühitin zibilləndirilməsinin qarşısını almaq mümkündürmü?
- Ətraf mühitin çirkləndirilməsi ümumi problemi təqdim edirmi?
- Şəxsən sən özün bunun qarşısını almaq üçün nə edə bilərsən?
- Necə düşünürsən, ətraf mühitin mühafizəsi sənə borcundurmu?

4. Qruplarda iş (8-10 dəq.)

Şagirdlər üçün ətraf mühitin zibilləndirilməsinin canlı aləm üçün böyük ziyan yetirməsi aydın olduğundan sonra, əlbəttə ki, sual yaranır:

– Ətraf mühiti zibildən necə qoruyaq?

Müəllim izah etməlidir ki, müdafiənin üsullarından biri xəbərdarlıq plakatlarını yaratmaqla və mərkəz yerlərdə yerləşdirməklə insanlara məlumatın çatdırılmasıdır; belə bir plakatlardan birinin nümunəsi dərsliyin ikinci səhifəsində verilmişdir.

Müəllim uşaqları 3 və ya 4 kiçik qruplara bölür və xahiş edir ki, fikirləşsinslər və zibillənməyə qarşı plakatlar hazırlasınlar.

I və II qruplar – məktəbin həyətinə təmizliyə əməl edilməsi üçün plakatlar hazırlayırlar;

III və IV qruplar – sinif otağında təmizliyə əməl edilməsi üçün plakatlar hazırlayırlar.

İşi başa çatdırdıqdan sonra plakatların təqdimatı təşkil edilir və sinif plakatları otaqda (il ərzində nəzərdə tutulur) sərgi edilir. Məktəbin həyətinin təmizliyinə riayət edilməsi üçün hazırlanmış plakatları həmyaşıdlarına necə tanış edəcəkləri barəsində şagirdlər və müəllim qərar verirlər.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsdə əldə edilən biliyi qısaca yekunlaşdırır və şagirdlərdən xahiş edir ki, dərsdə verilən “Yadında saxla” rubrikası ilə diqqətlə tanış olsunlar (dərsdə bunun üçün vaxt qalmadığında, evdə oxuya bilərlər).

6. Ev tapşırığı

Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, evdə bəzi məişət tullantılarının emalı haqqında (makulatura, metal qırıntılarının təhvil verilməsi, şüşə və plastmas qablar) məlumat əldə etsinlər (böyüklərdən, qonşulardan, valideynlərdən soruşsunlar) və növbəti dərisdə təqdimat hazırlasınlar.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim uşaqlara xatırladır ki, təbiətdə olduqları zaman onlar müxtəlif xoş ətir hiss etmişdilər. İndi də yada salsınlar ki, zibil atılan yerdə necə bir qoxu var idi.

Müəllim divarda, bir-birindən aralıda, təmiz və çirkləndirilmiş mühit təsvir edilən şəkilləri yapışdırır və şagirdlərə oyun təklif edir:

Şagirdlər sığ ilə şəkillərə yaxınlaşmalı və bu iki fərqli mühitdə hansı hissələri keçirdiklərini təsvir edirlər.

DƏRS 34

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Təhlükəsizliyin keşiyində
Dərsin məqsədi:	şagirdlər sağlamlıq üçün təhlükəli məişət əşyalarını adlandırma bilməlidirlər; Təhlükəli əşyalarla münasibətdə təhlükəsizlik ölçüləri barəsində söhbət etməlidirlər; Əşyaları tanımalı, təsvir etməli, çeşidlərə ayırmalıdır; Şəxsi fikirlərinə əsaslanaraq suallara cavab verməlidirlər; Gündəlik həyatda təbii resurslardan (qazdan) istifadə etməli və onunla bağlı təhlükəsizlik ölçülərinə riayət etməlidirlər.

MTP standartının nəticələri

ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları (su, odun, təbii qaz) sadalayır və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət edir;
Lazımi material:	həşəratlara qarşı aerosol balonu, yuyucu toz, başqa məişət kimyəvi maddələri (təmizlik üçün materiallar); ətir, sap, qol saati. Rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Sağlamlıq üçün təhlükəli əşyaların müşahidəsi (8-10 dəq.)

Müəllim uşaqlardan soruşur ki, birinci sinifdə öyrəndikləri materialdan yadda saxlamışlarını ki, ailədə hansı əşyalara təsadüf edilir və hansıların istifadəsi zamanı xüsusilə ehtiyatlı olmaq lazımdır? (I sinifdə iti və kəsici məişət əşyalarından söhbət gətirdi). Sadalanan bu və ya digər əşya hansı ziyanı yetirə bilər və bu təhlükənin qarşısını almaq üçün nə etməliyik?

Sonra müəllim söyləyir ki, bir neçə məişət əşyasını gətirmişdir və bunların arasında şagirdlər tapmalıdırlar ki, onların fikrincə hansılar istifadə prosesində təhlükəlidir. Müəllim qutudan (və ya çantadan) çıxarıb və masanın üzərinə qoyur: həşəratlara qarşı aerosol balonunu, yuyucu tozu, “Köstəbək” adlı kanalizasiya

borularını təmizləyən vasitəni, mətbəx çanağını təmizləyən “Kometi”, pəncərələri təmizləyən mayeləri (başqa məişət kimyəvi maddələrini), eləcə də təhlükəli olmayan əşyaları: ətəri, sap yumağını, qol saatını və s.

Müəllim sıra ilə əşyaları bir-bir göstərir və sual verir:

- Bilirsinizmi ki, bu nədir və insanlar bundan nə üçün faydalanırlar?
- Uşaqlar üçün təhlükəlidirmi və ya yox?

Bu sonuncu suala cavab vermək üçün şagirdlər qırmızı və ya yaşıl rəngdə flomasteri (karandaşı) qaldırmalıdırlar; qırmızı təhlükəli olduğunu, yaşıl isə təhlükəsiz olduğunu bildirir.

Sonra, şagirdlərin verilən suallara cavab verə bilmədikləri halda, müəllimin özü izah edir ki, bu əşyanın istifadəsi nə üçün təhlükəlidir, uşağa hansı ziyanı yetirə bilər; uşaq təhlükəsizlik qaydalarına necə əməl edə bilər (bütün bu məlumatlar həmin məişət əşyalarının üzərində yazılmış və bir çox hallarda xəbərdar edir ki, uşaqlar əl vurmamalıdırlar. Onlardan bir çoxu zəhərlənməyə səbəb olur, bəzilərinin dərisinə və ya gözlərinə ziyan vurur).

2. Şagirdin dəftərində iş (8-10 dəq.)

Şagirdin dəftərində məişət əşyalarının şəkilləri verilmişdir. Şagirdlər tapmalıdırlar ki, istifadə zamanı onlardan hansı sağlamlıq üçün təhlükəlidir və qırmızı flomasterlə və ya karandaşla dairəyə almalıdırlar (bunlardır: yuyucu toz, həşəratlara qarşı aerosol balonu, pəncərə təmizləyən maye, balta, bıçaq, elektrik isidicisi). Bu çalışma ilə onlar ötən praktiki iş zamanı əldə etdikləri biliklərini möhkəmləndirirlər. Müəllim söhbəti suallarla aparır:

- Qazın qoxusunu hiss etdiyinizdə, necə hərəkət etməlisiniz? Yanğın gördüyünüzüdə?

Söhbətdən sonra müəllim dərslikdə verilən “Yadında saxla” rubrikasına diqqət verməyi xahiş edir ki, lazım gəldiyində (yanğın, qaz sızması, su borusunun xarab olduğunda) müraciət edə biləcəyiniz xidmət vardır. Bu, təxirəsalınmaz yardım xidmətidir: 112.

3. Elektrik cihazları barəsində söhbət (6-8 dəq.)

Müəllim diqqəti ona yönəldir ki, çalışmanı yerinə yetirdikdə şagirdlər təhlükəli əşyalar arasında elektrik qızdırıcını da adlandırdılar.

– Elektrik enerjisi ilə işləyən daha hansı məişət əşyalarını tanıyırsınız? (televizor, ütü, paltaryuyan maşın, kompüter, saç feni...).

– Bu əşyalardan istifadə etdikdə nə üçün ehtiyatlı olmaq lazımdır? (bu əşyalar elektrik cərəyanını keçirir və müxtəlif səbəblərdən sıradan çıxma bildiyinə görə, insanı elektrik cərəyanı vura bilər və ya yanğın baş verə bilər).

- Elektrik cərəyanı nə üçün təhlükəlidir?

4. Dərslik üzərində iş (8-10 dəq.)

Dərslikdə elektrik enerjisi ilə işləyən və onlardan istifadə etdikdə təhlükəsizlik qaydalarına əməl ediləsi məişət əşyalarının tanınmasına aid çalışma verilmişdir. Şagirdlər bu çalışmanı müstəqil yerinə yetirməlidirlər və işlərini bitirdikdən sonra verilən təhlükəsizlik qaydalarını təkrarlamaq və doldurməlidirlər (məsələn, işlək vəziyyətdə elektrik cihazını təmizləmək olmaz, işlək vəziyyətdə elektrik lampasını dəyişdirmək olmaz və s.)

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsdə alınan biliyi yekunlaşdırır və bir daha qeyd edir ki, sağlamlığımız üçün və ətraf mühətdə düzgün davranmaq üçün mütləq təhlükəsizlik qaydalarına əməl etmək lazımdır.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Yaxşı olardı ki, müəllim şagirdlərlə qazla təhlükəsizlik barəsində söhbət aparmaq üçün vaxt ayırsın. Qaz (yanar qaz) çox təhlükəli zəhərdir, gecə qaz sobasının işlək vəziyyətdə qoyulması insanların həyatı üçün təhlükə yarada bilər. Söhbət etməli lazımdır:

- Otaq qaz qoxusunu hiss etdiyimizdə, necə hərəkət etməliyik?
- Qaz sobasından necə istifadə etməlisən ki, yanğın baş verməsin?

(Qazın qoxusunu hiss etdikdə kibrik yandırmaq, işığı yandırmaq, qaz sobasından istifadə etmək olmaz. Dərhal pəncərələri açmaq lazımdır ki, otağın havası dəyişsin. Qoxunu yenə də hiss etdikdə, qaz qəza xidmətinin əməkdaşlarını çağırmaq lazımdır).

DƏRS 35

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Biz və dərmanlar
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər müxtəlif dərman formalarının (inyeksiya, maye, həb, məlhəm) olduğunu anlamalıdırlar; Düzgün qəbul edilməmiş dərmanın ziyanını dərk etməlidirlər; Dərmanla münasibətdə təhlükəsizlik qaydalarının işlənilib hazırlanması; Əşyaları tanımalı, təsvir etməli və çeşidlərə ayırmalıdırlar; Şəxsi fikirlərinə əsaslanaraq, suallara cavab verməlidirlər; Ehtimallarını söyləməlidirlər.

MTP standartının nəticəsi

ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb.II.7. Şagird gündəlik həyatda istifadə edilən resursları adlandırmalı və onların əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparmalıdır.
-------------------	--

Nəticə əyanidir, əgər şagird:	cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; gündəlik həyatda istifadə etdiyi təbii resursları (su, odun, təbii qaz) sadalayır və onların əhəmiyyəti barəsində söhbət edir.
--------------------------------------	---

Lazımi material:	həkim kabinetində dərmanlar, iri formatlı kağız, markerlər (və ya lövhə və təbaşir), karandaşlar.
-------------------------	---

1. Həkim otağında dərmanlara baxış (10-15 dəq.)

Müəllim məktəbin həkimi ilə razılaşmış və şagirdləri onun kabinetinə aparır.

Müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə söhbəti aparır:

- Sizin fikrinizcə, dərmanlardan nə üçün istifadə edirik?
- Hansı növdə dərmanları görürsünüz? Onların arasında hansılar həblərdir? Damcılar (maye)? Məlhəm?
- İnsan orqanizminə iynə ilə yeridilən dərmanı görürsünüzmü?
- Necə düşünürsünüz, dərman xarab olmasın deyə, necə saxlanılmalıdır?
- Nə üçün bir çox hallarda dərman qutuya yerləşdirilir (qablaşdırılır)?
- Sizin fikrinizcə, nə zaman dərman insan üçün fayda verir?
- Xəstə necə bilməlidir ki, hansı miqdarda (dozada) dərman qəbul etsin?
- Dərmanlar haqqında daha nə ilə maraqlanırsınız? (həkimə suallar verin).

Söhbətdə yaxşı olardı ki, həkim (şəfqət bacısı) ara-sıra söhbətə cəlb olunsun. O, uşaqlara maraqlı məsələlər barəsində izahatlar verə bilər. Həkim hər hansı bir qutunu açıb uşaqlara içərisində yerləşən dərmanı, eləcə də bu dərman haqqında geniş məlumat verilən vərəqi göstərə bilər.

2. Dərslik üzərində iş (5-8 dəq.)

Sınıf otağına qayıdan uşaqlar dərsliklərində müvafiq dərsi açıq və eyni səhifədə dərman haqqında verilən kiçik mətni oxuyurlar (“nəyi öyrəndik, bu mətnə əsasən dərmanın hansı təyinatı vardır?”). Sonra şagirdlər

ikinci fotosəklə baxır, fotosəkildə verilən cümləni oxuyur və yeni sözü yadlarında saxlayırlar – “inyeksiya”.

Sonda şagirdlər dərsləyin ikinci səhifəsində verilən sadə çalışmanı yerinə yetirirlər – dərmanların növlərini tapmaq.

3. Sınıf diskussiyası (4-5 dəq.)

Müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə qısa diskussiyanı keçirir:

– Dərman insana fayda əvəzinə ziyan yetirə bilərmi? Hansı halda? (sağlamlıq üçün təyinatsız qəbul edilən dərman və ya çoxlu dərmanı birlikdə qəbul etmək zərərli və s....).

4. Qruplarda iş (8-10 dəq.)

Müəllim sinfi kiçik qruplara bölür və tapşırıq verir. Şagirdlər dərsləyin ikinci səhifəsində fotosəklə baxmalı və fikirləşməlidirlər ki, nə üçün dərman qutusunun belə bir yazısı vardır – “uşaqlardan kənar saxlayın”.

Sonra hər bir qrup bir-bir qayda fikirləşməlidir ki, dərman uşağa ziyan vurmaz (məsələn, böyüklərin icazəsi olmadan dərman içmə, həkim iynəsi ilə oynamaq olmaz, həyətdə atılmış istifadə olunmuş iynəyə əl vurma və s.).

Təqdimatlara paralel olaraq müəllim lövhədə və ya format kağızın üzərində uşaqların hazırladıqları dərmanlardan təhlükəsiz istifadə qaydalarını yazır.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim dərsi qısaca yekunlaşdırır və bir daha diqqəti dərmanlara qarşı təhlükəsizlik qaydalarına yönəldir.

Müəllim uşaqlara tapşırır ki, növbəti dərs üçün boş ərzaq qutularını, balonları, qabları, şokolad qablaşdırma kağızını, plastmas qatıq stəkanını, sərinləşdirici suların plastmas şüşələrini, konserv qabını gətirsinlər – kim evdə nəyi taparsa.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərman içdikdə, iynə vurulduqda hansı hissələri keçirdiklərini yada salsınlar. Dərmanlarla müalicə hansı nəticə ilə başa çatdı? İcazəsiz dərman içmişlərimi? Bu hərəkət nə dərəcədə doğrudur? Və s. Bu söhbətdən sonra “yadında saxla” rubrikasında verilən mətni oxumalı və başa düşməlidirlər.

DƏRS 36

Mövzu:

Biz və təbiət

Başlıq:

Qida ilə münasibətdə təhlükəsizliyə necə əməl edək?

Dərsin məqsədi:

Şagirdlər qida ilə bağlı təhlükəsiz hərəkəti dərk etməlidirlər;

Qida məhsulunun etiketində verilən məlumatdan əməli istifadə etməlidirlər;

Öyrənilən obyektə müşahidə etməlidirlər;

Praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər;

Suallara cavab vermək üçün lazımi məlumatları toplamalı, qeyd etməlidirlər;

Müşahidə nəticələrinə istinadən suallara cavab verməlidirlər;

Həyat tələbatları haqqında (qida) müzakirələr aparmalı və təhlükəsizliyə əməl etməlidirlər;

ətraf mühitin mühafizəsində iştirak etməlidirlər;

Məişət tullantılarının təkrar istifadəsi haqqında məlumatı axtarmalı-müzakirə etməlidirlər.

MTP standartının nəticələri

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Təb. II.5. Şagird əşyanın və onun tərkib maddəsinin/materialının xassələrini bu əşyanın təyinatı ilə əlaqələndirə bilməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

özünün fərdi hissiyyat orqanları və ya sadə cihazların istifadəsi ilə öyrənilən obyektə müşahidə edir;

təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir;

suala cavab vermək üçün lazımı göstəriciləri toplayır və qeyd edir (şəkillərin, şərti işarələrin vasitəsilə);

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

konkret orqanizmin həyat tələbatlarının (qida, su, torpaq, hava, sığınacaq) barəsində məlumat toplayır və müzakirə edir;

ətraf mühitdə təmizliyə əməl edir (məs., təyinatı üzrə məişət tullantılarını yerləşdirir) və bu məqsədlə öz əməlinin əhəmiyyətini təsvir edir;

məlumat əldə edir və müzakirə edir ki, məişət əşyalarının ikinci dəfə istifadəsi necə mümkündür (məs., plastikat şüşələrdən gül dibçəklərinin hazırlanması, metal qalıqlarının təhvil verilməsi, kağızın makulaturaya verilməsi).

Lazımi material:

qida ərzaqlarının qutusu və ya qabları etiketlə, məişət əşyalarının təkrar istifadəsi haqqında videomaterial. Qida məhsullarının qablaşdırma materialları etiketlə.

1. Giriş söhbəti (5-6 dəq.)

Ötən dərslərdə biz təhlükəsiz hərəkət qaydaları haqqında müzakirə apardıq ki, buna əmək etmək də insanın həyatı və sağlamlığı üçün önəmlidir.

Yadıma sal, elə bir hal olubmu ki, sənin ehtiyatlılığın və uzaqqörənliyin sayəsində kimsə (dostun, ailə üzvü, tanışın, yad insan) təhlükədən qurtulmuş, ona yardım etmişən.

Və ya əksinə – kimsə səni təhlükədən xilas etmişdir?

Kimin istəyi varsa, bunun haqqında danışa bilər.

2. Sinif diskussiyası (5-7 dəq.)

Dinlənilən misallardan sonra müəllim mövzunu genişləndirməli və bu dəfə uşaqların diqqətini qida məhsullarının təhlükəsizliyinə yönəltməlidir.

– Necə düşünürsünüz, bəsləndiyimiz ərzaqlar nə dərəcədə təhlükəsizdir?

– Necə düşünürsünüz, qida məhsulunun keyfiyyəti hansı əlamətlə qiymətləndirilməlidir?

Bu gün istehlak bazarında qida məhsullarının seçimi çox böyükdür. Onların müxtəlifliyi, qablaşdırma keyfiyyəti göz qamaşdırır. Onlar arasında seçim etmək çox çətindir. Siz də yaqın bir çox hallarda bu prosesdə iştirak etmişiniz (valideynlərinizlə birlikdə və ya müstəqil).

– Ərzaqları haradan alırsınız: marketlərdə, köşklərdə və ya bazarda?

– Ərzaqları seçdikdə nəyə diqqət verirsiniz?

3. Qısa mühazirə (4-5 dəq.)

Bu və ya digər mümkün suallara cavab verdikdən sonra müəllim danışır ki, qida məhsullarını alan zaman necə hərəkət etməlidir. İlk növbədə nəzərə almaq lazımdır onun (müəllim lövhəyə yazır):

1. Buraxılış tarixini
2. Saxlanma müddətini

Bütün bunlar haqqında məlumatı isə etiket çatdırır ki, bu da qablaşdırılmış ərzaqda yazılmışdır. Əyanilik üçün yaxşı olardı ki, müəllim hər hansı bir qida ərzağının etiketini gətirsin.

İlk növbədə, diqqəti ərzağın hazırlanması və saxlanılması müddətlərinə yönəltməliyik ki, bu da mütləq verilməlidir. Məsələn, süd məhsulları tez xarab olan məhsulların sayına aiddir. Əksər hallarda onun saxlanılması müddəti qısadır – bir gündən beş günə qədərdir. Bunun üçün də bu və ya digər oxşar ərzaqları əldə etdikdə vaxta mütləq diqqəti yönəltmək lazımdır. Bir qayda olaraq, saxlanma müddətləri ya etiketin üzərində yazılmış, ya da onun qapağında və ya dibində həkk edilmişdir.

Etiketdə işarə edilmiş saxlanma müddətləri pozulmuşdur (yəni vaxtı keçmişdir), bu qida məhsulu sağlamlıq üçün zərərli (müəllim dediklərini eyni zamanda etiketin nümunələrində göstərir).

4 .Aktiv çalışma (15-20 dəq.)

Müəllim sinfi 4-5 nəfərlik qruplara elə bölür ki, hər bir qrupa təxminən eyni sayda ərzağın qablaşdırma materialı düşsün, sonra belə bir tapşırıq verir:

– Əlinizdə olan qida məhsullarının qutuları ilə diqqətlə tanış olun və öyrənin, onda yerləşdirilən etiketi axtarın, diqqətlə oxuyun, bayaq söhbət etdiyiniz zəruri əlamətlərə əsasən müzakirə edin. Yaxşı olardı ki, hər bir qrupa müəllim 2-2 fərqli etiket seçsin. Prezentasiya zamanı yuxarıda təhlil edilən iki xüsusiyyəti müzakirə edin.

Şagirdlər prezentasiya zamanı əsaslandırmağa çalışsınlar ki, əllərində olan etiketlərə əsasən, bu qidanın ərzaq kimi istifadəsi mümkündürmü və ya yox.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Müəllim bu dərsdə və həftə ərzində əldə edilən biliyi yekunlaşdırır. Sonra şagirdlərdən xahiş edir ki, bu bilikdən həyatda istifadə etdiklərini müntəzəm olaraq danışsınlar.

Eksperiment

Lazımı material: qayçı, sərinləşdirici içkilərin plastmas qabları, karton qutuları, şokolad kağızları, quru yapışqan, at tükü, iynə, flomasterlər və s.

Qruplara növbəti tapşırıq verilir: sizin fikrinizcə, gətirdiyiniz əşyalardan (bunlar da artıq məişət zibillidir) təkrar istifadə etmək olarmı?

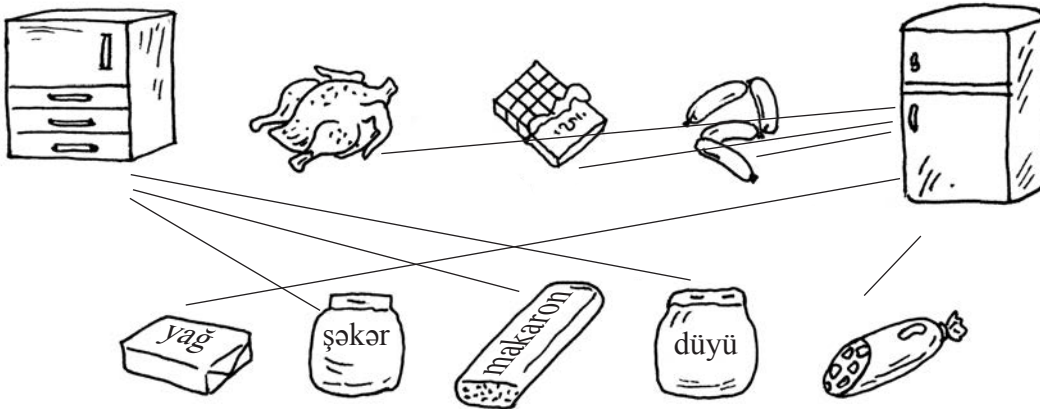
Fantaziyanıza inanın! Uyğun əşyaları düzəldin (gül qabı, karandaşlar üçün qab və s.).

Sonda, şagirdlər yaratdıqları əşyaları sinif yoldaşlarına təqdim edirlər.

TEST 6

1. Qida məhsulunu saxla:

(Hər bir məhsulu oxla dolaba və ya soyuducuya “keçir”)

2. Cədvəldə bu obyektləri çeşidlərə ayır:
Dəniz, ev, körpü, dağ, yol, meşə.

təbii	süni
<i>Dəniz</i>	<i>Ev</i>
<i>Dağ</i>	<i>Körpü</i>
<i>Meşə</i>	<i>Yol</i>

3. Konfetin və ya dondurmanın kağızını hara atarsan? (Cavabı dairəyə al)

- a) Həyətə
b) Döşəməyə
c) Zibil qutusuna

4. Hansı zibil deyil?(Düzgün cavabı dairəyə al)

- b) Konfet kağızı
c) Tökülmüş yarpaqlar
d) Məişət tullantıları

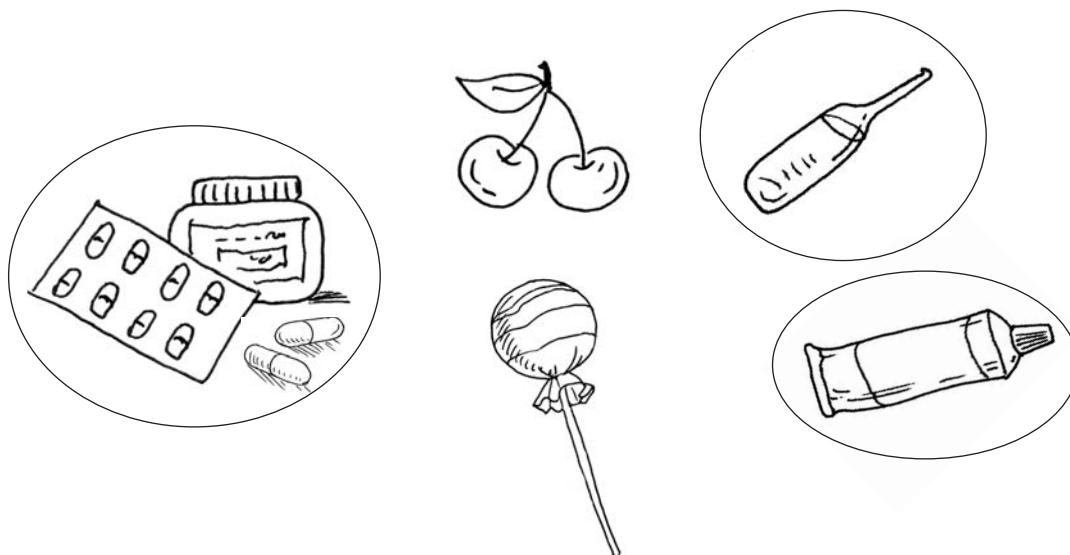
5. Ətraf mühitin çirkləndirilməsi hər kəsin problemidirmi?

Hə və ya yox yaz.

Hə

6. Hansı dərmandır?

(Düzgün cavabı dairəyə al)

DƏRS 37

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Təbiətdə təhlükəsiz istirahət
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər təbii mühitdə insan üçün gözlənilən təhlükələri dərk etməlidirlər; Təbiətdə təhlükəsiz istirahət qaydaları haqqında söhbət etməlidirlər; Təbiətdə olduqda düzgün davranışı dərk etməlidirlər; İllüstrasiyada və ya gerçəklikdə hadisələri tanımalı, təsvir etməlidirlər; Sağlamlıq üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidirlər; Ətraf mühitdə təmizliyə əməl etməli və bu məqsədlə öz əməllərinin əhəmiyyətini dərk etməlidirlər.

MTP standartının nəticələri ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır;

verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;

sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri);

ətraf mühitdə təmizliyə əməl edir (məs., təyinatı üzrə məişət tullantılarını yerləşdirir) və bu məqsədlə öz əməlinin əhəmiyyətini təsvir edir.

Lazımi material:

videomaterial, iş vərəqləri.

1. Giriş söhbəti (6-7 dəq.)

Bu dərstdə şagirdlər, imkan daxilində, növbəti məsələləri başa düşməlidirlər: istilərin düşməsi və günəş vannaları, qarda və ya buzda sürüşmə, qar uçqunu təhlükəsi, təlatüm, daş tökülməsi, duman, şimşək-ildırım, meşədə davranış qaydaları və s. Eyni zamanda müəllim dərstdə diqqəti ətraf mühitin təmizliyinə qayğının göstərilməsinə də yönəltməlidir.

Dərsin əvvəlində müəllim bir neçə dəfə suallarla şagirdlərə müraciət edir:

– Sizlərdən hansınız dənizdə dincəlmisiniz?

– Kim dağda olmuşdur?

– Kim meşədə gəzməyi sevir?

– Adlandırdığımızlardan başqa daha hansı istirahət yerlərini tanıyırsınız?

Müəllim sonda uşaqlara sualla müraciət edir:

– Sizin özünüz hər hansı bir təhlükəli halla qarşılaşmışsınız mı (və ya təhlükəli hadisə haqqında eşitmisiniz mi?)

2. Qruplarda iş (8-10 dəq.)

Şagirdlərin cavablarından sonra müəllim bildirir ki, təbii mühitdə həqiqətən də xoşagəlməz hallar baş verir ki, insanlar təhlükəyə düşürlər. İndi məhz bu cür məsələ üzərində qruplarda fikirləşmək lazımdır. Müəllim sinfi 4 qrupa bölür və tapşırıq verir ki, fikirləşsinsinlər və sadalansınlar:

I qrup – təsəvvür edin ki, dənizdə istirahət edirsiniz; sizin fikrinizcə, dənizdə hansı təhlükə gözlənilə bilər?

II qrup – təsəvvür edin ki, meşədəsiniz; sizin fikrinizcə, meşədə hansı təhlükə gözlənilə bilər?

III qrup – təsəvvür edin ki, yayda yüksək dağ kəndində dincəlisiniz; yayda dağda hansı təhlükə gözlənilə bilər?

IV qrup – təsəvvür edin ki, qışda Bakurianidə və ya Qudauridə dincəlisiniz; hansı təhlükə gözlənilir?

Təqdimat üçün uşaqlar cavabları qısaca qeyd etməlidirlər. Yaxşı olardı ki, şagirdlər öz yazılarını şəkillərlə də tərtib etsinlər.

3. Dərslük üzərində iş (10-12 dəq.)

Dərslüyün müvafiq səhifəsində təbii mühiti əks etdirən dörd şəkil verilmişdir ki, bunları da şagirdlər tapmalı və müvafiq olaraq bu şəkillərdə təsvir edilən təhlükələr barəsində danışmalıdırlar.

Müəllim verilən şəkillərə əsasən, söhbəti aparır və bunun üçün də şagirdlərə sual verir:

– İnsanı belə bir halda hansı təhlükə gözləyir?

Dərslüyün ikinci səhifəsində çalışma verilmişdir ki, bu da təbiətdə olduqda düzgün (təhlükəsiz) davranış qaydaları barəsində şagirdləri düşündürməlidir.

İş başa çatdırıldıqdan sonra müəllim əlavə suallar verir, məsələn:

– Nə üçün meşədə cığır boyunca aşağı getmək lazımdır?

(çünki yolunu azdıqın halda, enişə gedən cığır sonda ya yola yaxınlaşdıracaq, ya insanların yaşayış yerinə, yoxuşa gedən yolla isə belə bir imkan çox azdır).

4. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim qısaca dərsin fəallıqlarını və nəticədə əldə edilən biliyi yekunlaşdırır. Sonra şagirdlərə ev tapşırığı verir ki, “Fikirləş” rubrikası ilə tanış olsunlar və suallara cavab versinlər. Eləcə də dəftərin müvafiq səhifəsində verilən çalışmanı yerinə yetirsinlər.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim növbəti sual ətrafında diskussiya aparır:

– İnsan təbiətdə atılan zibildən hansı təhlükəni gözləyir?

– Dəniz sahilində və ya meşədə piknik zamanı görünən zibili toplamaqda və ya atmaqda iştirak edərsənmi?

DƏRS 38

Mövzu: Biz və təbiət

Başlıq: Təbiəti qoruyaq!

Dərsin məqsədi: Şagirdlər təbiətə olan qayğıkeş münasibətlərini formalaşdırma bilməlidirlər;

İllüstrasiyada və ya həqiqətdə hadisələri tanımalı, təsvir etməlidirlər;

Müşahidə nəticələrinə əsaslanaraq, suallara cavab verməlidirlər;

Təhlükəsizlik məqsədilə öz əməllərini dərk etməlidirlər.

MTP standartının nəticələri

ilə əlaqə:

Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.

Təb.III.3. Şagird orqanizmlər üçün ətraf mühitin əhəmiyyətini müzakirə etməlidir.

Nəticə əyanidir, əgər şagird:

sağlamlığı üçün ətraf mühitin əhəmiyyəti barəsində müzakirələr aparır (havası dəyişdirilmiş sinif otağı, təmiş yaşayış yeri);

ətraf mühiddə təmizliyə əməl edir (məs., təyinatı üzrə məişət tullantılarını yerləşdirir) və bu məqsədlə öz əməlinin əhəmiyyətini təsvir edir.

Lazımi material:

rəngli karandaşlar və ya flomasterlər.

1. Dərslük üzərində iş və diskussiya (8-10 dəq.)

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərslüklərinin müvafiq səhifəsini açsınlar, verilən fotosəkillərə baxsınlar və onları müşayiət edən mətni oxusunlar. Mətni bir və ya iki şagird oxuyur. Eləcə də bir və ya iki şagird danışır ki, oxunulan mətndən nəyi öyrəndilər.

Sonra müəllim diskussiya üçün sual verir:

– Fikirləşmisinizmi ki, meşədə yanğın necə yaranır?

Uşaqların böyük hissəsi fikirləşir ki, meşədə yanğın ağacı ildırım vurduğunda baş verə bilər; müəllim razılaşır və bildirir ki, ildırım nəticəsində baş verən yanğın çox nadir haldır. Adətən yanğın əsasən insanların laqeydliyi nəticəsində yaranır. Məsələn, Rusiyada 1999-cu ildə 30 min meşə yanğını baş vermiş və demək olar ki, bütün halların səbəbi də insanların laqeydliyi olmuşdur.

2. Yanğının səbəbləri haqqında söhbət (8-10 dəq.)

Müəllim lövhəyə beş hadisə yazır ki, hansına (yəni insanların laqeydliyinə) görə meşədə yanğın baş verə bilər:

1. Yanmış kibriti yerə atmaq;
2. Yanmış siqareti yerə atmaq;
3. Düzgün olmayan yerdə ocaq qalamaq;
4. Diqqətsiz buraxılmış kəsöv;
5. Güclü quraqlıq.

Sonra müəllim şagirdlərlə birlikdə hər bir hadisəni təhlil edir və sonda nəticə çıxarırlar ki:

Yanan kibriti və ya söndürülməmiş siqareti meşəyə atmaq olmaz, çünki quru otları və ya yarpaqları od asanlıqla bürüyür və dərhal ağaclara keçir;

– Ocaq qalamaq üçün elə bir yer seçilməlidir ki burada alov ağacın budaqlarına, çılpaqlaşmış köklərə, otlara və ya kollara keçə bilməyəcəkdir;

– Oranı tərək etməzdən öncə əmin olmalıyıq ki, ocaq tam sönmüşdür, çünki sönməmiş kəsöv oyana və oda çevrilə bilər.

3. Şagirdin dəftərində iş (10-11 dəq.)

Şagirdin dəftərində beş konturlu şəkil verilmişdir: quş balaları olan yuva, yaşllaşdırılmış ağaclar, çay, meşə heyvanı, meşənin yaxınlığında taxta ev. Şagirdlərə tapşırıq verilir ki, yanğın nəticəsində meşədə nəyə ziyan dəyə bilər və müvafiq şəkilləri rəngləsinlər (yalnız çaya dərhal ziyan dəyməyəcək).

– Ehtimalını söylə ki, yanğın nəticəsində nə baş verir?

– Yanğın təbii resursların məhvini, tükənməsinə imkan yaradırmı və ya yox?

4. Sınıf diskussiyası (5-6 dəq.)

Sonda müəllim növbəti suallardan istifadə etməklə diskussiyanı təşkil edir:

– Meşədə necə istirahət edə ki, yanğın baş verməsin?

– Olduğumuz meşədə yanğın gördükdə, necə hərəkət etməliyik.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim əldə edilən biliyi yekunlaşdırır və bir də meşədə təhlükəsiz davranış zərurəti barəsində danışır. Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=I1h0wTEsCP>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim uşaqlara təklif edir ki, meşədə yanğına düşən obyektləri canlandırsınlar, məsələn:

Yuvası yanan quş;

Balaları ilə birlikdə dovşan;

Böyük pəlid ağacı;

Qarışqalar və s.

Adlandırınlar ki, necə bir duyğudur:

Ehtimal ki, qorxu, çarəsizlik, mübarizə....

DƏRS 39

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Necə hərəkət edək?
Dərsin məqsədi:	Şagirdlər illüstrasiyada və gerçəklikdə əşyaları tanımalı, təsvir etməli və çeşidlərə ayırmalıdır; Şəxsi fikirlərinə və müşahidə nəticələrinə əsaslanaraq suallara cavab verməlidir; Canlı əşyalar üçün xas olan əlamət-xassələri sadalamalıdır; Heyvan haqqında məlumat toplamalıdır.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir. Təb. II.2. Şagird həyatın əsas əlamətlərini tapa bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır; canlı cisimləri xarakterizə edən əlamətləri sadalayır; heyvanı seçir, onu müşahidə edir və məlumat toplayır ki, necə hərəkət edir, qidalanır, nəfəs alır, böyüyür, inkişaf edir və çoxalır. Öz göstəricilərini sinif yoldaşlarının işləri ilə müqayisə edir;
Lazımi material:	Əlavədən müvafiq məlumat mətnləri ilə 4 vərəq, rəngli karandaşlar və ya flomasterlər, iş vərəqləri.

1. Giriş söhbəti (3-4 dəq.)

Müəllim ötən dərsdə təhlil edilən mövzunu davam etdirir ki, təbiətdə olduqda onlar bəzi heyvanlarla qarşılaşdıqda, xüsusi ehtiyat göstərməlidirlər. Sonra isə suallarla sinfə müraciət edir:

- Təbii mühitdə hansı heyvanlarla qarşılaşmaq olar?
- Sizin fikrinizcə, hansı heyvanlarla qarşılaşmaq təhlükəlidir və nə üçün?

2. Şagirdin dəftərində iş (5-6 dəq.)

Şagirdin dəftərində bir neçə heyvanın şəkli verilmişdir ki, bunlarla qarşılaşdıqda insan xüsusi ehtiyat göstərməlidir. Bunlardır: zəhərli ilan, əqrəb, arı, ağcaqanad. Şagirdlər onları tapmalı və adlarını çəkməlidirlər, sonra isə başa düşməyə çalışmalıdırlar ki, hansı heyvan insan üçün nə ilə təhlükəlidir (ilanın, əqrəbin, arının zəhəri qorxuludur, ağcaqanad həqiqətən də zəhərli olmur, amma müxtəlif xəstəlikləri yayır və onun sancması kifayət qədər ağrılı olur).

3. Qruplarda iş (17-18 dəq.)

Müəllim sinfi dörd qrupa bölür və tapşırıq verir. Hər bir qrupa dərslikdə verilən “Bu maraqlıdır” rubrikasından kiçik mətni oxumaq tapşırılır.

I və II qrupa – zəhərli ilanlar haqqında mətn;

III və IV qrupa – əqrəb haqqında mətn;

Şagirdlər qruplarda verilən məlumatla tanış olmalı və fikirləşməlidirlər ki, bu biliyi sinif yoldaşlarına necə (hansı forma ilə) ötürsünlər (prezentasiya üçün şəkillər, səhnəciklər hazırlaya, mətnin məzmununu nağıllaya və s. edə bilirlər).

4. Şagirdin dəftərində iş (8-10 dəq.)

Şagirdlər şagirdin dəftərini açırlar, onlar heyvanların adlarını tapmalı və yazmalıdırlar: ilan, əqrəb,

arı və s. Onlar başa düşməlidirlər ki, bir sırada (zəhərli heyvanları) ilan, əqrəb və arını yazmalı, ikincidə isə – canavar, ayı və ağcaqanadı.

5. Dərsin yekunlaşdırılması (2-3 dəq.)

Müəllim dərsdə əldə edilən biliyi yekunlaşdırır və şagirdlərə evdə yerinə yetirmək üçün dəftərdən 2-ci tapşırığı verir.

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Yaxşı olardı ki, müəllim Gürcüstanda yayılmış ilanların və ya zəhərli göbələklərin fotoillüstrasiyalarını axtarıb tapsın və şagirdləri tanış etsin.

DƏRS 40

Mövzu:	Biz və təbiət
Başlıq:	Gürcüstan bizim vətənimizdir!
Dərsin məqsədi:	şagirdlər dövlət bayrağına və himnə olan hörmət hissini aşılamalıdırlar; Gürcüstanın onların vətəni olduğunu dərk etməlidirlər; Təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə praktiki fəallıqlarda iştirak etməlidirlər; Verilən suallara cavab vermək üçün şəxsi fikirləri və müşahidə nəticələrinə əsaslandırmağa çalışmalıdırlar; İllüstrasiyalarda verilən obyektləri tanımalı, təsvir etməli və çeşidlərə ayırmalıdırlar.
MTP standartının nəticəsi ilə əlaqə:	Təb.II.1. Şagird praktiki fəallıqlarda iştirak edə bilməli və elementar tədqiqat vərdiş-bacarıqlarını nümayiş etdirə bilməlidir.
Nəticə əyanidir, əgər şagird:	təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməklə sadə praktiki fəallıqlarda iştirak edir; cisimləri və ya hadisələri illüstrasiyalarda yaxud da həqiqətdə tanıyır, təsvir edir və çeşidlərə ayırır; verilən suala cavab vermək üçün fərdi fikirlərinə və ya müşahidə nəticələrinə əsaslanır;
Lazımi material:	audiomaterial “Gürcüstan himni”, qayçı, yapışqan.

1. Giriş söhbəti (10-12 dəq.)

Müəllim dərsi söhbətlə başlayır:

– İnsanlar müxtəlif ölkələrdə yaşayırlar. Hər bir ölkənin öz adı var. Bizim yaşadığımız ölkənin adı nədir? Bizim vətənimiz?

Hər hansı bir şagird öz tarixi bölgəsinin (məsələn, Kaxeti, Sameqrelo....) adını və ya şəhərin adını deyə bilər, amma əksəriyyət Gürcüstan adlandıracaqdır, çünki birinci sinifdə artıq bunu öyrənmişlər (“Ana dili” dərslərində). Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dərslərində müvafiq dərsi açsınlar. Burada Gürcüstan təbiətini təsvir edən şəkillər verilmiş və növbəti suallardan istifadə etməklə diskussiya keçirir:

- Şəkillərə diqqət verin. Sizin fikrinizcə, bu şəkillər harada, hansı ölkədə çəkilmişdir?
- Birinci şəkildə nəyi görürsünüz?
- Sizin fikrinizcə, bu dağlar hündürdür və ya alçaq? Nə üçün belə düşünürsünüz?
- Yuxarı ikinci şəkildə nə təsvir edilmişdir – şəhər və ya kənd?
- Tapa bilərsinizmi ki, hansı şəhərdir?

- Tbilisini, Gürcüstanın əsas şəhəri kimi necə adlandırırlar?
- Üçüncü şəkildə nəyi görürsünüz?
- Sizin fikrinizcə, bu şəkildə hava necədir? Nə üçün belə düşünürsünüz?
- Nə üçün düşünürsünüz ki, şəkildə kənd verilmişdir?
- Şəhər və kənd arasında hansı fərqi görürsünüz?
- Sizin fikrinizcə, dördüncü şəkildə hansı dənizin sahili verilmişdir?

2. Dərslik üzərində iş (3-4 dəq.)

Sonra müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərslikdə verilən çalışmanı şifahi yerinə yetirsinlər.

3. Şagirdin dəftərində iş – Gürcüstan bayrağının “quruluşu” (20-22 dəq.)

Müəllim izah edir ki, hər bir ölkənin (dövlətin) öz bayrağı vardır. Qədimlərdə, müharibə zamanı döyüşçülər mübarizə meydanında mübarizə bayraqları ilə döyüşə çıxırdılar. Qalib gələn ordu evinə yuxarı qaldırılmış bayraqlarla qayıdırdı. Doğrudur, indi bayrağı müharibəyə aparmırlar, amma hər bir ölkənin müstəqillik bildirən öz bayrağı vardır.

Müəllim uşaqlardan xahiş edir ki, dəftərin sonunda verilən fiqurları kəssinlər və çərçivəni doldursunlar, yəni Gürcüstanın bayrağını quraşdırsınlar. Bunun üçün onlar Əlavə 9-da verilən qırmızı fiqurlardan istifadə etməlidirlər, bir-birinə düzgün uyğunlaşdırmalı və çərçivəyə yapışdırmalıdırlar.

Müəllimin əlavə sualları:

- Vətənimizin bayrağını bəyənirsinizmi? Nə üçün?
- Adətən insanlar bu bayraqlarla hara gedirlər?
- Sizin fikrinizcə, bayrağı dalğalandırmaq nəyi bildirir?

Müəllim bildirir ki, vətənə sevgi və hörmət əlaməti olaraq insanlar bayraqla birlikdə dövlət himnində də hörmət bəsləyirlər. Müəllim şagirdlərdən xahiş edir ki, dərsliyin cildində Gürcüstanın dövlət himni “Azadlığın” mətnini axtarıb tapsınlar. İlk növbədə, uşaqlara mətni bir neçə dəfə oxutdurur, sonra da imkan daxilində himni dinlətdirir də.

4. Dərsin yekunlaşdırılması (1-2 dəq.)

Sonda müəllim dərsi yekunlaşdırır və ev tapşırığı haqqında izahatlar verir.

Dəftərin 10-cu əlavəsindən şəkilləri kəsməli, müvafiq ardıcılıqla düzməli və şagirdin dəftərinin sonuncu səhifəsinə yapışdırmalıdırlar. Sonda “Gürcüstan bizim vətənimizdir” müvafiq yazılarla Gürcüstan xəritəsi alınacaqdır.

Təvsiyə edilən videoresurs: <https://www.youtube.com/watch?v=EacvchU6khY>

Müəllimin alternativ (yaxud) əlavə fəallıqları

Müəllim Gürcüstanın tarixi bayraqlarının şəkillərini axtarıb tapmış və şagirdlərə göstərir.

Müəllim sinfə Gürcüstan bayrağını gətirir və şagirdlərlə razılıq əsasında sinif otağında onun üçün əyani yer axtarıb tapır.

9. TƏBİƏTŞÜNASLIĞIN TƏDRİSİ METODLARI

KİÇİK QRUPLARDA VƏ CÜTLÜKLƏRDƏ İŞ

Məktəbin təhsil sistemində şagirdyönümlü yanaşma əməkdaşlıq peşaqogikasının inkişafına güclü təkan vermiş və müasir dünyada geniş yayılmışdır. Dərs prosesinin təşkili formaları arasında cütlüklərdə və qruplarda iş xüsusilə diqqətəlayiqdir. Ənənəvi dərs zamanı frontal sorğudan çox istifadə edildiyində, əsasən güclü şagirdlər fəallıq göstərirlər. Onlar yeni materialı asanlıqla qəbul edir, dərhal mənimsəyir və müəllim də onlara istinad edir. Zəif şagird isə kölgədə qalır və onun geridə qalmasına zəmin yaranır, çünki vaxt çatmır ki, hər şeyi aydın təsəvvür edə bilsin və müəllimə də sualla müraciət etməyə cəsarəti çatmır; sual verdikdə dərhal cavab verə bilmir və ya səhv cavab verir və ..., qıساسı, dərsin gedişinə mane olur.

İndi, gəlin, ikinci variantı nəzərdən keçirək. Bu zaman şagirdə fərdi tapşırıqlar veririk və o da özü üçün çalışır. Bir çox hallarda, özünün nailiyyətləri və ya nailiyyətsizlikləri ilə öz qabığına qalır. Onu narahat etmir ki, yoldaşının işləri necə gedir və əsasən öz problemləri ilə məşğul olur.

Əməkdaşlıq pedaqogikası isə başqa cür təlimi təklif edir – şagirdin yanında yardım etməli və ya soruşmalı olduğu, yaxud da anlaşılmazlığı ayırd edən yoldaşları vardır; birlikdə müzakirələr edə və nəticələr çıxara bilirlər. Qrupun nailiyyətinin səndən asılı olduğu halda, özünün və qrupun qarşısında məsuliyyətini dərk edirsən ki, öyrənməlisən, işləməlisən, tənbellik etməməlisən və s.

Təcrübə göstərir ki, birlikdə təlim nəinki asan və maraqlıdır, eləcə də effektivdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu effektivlik həm akademik nailiyyətə və intellektual inkişafa, eləcə də əxlaqi tərbiyəyə aid olunur.

Əməkdaşlıqla tədris öz məqsədini əldə etmək üçün tez-tez sinifdə cütlüklərdə və qruplarda iş metodundan istifadə edir. Yeni pedaqoji texnologiyaların həyata keçirilməsi də bir çox hallarda qrup işi metodu ilə bağlı olur.

Cütlüklərdə iş

Cütlüklərdə iş üçün müəllim sinfi cütlüklərə bölür və tapşırıq verir (hər hansı bir şagirdin tək qaldığı halda, müəllim özü onunla cütlük yoldaşı ola bilər və ya üç uşağı birlikdə əyləşdirə bilər). İşin müddətini müəllimin özü müəyyən edir və əvvəlcədən şagirdləri xəbərdar edir. İş başa çatdıqdan sonra müəllimin hər hansı bir cütlüyün işini qiymətləndirdiyi halda, bu qiymətləndirmə hər iki cütlük yoldaşına aid olmalıdır. Bununla uşaqlar başa düşürlər ki, onlar cütlük yoldaşı qarşısında məsuliyyət daşıyırlar və təlimdə bir-birinə yardım etməyə çalışacaqlar. Onlar birlikdə müşahidə edir, fikirləşir, müzakirə edir, işləyir, şəkil çəkirlər... Sonra isə bir-birinin işlərini yoxlayır-nəzarət edirlər. Belə bir əməkdaşlıq kiçik qruplarda münaqişəsiz işin əsasını yaradır.

Qruplarda iş

Biz məktəbdə qrup işini kollektiv intellektual iş kimi nəzərdən keçirəcəyik və bu da uşağın əqli inkişafının ən yaxşı şərtlərini yaradır.

Münasibətlər nöqtəyi-nəzərindən qrup işinin təyinatı qrupun müəllimə tabe olması deyil. Onun təyinatı qrupun hər bir şagirdinin özünü rahat hiss etməsi, maksimal nəticələr əldə etməsi və yoldaşları

və müəllimlə əməkdaşlıq etməsidir. Belə bir hallarda qrup işi şagirdin şəxsi inkişafına növbəti təsiri göstərir:

- Qrup intellektual gərginlik sahəsini yaradır;
- Qrup emosional boşalma sahəsini yaradır;
- Qrup insana davranış təcrübəsini verir;
- Qrupda şagird yoldaşları ilə əməkdaşlıq etməyi öyrənir;
- Qrup şagirdin müstəqil iş bacarığının inkişafına dəstək verir;
- Qrup insanın məsuliyyət hissini inkişaf etdirir və s.

Müəllim tərəfindən təşkil edilmiş qrup işinin mənası yalnız şagirdlərin fərdi inkişafı baş verdiyində olur. Qrup çox yaxşı imkan verir ki, qrup üzvlərinin inkişafını təmin edən yaradıcılıq mühiti yaradılsın.

Dərstdə qrup işinin təşkilinin əsas xüsusiyyətləridir:

- 1) Konkret dərş məsələlərinin həlli üçün sinif 3-6 nəfərlik qruplara bölünür;
- 2) Hər bir qrupa konkret tapşırıq verilir (tapşırıq hər bir qrup üçün bir və ya müxtəlif ola bilər). Qrup liderin və ya müəllimin rəhbərliyi ilə birlikdə tapşırığı yerinə yetirir;
- 3) Qrupda tapşırıq şagirdlər arasında elə bölünür və yerinə yetirilir ki, qrupun hər bir üzvü fərdi töhfəsini qeydə edə və qiymətləndirə bilər;
- 4) Başdan qrupun tərkibi dəyişkən olur, onların komplektləşdirilməsi onu nəzərə almaqla baş verir ki, hər bir şagirdin imkanlarının gerçəkləşdirilməsinə və şəxsi xarakterlərin maneəsiz bir araya gəlməsinə maksimal dəstək verilsin;
- 5) Qrup növbəti prinsiplə formalaşır ki, onda müxtəlif gücü və bilik səviyyəsi olan, fərqli xarakterli şagirdlər birləşsinlər. Bu da onlara qarşılıqlı qəbul etmə və kamilləşmə imkanını verir;
- 6) Qrup razılıqlı, münaqişəsiz işləməli, heç bir uşaq sıxışdırılmamalıdır;
- 7) İş müəllim tərəfindən əvvəlcədən müəyyən edilmiş vaxtda yerinə yetirilməlidir;
- 8) Qrup bir masa ətrafında işləyir;
- 9) Dəstdə formalaşdırılmış qrupları vaxtaşırı dəyişirik və ya müyyən vaxt ərzində dəyişməz saxlayırıq (bir və ya iki ay, dərş semestri).

Qrup işi zamanı işin gedişini və nəticələrin birgə müzakirəsini, bir-birinə müraciəti və qarşılıqlı yardımını həvəsləndirməliyik.

Bu zaman hər lazımı halda, şagirdlər tərəfindən yoldaşlarına yardım önəmli şəkildə artır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu zaman kömək edən şagird də çox fayda götürür, çünki sinif yoldaşına izah etmə prosesində onun biliyi konkretləşir, aktivləşir, möhkəmlənir.

Qrup işi zamanı müəllim müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir: işin gedişini yoxlayır, suallara reaksiya verir, mübahisəni və işin ardıcılığını tənzimləyir, lazım gəldiyi halda, ayrı-ayrı şagirdə və ya bütöv qrupa yardım edir. Bununla yanaşı, nəticələrin təhlilinə və qarşılıqlı məsləhətləşməyə maksimal dəstək verir.

Müəllim bütöv sinfin işinə nəzarət etməlidir, amma təəssürat yaranmalı deyil ki, hər hansı bir qrupun başı üzərində durur. Müəllim qrupun işinə müdaxilə etməli deyil, yalnız şagirdlərin hər hansı bir izahatı tələb etmədikləri haldan başqa.

İş başa çatdırdıqdan sonra qruplar öz işlərini təqdim edirlər (qrupun hər hansı bir üzvü yerinə yetirdiyi tapşırığı izah edir və ya şərh üçün ondan istifadə edir). Müəllimin özü təqdimatçını (çıxış edəni) seçə bilər və ya bu hüququ qrupa verə bilər. Təqdimat zamanı mübahisəyə yol verilmir ki, həmsöhbətin fikrini yarımçıq kəsməyə. Suallar yalnız təqdimatdan sonra verilməlidir (təqdimat barəsində daha ətraflı aşağıda danışacağıq).

Qrup işinin nailiyyətlə keçirilməsi üçün müəllim sinfi yaxşı tanımalıdır (nəinki şagirdlərin bilik səviyyəsi, eləcə də onların xarakterləri və ünsiyyətlərin özünəməxsusluqları nəzərdə tutulur), qrup işinə əvvəlcədən hazırlaşmaq və onu planlaşdırmaq lazımdır. Doğrudur, belə bir iş müəllimdən əlavə vaxt sərf etməyi tələb edir, amma əvəzinə, pedaqoji effekt hiss ediləcək şəkildə yüksəkdir.

Qrup işindən yeni materialı ötürdükdə, eləcə də öyrənilən materialı yoxladıqda və qiymətləndirdikdə

nailiyyətlə istifadə etmək olar. Əsas odur ki, müəllim qrup işinin hədəf deyil, məqsədin əldə edilməsi üçün və qarşıya qoyulan məsələlərin həlli üçün əməli vasitə olduğunu qarışıq salmasın.

Növbəti mərhələdə yaxşı olardı ki, diskussiya təşkil edilsin. Diskussiya zərurəti təbii ki, yaranır, çünki təqdimat prosesində müəllimin də, şagirdlərin də sualları yaranır. Təqdimat zamanı suallar vermək olmaz. Çünki müzakirənin dayandırılması təqdimatın bütövlüyü və quruluşunu pozur. Təqdimat başa çatdıqdan sonra baş qaldırılan suallar ətrafında diskussiya aparılmalıdır. Məsələnin dərinliyinə çatdırılmadan başqa, diskussiya bir çox faydalı vərdiş-bacarıqların formalaşmasına dəstək verir, məsələn: aktiv dinləmə, öz fikrini ifadə etmək, onu əsaslandırmaq, mübahisə zamanı avtoritet qarşısında yaranan qorxuya üstün gəlmək, müzakirə və başqasının fikrini qiymətləndirmək bacarığı, fərqli fikrə olan dözümlülük. Diskussiya prosesi isə bu xassələrin formalaşdırılmasına o zaman dəstək verir ki, müəllimin özü nümunədir ki, başqalarını da təhsilə çağırır.

Diskussiya hər zaman həmin qaydalara əməl etməklə davam edir ki, bunlar da müəllim və şagirdlər arasında bəri başdan birlikdə hazırlanmışdır. Diskussiyaların qaydaları, ümumiyyətlə, belə görünməlidirlər:

- Biri danışanda, başqaları onu dinləməlidirlər;
- Nəyi isə söyləmək istədiyində əlini qaldır;
- Başqasının sözünü yarımçıq kəsmə;
- Başqası danışanda gülmə, yalnız zarafat edildiyi hallardan başqa;
- Mübahisədə hər kəs iştirak edir.

Diskussiyadan sonra, adətən, qiymətləndirmə baş verir (ibtidai siniflərdə qiymətlər qoyulmur).

Qiymətləndirmə olduqca həssas bir prosesdir və obyektiv və ehtiyatlı yanaşmanı tələb edir. Müəllim qiymət xaricində qiymətləndirir.

Şagird ona əsasən qiymətləndirilir ki, verilən tapşırığa nə qədər ciddi və səylə yanaşmışdır, “özünü necə sərf etmişdir”, özünün imkanlarının neçə faizini aşkar etmişdir.

Qrup prezentasiyasından sonra müəllim lövhəni neçə qrupun olduğu sayda bölür və nömrələyir. Fərdi deyil, qrupun işi qiymətləndirilir. Müəllimlər deyil, qrup üzvləri qiymətləndirirlər. Qiymətləndirmədə hər kəs iştirak edir, hər bir şagird öz fikrini bildirir və ən yaxşı hesab etdiyi qrupun nömrəsini yazır (öz qrupundan başqa). Müəllim lövhədə müvafiq qrupun nömrəsinin aşağısına qeydlər edir. Qrup nömrəsinin adı ilə birlikdə, yaxşı olardı ki, şagird ona nə üçün üstünlük verdiyini izah etsin. Sonda, qeydlərin sayına əsasən, ən yaxşı qrup aşkar edilir.

Qrup işinin sonunda b.a. refleksiyanın keçirilməsi məqsədəuyğundur.

“Refleksiya” termini öz fikirləri və hisslərinin analiz edilməsini, şəxsi psixi vəziyyəti haqqında fikri bildirir ki, bu zaman müşahidə idrakın daxili hərəkətinə yönəlmişdir. Qısaca, pedaqoji refleksiya həm öz davranışının, bu halda, təlim-təhsil fəaliyyətinin dərk edilməsi kimi izah edilə bilər. Birinci sinifdə refleksiya zamanı şagirdlər tərəfindən bu dərstdə nəyi öyrəndiklərini, onlar üçün nəyin maraqlı və yadda qalan olduğunu, nəyi başa düşməkdə çətinlik çəkdiklərini və s. dərk etmək kifayət edər.

Dərsin yekun mərhələsində dərsin gedişinin yada salınması və iştirakçıların refleksiyası önəmli təlim və tərbiyə funksiyasının daşıyıcısıdır.

10. ŞAGİRDİ NECƏ QIYMƏTLƏNDİRƏK?

Milli Tədris Planına əsasən, tədrisin I pilləsində (1-4 siniflərdə) qiymət vermək tövsiyə olunmur. Amma bu onu bildirmir ki, şagirdləri ümumiyyətlə qiymətləndirmirik. Əksinə qiymətsiz qiymətləndirdikdə, düşünürük ki, şagirdlərin bilik və yaradıcılıqlarını nümayiş etdirmək üçün daha çox imkan verilir.

Bizim fikrimizcə, yaxşı olardı ki, şagirdləri bu fənnin tədrisinin nəzərdə tutduğu məqsədlərdən və bilavasitə dərstdə planlaşdırdığımız (yəni tədris prosesində qiymətləndiririk ki, şagird konkret tapşırıqların öhdəsindən necə gəldi) konkret (lokal) məqsədlərdən irəli gələrək (bilik, vərdiş-bacarıqlar, yanaşma) qiymətləndirək.

Müəllim əvvəlcədən bilməlidir ki, şagirdi hansı kriterilərin əsasında qiymətləndirməlidir. Bu kriterilərdə şagird tərəfindən fənnin öyrənilməsi-mənimsənilməsi səviyyəsi və keyfiyyəti xırdalıqları ilə öz əksini tapmalıdır.

Müəllim şagirdləri tez-tez və müxtəlif istiqamətlərdə qiymətləndirməlidir. Qiymətləndirmə müəllimin hər bir şagirdi müşahidə etməsi nəticəsində toplanılmış göstəricilərə əsaslanmalıdır.

Qiymətləndirmə növbəti kriteriləri əhatə edə bilər:

- Şagird əşyaları və ya hadisələri nə dərəcədə düzgün tapır və adlandırır;
- Fikrini nə dərəcədə aydın formalaşdırır;
- Oxşar və fərqli əlamətlərə əsasən əşyaların və ya hadisələrin qruplaşdırılması;
- Cədvəllərin və diaqramların tərtib edilməsi – doldurulması;
- Öyrənilən məsələ ilə münasibətdə adekvat sualların formalaşdırılması;
- Təqdimat – bilik və bacarıqların nümayiş etdirilməsi;
- Məntiqi nəticələrin çıxarılması.

Biz hesab edirik ki, “əşyaların tanınması və adlandırılması” şagirdin bilik səviyyəsinin nisbətən aşağı, I səviyyəsinin göstəricisidir;

Daha yüksək, II səviyyənin kriteriləridir: “fikrin aydın formalaşdırılması”, “əşyaların və hadisələrin qruplaşdırılması” və “təqdimat”;

Ən yüksək, III səviyyənin kriteriləridir: “cədvəllərin doldurulması”, “adekvat sualların formalaşdırılması” və “məntiqi nəticələrin çıxarılması”.

Bununla yanaşı, hər növbəti səviyyəyə ötən səviyyənin kriterilərinin tələblərini də nəzərdə tutur.

Təcrübə göstərir ki, cütlüklərdə və qruplarda yerinə yetirilən fəallıq şagirdlər arasında əməkdaşlıq vərdişinin aşılmasına dəstək verir. Belə bir iş zamanı şagirdlər bir-birini dinləməyi, başqasının fikri ilə paylaşmağı, tənqidi, yaradıcılıq və məntiqi təfəkkür və qiymətləndirməni, öz fikrini söyləməyi-əsaslandırmağı və s. öyrənirlər. Onlar funksiyaları bölməyi və vaxtdan rəşional istifadə etməyi öyrənirlər.

Müəllim qrup işini qiymətləndirən zaman, yaxşı olardı ki, müsbət tərəflərə diqqət versin: bəziləri yazını daha yaxşı yazmağı bacarırlar, bəziləri – oxumağı, bəziləri – şəkil çəkməyi. Müəllim qiymətləndirdikdə uşağın nəyi bacarmadığını vurğulamalı deyil. Əksinə, hər zaman şagirdin xüsusilə nümayiş etdirdiyi dəyərini qeyd etməlidir. Bununla ona stimula verir ki, daha yaxşı işini görsün, daha yaxşı oxusun, başqaları üçün nümunə olsun. Sonda isə, bütün bunlar uşaqlara özünü bərqərar etmək və öz imkanlarına əmin olmaq imkanını verir.

Müəllim əvvəlcədən qrup işlərinin qiymətləndirmə formasını müəyyən etməlidir. Qrup işi zamanı, yaxşı olardı ki, uşaqların özləri başqa qrupun işlərini qiymətləndirsinlər. Təqdimatın gedişində vacibdir ki, qrupun təqdim etdiyi iş lövhəyə yapışdırılsın və müvafiq qrupun nömrəsi yazılsın ki, şagirdlərə bir-birinin işini qiymətləndirmək imkanı verilsin: hər bir şagird, onun fikrincə, ən yaxşı qrup işini (öz qrupundan başqa) adlandırır və sübut edir ki, nə üçün belə düşünür. Müəllim hər bir çıxış edənin fikrini lövhəyə, qrupun nömrəsinin yanına yazır, “+” işarəsi ilə qeyd edir. +-ların sayı qalib qrupu müəyyən edir.

Ola bilsin ki, müəllim qiymətləndirmənin vahid şərti işarələrini təsis etsin (günəş, ulduzlar, gülümsəmə insancığaz və s.) və ya qısa şərh kimi üsuldən istifadə edə bilər. Bu halda müəllim hər bir şagirdin yerinə yetirdiyi işi (testi, sxemi, aplikasiyanı, şəkli və s.) tək-tək (yazılı və ya şifahi) qiymətləndirir. O, hər bir işə qıscaca öz qiymətini yazmalıdır və bunda yerinə yetirilən işin dəyərləri və nöqsanları barəsində söhbət aparılacaqdır. Yaxşı olardı ki, şagirdlərə eləcə də lazımı məsləhətlər verilsin:

Məsələn:

– Tatia! Sən tapşırığı nailiyyətlə yerinə yetirmisən: vaxtı düzgün bölmüsən, yoldaşlarınla razılıqda işləyirdin və problemin həlli yollarını axtarırdın. Afərin!

– Qiqa! Sən tapşırığı yaxşı yerinə yetirmisən. Amma düşünürəm ki, vaxt itirməsəydin, inanıram ki, səhvini özün tapa bilərdin və onun üzərində düzəlişlər aparardın. Məsləhət görürəm ki, tapşırığın şərtini daha diqqətlə oxuyasan. Bu yolla daha çox nailiyyət əldə edərsən. Sənə böyük ümid bəsləyirəm!

Müəllim belə bir yekunlaşdırıcı şərh, yaxşı olardı ki, hər bir şagirdə semestrin sonunda da yazsın. Şərhdə şagirdin tam semestr ərzində işini təsvir edəcək və şəxsi imkanlarını daha yaxşı aşkarlamaq üçün məsləhətlər verəcəkdir. Yaxşı olardı ki, müəllim kəskin mənfi qiymətləndirmədən boyun qaçırınsın ki, şagirdin özünə və imkanlarına inamı sönməsin. Bunun əksinə, uşaqlara işin yaxşılaşdırılması yollarını təklif etmək, onları öz imkanlarına inandırmaq daha effekt verəcək və imkan daxilində onları həvəsləndirmək, motivləşdirmək lazımdır.

Ola bilsin ki, məktəbin özü xüsusi nailiyyətləri qeyd etmək üçün şərti işarələri işləyib hazırlasın və tətbiq etsin və ya müəllimin özü qiymətləndirmə sxemini təyin etsin. Qiymətləndirmənin sadə sxemini təklif edirik:

ADI, SOYADI	ƏLDƏ EDİLƏSİ NƏTİCƏ	ƏLDƏ EDİLƏSİ NƏTİCƏ	ƏLDƏ EDİLƏSİ NƏTİCƏ	ƏLDƏ EDİLƏSİ NƏTİCƏ
	1	2	3	4 .....
1. Saba Zaalişvili	Tam ödəmiş	Tam ödəmiş	Qismən ödəmiş	Tam ödəmiş
2. Mariam Çoxeli	Tam ödəmiş	Yaxşılaşdırılmalıdır	Tam ödəmiş	Qismən ödəmiş